

Fond za humanitarno pravo

10 GODINA PROCESUIRANJA RATNIH ZLOČINA U SRBIJI – KONTURE PRAVDE

Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji
u periodu od 2004. do 2013. godine

ISBN 978-86-7932-057-5

Projekat sufinansiraju Evropska unija i Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID)

Fond za humanitarno pravo

10 GODINA PROCESUIRANJA RATNIH ZLOČINA U SRBIJI – KONTURE PRAVDE

Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji
u periodu od 2004. do 2013. godine

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Sadržaj

Skraćenice	5
Uvod	7
Kontekst	9
Rezime	12
A) Tužilaštvo za ratne zločine	13
1. Ljudski resursi i tehnički uslovi	13
2. Budžet	14
3. Stručni kapaciteti	15
3.1. Primena novog Zakonika o krivičnom postupku - nova uloga TRZ-a	16
4. Efikasnost	16
4.1. Tužilačka aktivnost u brojevima	16
4.2. Tužilačka aktivnost u vezi sa zločinima na Kosovu	17
4.3. Razlozi nedovoljne efikasnosti	19
5. Usmerenost na osumnjičene na nižem nivou u okviru političke, vojne ili policijske hijerarhije	20
6. Predmeti preuzeti od vojnog pravosuđa	21
7. Uticaj političkih okolnosti na rad TRZ-a	22
7.1. Hapšenje osumnjičenih za ratne zločine tokom predizborne kampanje	22
7.2. Reakcija TRZ-a u slučaju Diković	23
8. Saradnja sa tužilaštima za ratne zločine u regionu	24
8.1. Saradnja sa Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske (DORH)	24
8.2. Saradnja sa Državnim tužilaštvom BiH	26
8.3. Saradnja sa EULEX-om	27
8.4. Brionski sastanci	28
8.5. Saradnja sa MKSJ	28
9. Odnosi sa javnošću	29
B) Služba za otkrivanje ratnih zločina	29
1. Ljudski resursi i unutrašnja organizacija	30
2. Obučenost	31
3. Budžet i tehnička opremljenost	31
4. Efikasnost	31
5. Geografsko-informacioni sistem	32
6. Odnos sa TRZ-om	32
6.1. Pravni okvir	32
6.2. Problemi u saradnji između TRZ-a i SORZ-a	33
7. Operativni fond za predmete ratnih zločina	34
8. Koordinacija rada sa drugim organima	34
C) Odeljenja za ratne zločine pri Višem sudu i Apelacionom sudu u Beogradu	34
1. Sastav veća	34
2. Uslovi rada	35
3. Budžet	36
4. Stručna sposobljenost sudija	36
5. Neadekvatna stručnost „trećestepenog veća“	37
6. Broj predmeta	38
7. Ažurnost	38
8. Kaznena politika	39
9. Kontroverzne presude	43
10. Informisanje javnosti	44
10.1. Anonimizacija presuda	45

D) Korišćenje nasleđa MKSJ u postupcima za ratne zločine u Srbiji	46
1. Korišćenje dokazne građe MKSJ.....	46
2. Oslanjanje na praksu MKSJ i norme međunarodnog prava.....	47
3. Odstupanje od činjenica utvrđenih pred MKSJ.....	48
E) Primena specifičnih dokaznih sredstava.....	49
1. Svedok saradnik i svedok okrivljeni.....	50
2. Sporazum o priznanju krivice.....	51
F) Otvorena pitanja primene komandne odgovornosti i zločina protiv čovečnosti	52
1. Komandna odgovornost	52
2. Zločin protiv čovečnosti.....	54
G) Podrška žrtvama i svedocima	54
1. Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima Informisanje javnosti.....	55
1.1. Ljudski resursi i tehnička opremljenost.....	55
1.2. Nadležnost Službe	56
1.2.1. Pozicija Službe nakon usvajanja novog ZKP-a	56
2. Mere podrške žrtvama.....	57
2.1. Mere podrške žrtvama u sudskom postupku	57
2.1.1. Informisanje	57
2.1.2. Pomoć žrtvama pri dolasku u sud.....	58
2.1.3. Emotivna podrška	59
3. Odsustvo sistema psihološke podrške	60
4. Model podrške FHP-a	61
5. Obučenost predstavnika institucija za rad sa žrtvama	61
H) Zaštita svedoka ratnih zločina	62
1. Procesna zaštita.....	62
1.1. Zaštita integriteta svedoka	62
1.2. Zaštita posebno osetljivog svedoka	63
1.3. Zaštita ugroženih svedoka	64
1.4. Zaštita žrtava seksualnog zlostavljanja.....	65
2. Vanprocesna zaštita	66
2.1. Redovni mehanizmi zaštite svedoka	66
2.2. Program zaštite svedoka ratnih zločina	67
2.2.1. Pravni okvir	67
2.2.2. Jedinica za zaštitu	68
2.2.2.1. Ljudski i tehnički resursi	68
2.2.2.2. Budžet i tehnička opremljenost	69
2.2.2.3. Obezbeđivanje žrtava (svedoka oštećenih)	70
2.2.2.4. Zaštita bivših pripadnika srpskih snaga	70
2.2.2.5. Bez efikasnog i nezavisnog mehanizma kontrole sproveđenja Programa	70
2.2.2.6. Nezainteresovanost državnih organa za program zaštite svedoka	72
I) Odbrana	73
1. Kompetentnost branilaca	73
2. Neprofesionalno ponašanje pojedinih branilaca	74
3. Problem u finansiranju troškova odbrane	75
4. Pristup odbrane dokazima u inostranstvu	76
J) Oštećeni u postupcima za ratne zločine	76
1. Angažovanje punomoćnika	76
2. Ostvarivanje prava na naknadu štete	77
K) Procesuiranje ratnih zločina pred sudovima opšte nadležnosti	77
1. Stručni i tehnički kapaciteti	78
2. Ispod standarda pravičnih suđenja	79
3. Pasivnost RJT, tužilaštava opšte nadležnosti i TRZ	80
L) Oduzimanje imovine stećene ratnim zločinom	81
Preporuke za unapređenje procesuiranja ratnih zločina u Srbiji	83
Prilog	87

Skraćenice

BiH – Bosna i Hercegovina

EU – Evropska unija

FHP – Fond za humanitarno pravo

MKSJ – Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

Odeljenje Apelacionog suda – Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu

Odeljenje Višeg suda – Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu

OEBS – Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju

OPVBM – Oslobođilačka vojska Preševa, Bujanovca i Medveđe

Služba – Služba za pomoć i podršku žrtvama i svedocima pri Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu

SORZ – Služba za otkrivanje ratnih zločina Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

TRZ – Tužilaštvo za ratne zločine

Tužilac – Tužilac za ratne zločine

VJ – Vojska Jugoslavije

Zakon o procesuiranju ratnih zločina – Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina

ZKP – Zakonik o krivičnom postupku

Uvod

Početkom 2014. godine navršila se prva decenija rada institucija specijalizovanih za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji. Mereći prema razmerama i karakteru pocinjenih zločina u ratovima vođenim na teritoriji bivše Jugoslavije tokom 1990-ih, izvođenje odgovornih za te zločine pred lice pravde imalo je skromne rezultate. Nezainteresovanost institucija za društveni proces suočavanja sa prošlošću, kao i njihova površna posvećenost krivičnoj pravdi za nedela iz prošlosti, učinili su Srbiju državom koja, na pragu članstva u Evropskoj uniji (EU), predstavlja oazu nekažnjivosti za hiljade počinilaca teških zločina.

Poštovanje principa vladavine prava jedan je od formalnih uslova za pristupanje Srbije EU. Nasleđe sistemskih i mahom nekažnjениh kršenja ljudskih prava iz 1990-ih godina jedan je od najvećih izazova za Srbiju u ispunjavanju tog uslova. Drugim rečima, proces do sada najozbiljnijih društvenih reformi u modernoj istoriji Srbije, iniciran evropskim integracijama, mogao bi biti kompromitovan nesprovodenjem pravde za zločine iz 1990-ih.

Veliki broj nekažnjениh zločina daje negativan ton i procesima pomirenja među zajednicama koje su nekada činile Jugoslaviju. Nespremnost institucija da pred lice pravde izvedu veći broj počinilaca ratnih zločina produbljuje sumnju žrtava u iskrenost političkih predstavnika Srbije, uprkos njihovom deklarativnom zalaganju za regionalno pomirenje i posvećenost miru i partnerskim odnosima sa susedima.

Jedan od uzroka nedovoljne aktivnosti u domenu procesuiranja osoba odgovornih za ratne zločine jeste i odsustvo jasnog stava političkih institucija o strateškim pitanjima koja se tiču vođenja krivičnih procesa za masovne zločine iz 1990-ih. Šta je dugoročna društvena i politička vizija ovog procesa; koji problemi ometaju uspostavljanje pravde za sve počinjene zločine; šta je neophodno da oni budu otklonjeni, i u kom periodu; kako maksimizirati postojeće mehanizme i ojačati resurse svih aktera u procesuiranju ratnih zločina; kako obezbediti interakciju suđenja za ratne zločine sa drugim mehanizmima tranzicione pravde, u funkciji podsticanja šireg društvenog dijaloga o prošlosti? Ovo su samo neka od pitanja na koja zainteresovana javnost (prežивeli, porodice žrtava i zajednice pogodene nasiljem), institucije koje su direktno uključene u sprovođenje pravde za nedela iz 1990-ih (sud, Tužilaštvo i policija), ali i šira javnost, očekuju jasne odgovore od političkih vlasti.

Verujući da je izrada državne Strategije procesuiranja ratnih zločina neminovnost na putu pristupanja Srbije EU, Fond za humanitarno pravo (FHP), kao jedina organizacija koja u kontinuitetu prati i analizira suđenja za ratne zločine počev od 2002. godine, daje svoj doprinos kroz Analizu procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine (Analiza). Analiza nastoji da pruži objektivan uvid u ključne aspekte dosadašnje prakse procesuiranja ratnih zločina u Srbiji i tako obezbedi polaznu osnovu za dijalog relevantnih aktera o predlogu državne Strategije procesuiranja ratnih zločina u periodu od 2015. do 2025. godine (Strategija). FHP će nakon objavljivanja Analize organizovati seriju konsultativnih sastanaka predstavnika relevantnih institucija, koji će poslužiti kao platforma za razgovor i formulisanje strateških smernica o pojedinim pitanjima procesuiranja ratnih zločina za narednih deset godina. Predlog Strategije će biti podnet Ministarstvu pravde Republike Srbije.

Analiza sadrži 15 poglavlja koja tematizuju rad ključnih institucija u procesuiranju ratnih zločina i pitanja od važnosti za kredibilnost suđenja za ratne zločine u Srbiji, poput usaglašenosti optužnica i presuda u domaćim predmetima sa činjenicama utvrđenim od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Analiza sadrži i 75 preporuka državnim organima Republike Srbije i međunarodnim akterima za poboljšanje svih aspekata procesuiranja ratnih zločina u Srbiji.

Izradi Analize pomogli su, kroz dostavljanje podataka, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, Tužilaštvo za ratne zločine, Viši sudovi u Prokuplju, Novom Sadu, Nišu, Požarevcu, Leskovcu, Kraljevu, Ministarstvo pravosuda Republike Hrvatske, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Državni sud Bosne i Hercegovine, Državno tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine,

Tužilaštvo Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Poverenik za informacije od javnog značaja, Misija OEBS u Srbiji, Advokatska komora Srbije, *Documenta* i drugi.

Ključni doprinos sagledavanju prakse procesuiranja ratnih zločina dali su predstavnici Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, sadašnje i bivše sude i specijalizovani veća za ratne zločine pri Višem i Apelacionom sudu u Beogradu, predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, predstavnici Službe za pomoć i podršku žrtvama i svedocima, branioci, predstavnici nevladinih organizacija, žrtve, bivši svedoci iz Programa zaštite učesnika u krivičnom postupku, pravni eksperti i drugi. Oni su u razgovorima sa predstavnicima FHP-a (Nikola Čukanović, Edmir Veljović, Milomir Matović i Sandra Orlović) izneli svoje mišljenje o mnogim aspektima procesuiranja ratnih zločina u Srbiji, problemima u svakodnevnom radu, dobroj praksi, greškama, mogućim smernicama za unapređenje rada, itd. Svi oni dele uverenje da bi dugoročna strategija procesuiranja ratnih zločina doprinela unapređenju rada pojedinih institucija i sveukupnim rezultatima ovog važnog društvenog procesa.

Kontekst

| 9

Raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), koji je usledio nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije u junu 1991. godine, rezultirao je u nekoliko međunarodnih i unutrašnjih oružanih sukoba – u Sloveniji (jun-jul 1991), Hrvatskoj (1991-1995), Bosni i Hercegovini (BiH) (1992-1995), Kosovu (1998-1999.) i Makedoniji (februar–avgust 2001). Ratovi u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu obeleženi su sistematskim zločinima počinjenim nad civilnim stanovništvom u cilju sprovećenja etničkog čišćenja čitavih teritorija.

Srbija je igrala aktivnu ulogu u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. Uz pomoć srbijanskog rukovodstva, na čijem čelu se nalazio predsednik Srbije, a kasnije i predsednik Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) Slobodan Milošević, Srbi u Hrvatskoj i BiH su uspostavili svoje političko-teritorijalne jedinice u nameri da ih izdvoje iz sastava ovih država.¹ Područje pod srpskom kontrolom u Hrvatskoj je vraćeno pod suverenitet hrvatskih vlasti nakon dve vojno-policiske akcije Hrvatske vojske, „Bljesak“ i „Oluja“, u maju i avgustu 1995. godine.² Oružani sukob u BiH je okončan u novembru 1995. godine. Oružani sukob na Kosovu koji je započeo početkom 1998. godine, završen je u junu 1999. godine nakon vazdušne intervencije NATO protiv SRJ.

U oružanim sukobima koji su vođeni na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 2001. godine, život je izgubilo više od 130.000 osoba, oko 4.5 miliona osoba je izbeglo ili se raselilo, dok se u regionu i dalje traga za oko 12.000 nestalih osoba.³ Skoro 6.000 građana Srbije i Crne Gore je izgubilo život ili nestalo u ratovima 1990-ih.⁴ U tom periodu, u Srbiju je tokom i po okončanju sukoba u Hrvatskoj i BiH izbeglo više od pola miliona izbeglica, dok je u periodu od 1999. do 2005. godine sa Kosova došlo više od 200.000 interna raseljenih lica⁵, čime je Srbija postala zemlja sa najvišim brojem izbeglica u Evropi i jedna od pet na svetu sa najdugotrajnjom izbegličkom krizom.⁶

Posebna karakteristika ratova vođenih na teritoriji Hrvatske, BiH i Kosova su mnogobrojni ratni zločini – ubistva civila, prisilni nestanci, držanje civila u koncentracionim logorima, sistematsko silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja, itd. Posebno se

1 Republika Srpska Krajina je uspostavljena u decembru 1991. godine, a Republika Srpska u januaru 1992. godine.

2 Vidi: *Tužitelj protiv Ante Gotovine, Ivana Čermaka i Mladena Markača*, br. IT-06-90-PT, Optužnica, 24. maj 2007. godine.

3 U državama nastalim na teritoriji bivše Jugoslavije još uvek ne postoje državni poimenični popisi poginulih i ubijenih osoba u oružanim sukobima. U nedostatku zvaničnih inicijativa, nevladine organizacije su na sebe preuzele zadatak da istraže, objedine, uporede i sistematizuju sve raspoložive podatke o stradalim i nestalim osobama. U BiH, taj zadatak je izvršio Istraživačko-dokumentacioni centar (IDC) iz Sarajeva, koji je u oktobru 2012. godine objavio *Bosansku knjigu mrtvih* u kojoj je predstavio rezultate višegodišnjeg istraživanja.

Prema podacima IDC, od 1991. do 1995. godine, u oružanom sukobu u BiH stradalo je 95.940 osoba. FHP, u saradnji sa Documentom iz Zagreba i Fondom za humanitarno pravo Kosovo radi na prikupljanju podataka o stradalim i nestalim osobama u oružanim sukobima u Hrvatskoj i na Kosovu. Pored toga, FHP istražuje i ljudske gubitke građana Srbije i Crne Gore u drugim oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji. Dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=266> i <http://www.documenta.hr/hr/dokumentiranje-ljudskih-gubitaka.html>. Pristupljeno: 8. avgust 2013. godine.

4 Podaci Fonda za humanitarno pravo.

5 Podaci Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije. Dostupno na: <http://www.kirs.gov.rs/articles/onama.php?lang=SER>. Pristupljeno: 28. avgust 2013. godine.

6 Dostupno na: http://www.b92.net/eng/news/society.php?yyyy=2013&mm=06&dd=20&nav_id=86691. Pristupljeno: 29. avgust 2013. godine.

izdvaja zločin koji su snage bosanskih Srba počinile u Srebrenici, ubivši za nekoliko dana više od 8.000 bošnjačkih muškaraca i dečaka u julu 1995. godine, što je MKSJ u presudama definisao kao genocid, a tu kvalifikaciju je potvrdio svojom presudom i Međunarodni sud pravde.⁷

Veći broj najviših političkih, vojnih i policijskih zvaničnika Srbije je zbog zločina koje su počinile srpske snage za vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji osuđen je pred MKSJ. Pored toga, Međunarodni sud pravde je u slučaju tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije za kršenje Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida utvrdio da je Srbija odgovorna za nesprečavanje genocida u Srebrenici i nekažnjavanje odgovornih za ovaj zločin.⁸

Nakon decenije ratova i autoritarne vlasti Slobodana Miloševića, Srbija je u oktobru 2000. godine započela tranziciju ka demokratiji. Pred Srbijom su stajali izazovi poput izgradnje demokratskih institucija nakon više od pola veka komunističkog režima, ekonomska tranzicija i potpuni prelazak na tržišnu privredu, ali i delikatno i osetljivo pitanje izgradnje odgovornog odnosa prema nasleđu ratnih zločina koje su pripadnici srpskih snaga počinili u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije - jednog od najvažnijih preduslova za pomirenje sa susedima.

Nakon početnih uspeha u procesu političke stabilizacije, u zajedničkoj akciji pripadnika Jedinice za specijalne operacije Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije (MUP) i kriminalne grupe „Zemunski klan“ čiji je jedan od ciljeva bio i zaustavljanje saradnje sa MKSJ, u martu 2003. godine ubijen je predsednik Vlade Republike Srbije, Zoran Đindić.⁹ Na izborima održanim posle attentata na premijera Đindića, vlast je u dva mandata (2004. i 2007. godine) preuzeila koalicija okupljena oko nacionalističke Demokratske stranke Srbije (DSS) i stranke levog centra, Demokratske stranke (DS). Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine, a usled različitog odnosa prema evropskim integracijama Srbije, koalicija između DSS i DS se raspala. U vladu nakon izbora 2008. godine ulazi, u koaliciju sa DS, po prvi put nakon promene vlasti u oktobru 2000. godine, Socijalistička partija Srbije, stranka koju je do svoje smrti predvodio Slobodan Milošević.¹⁰ I pored toga što se na vlast vraćaju bivši Miloševićevi saradnici, za vreme mandata ove vlade uhapšeni su preostali optuženici pred MKSJ, ratne vođe bosanskih i hrvatskih Srba - Radovan Karadžić, Ratko Mladić i Goran Hadžić.

Iako je nakon 2000. godine Srbija postigla određene uspehe u oblasti demokratske i ekonomske tranzicije, implementacija sveobuhvatnih strategija za suočavanje sa nasleđem teških zločina iz prošlosti i proces pomirenja nisu bili prioritet za političku elitu. Naprotiv, ta elita je od samog početka demokratizacije u Srbiji aktivno poricala odgovornost za zločine počinjene od strane pripadnika srpskih snaga, insistirajući na zločinima počinjenim nad Srbima, ili je zločine relativizovala, izjednačavajući odgovornost svih zaraćenih strana.¹¹

Eksperiment sa Komisijom za istinu i pomirenje SRJ (2001-2003), koja se fokusirala isključivo na utvrđivanje uzroka ratova

7 Vidi: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, presuda (26. februar 2007), <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>; *Tužilac protiv Radislava Krstića*, br. IT-98-33-A, presuda Žalbenog veća MKSJ, 19. april 2004. godine; *Tužilac protiv V. Popovića i dr.*, br. IT-05-88, presuda Pretresnog veća MKSJ, 10. jun 2010. godine.

8 *Ibid.*

9 Aleksandra Petrović i Dorotea Čarnić, *Proces KP-5/03: Ubistvo Zorana Đindića*, tom III (Beograd: DIN Sedma sila i Multinacionalni fond kulture, 2008), str. 494.

10 DS je bila najveći politički protivnik režima Slobodana Miloševića, a pokojni premijer Zoran Đindić, lider DS, doneo je 2002. godine odluku o predaji Miloševića MKSJ-u. Predsednici DS-a i SPS-a su u oktobru 2008. godine potpisali Deklaraciju o nacionalnom pomiruju, kojom je „stavljena tačka na sukobe iz prošlosti“. Pred Deklaraciju, koja je bila neophodna radi formiranja nove vlade DS i SPS, tadašnji predsednik DS Boris Tadić je, govoreći o neophodnosti saradnje sa strankom nekadašnjeg predsednika Srbije, rekao da ove dve stranke „dele istu bol“, izjednačavajući bol za Miloševićem i bol za ubijenim premijerom Đindićem. „Ivica u vladu sa dva bola“, *Glas javnosti*, 8. jun 2008. godine, dostupno na: [11 Više o javnim istupima predstavnika institucija videti u studiji FHP-a pod nazivom *Politički i institucionalni diskurs o sudenjima za ratne zločine*, koja će biti objavljena u oktobru 2014. godine.](http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-08-06-2008/ivica-u-vladu-sa-dva-bola-Pristupljeno: 19. avgust 2013. godine.</p></div><div data-bbox=)

u Jugoslaviji umesto na utvrđivanje činjenica o zločinima i žrtvama¹², ocjenjen je kao jedan od najneuspešnijih u okviru postkonfliktnih strategija za utvrđivanje činjenica o zločinima iz prošlosti.¹³ I pored toga što su prethodni i sadašnji predsednik Srbije, Boris Tadić i Tomislav Nikolić uputili izvinjenja za zločin u Srebrenici, a Narodna skupština Republike Srbije usvojila Deklaraciju o osudi zločina počinjenog u Srebrenici 2010. godine, ovi i drugi simbolični koraci priznanja istine o zločinima nisu bili praćeni konkretnim reparativnim merama u cilju uspostavljanja kulture poštovanja prava žrtava.¹⁴

Ni u oblasti institucionalne reforme Srbija nije puno postigla. Iako je veliki broj ljudi koji su se nalazili na pozicijama donosioca odluka za vreme Miloševića smenjen neposredno nakon njegovog pada sa vlasti, odgovornost za ratne zločine ili masovna kršenja ljudskih prava nije uspostavljena kao kriterijum za reformu institucija. Srbija je još 2003. godine, po uzoru na druge istočnoevropske zemlje, donela Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava (Zakon o lustraciji), ali je rok važenja zakona istekao 2013. godine, a da zakon uopšte nije primenjen. Nedostatak institucionalne reforme predstavlja veliku prepreku za proces pomirenja sa susedima, pre svega zbog nereformisanih snaga bezbednosti poput vojske i policije, gde se na istaknutim mestima i dalje nalaze ljudi za koje postoji sumnja da su umešani u zločine.¹⁵

Što se tiče sudskih i administrativnih mera za reparacije žrtvama, Srbija nema adekvatni zakonski okvir za slučajevе ratnih zločina ili masovnih kršenja ljudskih prava. Zakon o pravima civilnih invalida rata priznaje status žrtve samo državljanima Srbije koji su stradali od strane pripadnika neprijateljskih snaga i čije je stradanje izazvalo težak fizički invaliditet.¹⁶ Žrtve kršenja ljudskih prava, koje se obraćaju sudovima sa zahtevom za novčanu kompenzaciju zbog patnji koje su im naneli pripadnici srpskih snaga tokom ratova, suočavaju se sa odbacivanjem njihovih zahteva od strane sudova, neprimerenim odnosom sudija prema njima, ili ponižavajuće malim iznosima koji im se dosuđuju.¹⁷

Među institucionalnim merama za suočavanje sa nasledjem ratnih zločina, vidljiv napredak se beleži jedino u procesuiranju i kažnjavanju pojedinaca za počinjene ratne zločine, mada se u ovom domenu uočavaju brojni problemi i nedostaci.

12 Materijali o Komisiji za istinu i pomirenje SRJ dostupni na: <http://www.usip.org/publications/truth-commission-serbia-and-montenegro>. Pristupljeno: 12. avgust 2013. godine.

13 Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths: Transitional Justice and Truth Commissions* (New York: Routledge, 2011).

14 Tekst Deklaracije je dostupan na internet stranici Narodne skupštine Republike Srbije. Dostupno na: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.871.html>. Pristupljeno: 29. avgust 2013. godine.

15 Fond za humanitarno pravo je krajem 2011. godine objavio *Dosije Diković*, o novopostavljenom načelniku Generalštaba Vojske Srbije, koji je zauzimao istaknuto komandno mesto tokom rata na Kosovu i u čijoj zoni odgovornosti je ubijeno i/ili nestalo više od 250 kosovskih Albanaca i opljačkana njihova imovina. I pored ozbiljnih optužbi za ratne zločine, general Diković i dalje zauzima mesto načelnika Generalštaba Vojske Srbije, a protiv njega nikada nije pokrenuta istraga.

16 Prema Zakonu o pravima civilnih invalida rata, nekoliko grupa žrtava je potpuno isključeno iz mreže korisnika prava koja propisuje ovaj Zakon: državljeni Srbije koji su stradali od strane pripadnika Jugoslovenske narodne armije, Vojske Jugoslavije i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, ali i od pripadnika Vojske Republike Srpske i njih bliskih oružanih formacija; članovi porodica nestalih osoba, ukoliko ne proglose nestalu osobu mrtvom; žrtve seksualnog nasilja; i svi oni čije stradanje nema za posledicu telesno oštećenje veće od 50%. (Zakon o pravima civilnih invalida rata, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 52/96, članovi 2 i 3.)

17 Fond za humanitarno pravo, *Ostvarivanje prava žrtava na reparacije u sudskim postupcima u Srbiji: Uspostavljanje pravde ili relativizacija zločina*, Izveštaj za 2012. godinu (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2013).

Rezime

Do stupanja na snagu Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine (Zakon o procesuiranju ratnih zločina) 1. jula 2003. godine, malobrojna suđenja počiniocima ratnih zločina u Srbiji vođena su pred sudovima opšte nadležnosti. Većina ovih predmeta, od kojih su neki još u toku, ne zadovoljavaju standarde pravičnih i profesionalnih suđenja. Nprofesionalni postupci sudija i tužilaca u ovim predmetima doveli su do uskraćivanja pravde žrtvama teških zločina.

Zakonom o procesuiranju ratnih zločina, nadležnost za predmete ratnih zločina je preneta na institucije specijalizovane za procesuiranje ratnih zločina. Ovim zakonom su uređeni obrazovanje, organizacija, nadležnost, kao i ovlašćenja državnih organa i njihovih organizacionih jedinica radi otkrivanja i krivičnog gonjenja počinilaca krivičnih dela određenih ovim zakonom. Državni organi i organizacione jedinice uključeni u procesuiranje ratnih zločina su: Tužilaštvo za ratne zločine (TRZ), Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu (ranije Specijalno veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu - u daljem tekstu Odeljenje Višeg suda), Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu (Odeljenje Apelacionog suda), Služba za otkrivanje ratnih zločina (SORZ), Jedinica za zaštitu (Jedinica) i Služba za pomoć i podršku pri Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.

Rad TRZ-a u protekloj deceniji bio je u fokusu javnosti daleko više od drugih institucija uključenih u procesuiranje ratnih zločina. Tome su doprineli procesna uloga inicijatora postupaka i posvećenost odnosima sa javnošću, ali i određene odluke i postupci TRZ-a koji su u javnosti zemalja bivše Jugoslavije i šire imali negativan odjek. Primedbe na rad TRZ-a tiču se u najvećoj meri tužilačke politike procesuiranja manje zahtevnih predmeta i niskorangiranih počinilaca, uticaja politike na rad TRZ-a, kao i uz spominjanje nekoliko problematičnih postupaka u kontekstu regionalne saradnje. U poslednjim godinama, vidan je i pad tužilačke aktivnosti.

Postupanje Odeljenja Višeg suda i Odeljenja Apelacionog suda generalno se može smatrati stručnim, profesionalnim i uspešnim. Međutim, pojedini aspekti rada ovih odeljenja

podložni su kritici: blaga kaznena politika, posebno kada je reč o primeni olakšavajućih okolnosti, nekolicina politički motivisanih presuda i potpuno odsustvo programa odnosa sa javnošću.

Dosadašnju praksu procesuiranja ratnih zločina u Srbiji karakteriše neretko odstupanje TRZ-a i sudova od činjenica utvrđenih od strane MKSJ, kao i nedovoljno oslanjanje na praksu MKSJ. Korišćenje dokaza izvedenih pred MKSJ postala je praksa, ali se neretko dešava da određeni važni dokazi ostanu neiskorišćeni u rasvetljavanju pojedinih zločina.

I pored pozitivnog trenda kada je reč o aktivnostima SORZ-a od 2010. godine, utisak je da bi rad SORZ mogao biti efikasniji i proaktivniji, a da bi tome u velikoj meri doprinelo unapređenje odnosa sa TRZ-om. U vezi sa tim, od samog početka rada ove policijske jedinice aktuelno je pitanje redefinisanja njene pozicije u odnosu prema TRZ-u kao i potrebe za strožijim kriterijumima za izbor pripadnika za rad u ovoj službi, kako bi se izbeglo da istrage ratnih zločina vode nekadašnji pripadnici oružanih snaga angažovanih u ratnim operacijama.

Donosioći odluka i institucije uključene u procesuiranje ratnih zločina u Srbiji pokazuju nedovoljno razumevanje za delikatnu poziciju žrtava i svedoka ratnih zločina i njihov značaj u sudskim postupcima. Postojeći mehanizmi zaštite žrtava i svedoka od zastrašivanja i napada na njihov integritet, te sistem podrške žrtvama i svedocima, tek delimično ispunjavaju svoju funkciju. Najozbiljniji nedostaci uočavaju se u programu zaštite svedoka koji su bivši pripadnici vojske i policije, kao i u pogledu psihološke podrške žrtvama. Program zaštite uređen je solidnim zakonskim okvirom. Međutim, navodi o nezakonitom i neprofesionalnom postupanju Jedinice za zaštitu ukazuju na ozbiljne probleme u sprovođenju programa zaštite.

Odrbana optuženih je među najzanemarenijim aspektima suđenja za ratne zločine. Na pravo optuženih na delotvornu odbranu negativno utiču odsustvo kriterijuma stručnosti prilikom angažovanja izabranih branilaca, ozbiljni problemi u finansiranju troškova odbrane i nemogućnost prikupljanja dokaza u drugim državama.

A) Tužilaštvo za ratne zločine

Rad TRZ-a u protekloj deceniji bio je u fokusu stručne i šire javnosti daleko više od drugih institucija uključenih u procesuiranje ratnih zločina. Tome su doprineli procesna uloga inicijatora postupaka i posvećenost TRZ-a odnosima sa javnošću, ali i određene odluke i postupci TRZ-a koji su u javnosti u zemljama bivše Jugoslavije ili šire imali snažan odjek.

Značajan doprinos TRZ-a posleratnom povratku poverenja susednih država i međunarodne javnosti u institucije Republike Srbije, koji je bio vidljiv u prvim godinama rada TRZ-a, u nekoliko poslednjih godina rada skliznuo je u drugi plan. Tome su u najvećoj meri doprinela tužilačka politika procesuiranja manje zahtevnih predmeta i niskorangiranih počinilaca, ali i nekoliko problematičnih postupaka u kontekstu regionalne saradnje.

1. Ljudski resursi i tehnički uslovi

Usvajanjem Zakon o procesuiranju ratnih zločina 1. jula 2003. godine, formirano je TRZ, kao državni organ koji je isključivo nadležan za postupanje u predmetima ratnih zločina.¹⁸ Ovim zakonom predviđeno je i da radom TRZ rukovodi Tužilac za ratne zločine (Tužilac).¹⁹ Od osnivanja TRZ-a do danas, na tom mestu se nalazi Vladimir Vukčević.

Od početka rada TRZ-a broj zamenika Tužioca je povećavan, a sve zamenike je postavljao i razrešavao Tužilac, na osnovu zakona.²⁰ Prilikom osnivanja TRZ-a imenovana su četiri zamenika Tužioca, početkom 2006. godine imenovan je još jedan, a u martu iste godine donet je Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mesta u TRZ-u, na osnovu kojeg je utvrđen broj od 10 zamenika Tužioca.²¹ Kra-

jem 2006. godine imenovana su još dva zamenika Tužioca. Od 2009. godine broj zamenika javnih tužilaca za svako javno tužilaštvo utvrđuje Državno veće tužilaca.²² Na osnovu odluke Državnog veća tužilaca, TRZ ima ukupno osam zamenika Tužioca.²³

U prve tri godine nakon osnivanja, u TRZ-u nije bilo stručnih saradnika i istražitelja. Trenutno su u TRZ-u zaposlena dva stručna saradnika i tri istražitelja.²⁴ Jedan stručni saradnik TRZ-a je angažovan u Tužilaštvu MKSJ u Hagu, kao oficir za vezu. Na poslovima administracije u TRZ-u ukupno je zaposleno 28 lica.²⁵

TRZ ima posebne timove koji su nadležni za postupanje u predmetima vezanim za različite teritorije. Postoje posebni timovi za događaje koji su se desili na području BiH, Hrvatske i Kosova. Svaki tim čine po dva zamenika, dva saradnika i jedan zapisničar.²⁶

Predstavnici TRZ-a su u razgovorima sa FHP-om ocenili da svi zaposleni imaju adekvatne uslove za rad. Svaki zamenik ima svoju kancelariju, a ostali zaposleni imaju dovoljno kancelarijskog prostora za rad. TRZ je u potreboj meri opremljeno informacionom tehnologijom i drugom tehničkom opremom, koja je većim delom pribavljena od donacija američke ambasade.²⁷ Svi zaposleni raspolažu potrebnom stručnom literaturom i imaju pristup relevantnim bazama podataka i drugim podacima u elektronskoj formi. S druge strane, TRZ raspolaže sa samo tri vozila, što je nedovoljno imajući u vidu broj zamenika, neophodnost njihovog rada zamenika na terenu i obavezu samostalnog vođenja istrage po odredbama Zakona o krivičnom postupku (ZKP), koji je stupio na snagu 15. januara 2012. godine u predmetima ratnih zločina. Zbog ovakvog stanja, pojedini zamenici koriste sopstvene automobile.²⁸

18 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 2 i član 4, stav 1.

19 *Ibid*, član 2, stav 2.

20 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 7. jun 2013. godine.

21 *Ibid*.

22 Na osnovu člana 75 Zakona o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011, 101/2011, 38/2012. - odluka US i 121/2012).

23 Državno veće tužilaca, Odluka o broju zamenika javnih tužilaca, A br. 543/13 od 28. februara 2013. godine.

24 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 7. jun 2013. godine; odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 20. maj 2014. godine.

25 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

26 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 7. jun 2013. godine.

27 Podaci dostavljeni Fondu za humanitarno pravo od strane Tužilaštva za ratne zločine, 8. maj 2013. godine.

28 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

Prepreku efikasnijem radu TRZ-a predstavlja nepostojanje dovoljnog broja zamenika Tužioca. U TRZ-u naglašavaju da bi sa adekvatnim brojem zaposlenih TRZ bilo u mogućnosti da u roku od šest meseci otvori 30 novih predmeta.²⁹ U TRZ-u naglašavaju i potrebu za većim brojem stručnih saradnika. Umesto sadašnja dva, u TRZ bi trebalo da radi najmanje osam stručnih saradnika, tako da svaki zamenik ima na raspolaganju jednog saradnika.³⁰ Takođe, i veći broj istražitelja umnogome bi doprineo efikasnosti TRZ-a. Predstavnici TRZ-a navode i da bi broj saradnika angažovanih u Tužilaštву MKSJ ("oficiri za vezu") trebalo da bude veći, kako bi TRZ moglo mnogo kvalitetnije da koristi dokaze prikupljene od strane ove institucije. Posebno se naglašava potreba za angažovanjem analitičara koji bi bio obučen za pretragu različitih baza podataka.³¹

Takođe, predstavnici TRZ-a navode da je broj zaposlenih koji rade na tehničkim i administrativnim poslovima (vozači, transkriberi, radnici u pisarnici, sekretarice) nedovoljan. Ukupno, na ovim poslovima radi 28 osoba. Mali broj zaposlenih na ovim poslovima često dovodi do nemogućnosti izvršavanja određenih radnji u zakonskom roku. Kao primer problema u praksi, predstavnici TRZ ističu transkribovanje izjava svedoka koje u određenom roku moraju biti predate sudiji - zbog obima posla, odnosno manjka transkribera, TRZ nije u mogućnosti da preda transkripte sudijama na vreme. Prepreka zapošljavanju većeg broja lica na tehničkim i administrativnim poslovima su ograničena finansijska sredstva kojima TRZ raspolaze.³²

2. Budžet

Rad TRZ-a finansiran je sredstvima koja TRZ dobija direktno iz budžeta Republike Srbije.³³ Za svaku budžetsku godinu, TRZ se obraća Sektoru za pripremu budžeta Ministarstva finansija sa zahtevom za odobravanje potrebnih sred-

stava; Ministarstvo finansija potom upućuje predlog Vladi Republike Srbije, koje odobrava sredstva za rad TRZ-a. Reviziju utrošenih sredstava je 2004. godine izvršila budžetska inspekcija Ministarstva finansija, a 2011. godine revizori iz Ministarstva pravde. Od 2013. godine za ovaj posao je zadužen revizor zaposlen u TRZ-u.³⁴

Sredstva kojima raspolaze TRZ nisu adekvatna poslovima i zadacima koje TRZ obavlja u sklopu svojih zakonom predviđenih nadležnosti. Pored nedovoljnih ljudskih resursa, nedostatak sredstava se odražava i na svakodnevno obavljanje poslova, naročito od stupanja na snagu novog ZKP-a kojim su aktivnosti tužilaštava znatno povećane, pre svega kroz sprovođenje tužilačke istrage (ranije je to činio istražni sudija). U vezi sa tim, TRZ-u nedostaju sredstva za operativni rad zamenika prilikom preuzimanja radnji u pretkrivičnom i istražnom postupku: ispitivanja svedoka, oštećenih i osumnjičenih, koji se u pretežnom broju slučajeva nalaze van granica Srbije.³⁵

TRZ nema dovoljno sredstava ni za isplatu troškova branocima okrivljenih po službenoj dužnosti, što je prema novom ZKP-u postala obaveza TRZ.³⁶ Nedostatak sredstava se odražava i kada je reč o putovanjima u sedište MKSJ, u Hagu, zbog čega zamenici Tužioca i njihovi saradnici često otkazuju posete MKSJ-u ili su prinuđeni da ih vremenski skrate.³⁷

TRZ je od svog osnivanja imalo i dodatne izvore finansiranja u vidu raznih donacija. Posebno su značajne donacije OEBS-a i ambasade Sjedinjenih Američkih Država, koje su bile usmerene na obuku u primeni međunarodnog humanitarnog prava, pretraživanje Baze podataka MKSJ, pribavljanje IT i druge tehničke opreme, stručne literature i softvera za pretraživanje dokumentacije (Zajlab), finansiranje studijskih putovanja i aktivnosti u okviru odnosa sa javnošću.³⁸

29 *Ibid.*

30 *Ibid.*

31 *Ibid.*

32 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

33 *Ibid.*

34 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

35 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

36 *Ibid.*

37 *Ibid.*

38 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

Najveći deo budžetskih sredstava koja se odobre za TRZ odlazi na plate zaposlenih, koje su dvostruko veće od plata njihovih kolega u hijerarhijski uporedivim višim javnim tužilaštima u Srbiji.³⁹ Veliki deo sredstava troši se i za službena putovanja, najčešće u sedište MKSJ u Hagu.⁴⁰

3. Stručni kapaciteti

Za nosioce funkcija u TRZ-u su, prilikom njegovog formiranja, imenovani tužioci sa relevantnim iskustvom u oblasti krivičnog prava. S druge strane, izuzev Tužioca Vukčevića, niko od njih nije prethodno imao iskustvo ili prošao obuku u oblasti međunarodnog krivičnog prava.⁴¹ U datim okolnostima, teško da je moglo biti drugačije, jer domaće prakse u ovoj oblasti prava skoro da nije bilo (izuzetak su nekolicina predmeta vođenih pred sudovima opšte nadležnosti⁴²), a sa radom međunarodnih sudova bio je upoznat samo mali broj pravnih eksperata u Srbiji.

Od osnivanja TRZ, Tužilac, zamenici i saradnici u TRZ-u učestvovali su na brojnim treninzima, seminarima i stručnim skupovima, gde su imali priliku da usvoje određena znanja iz oblasti međunarodnog krivičnog prava.⁴³ Stručna javnost smatra da je napredak TRZ u stručnom smislu vidljiv, ali da je on mogao biti i značajniji.⁴⁴ Tužioci prihvataju

da postoji potreba za usavršavanjem i da im je potrebna dodatna obuka.⁴⁵ Kada je reč o stručnom usavršavanju tužilaca i saradnika u TRZ-u, pozitivne novine uvodi Strategija za reformu pravosuđa u Srbiji usvojena u junu 2013. godine. Strategija predviđa obaveznu stalnu obuku nosilaca sudijskih i tužilačkih funkcija.⁴⁶

Dodatni problem predstavlja i faktička nemogućnost konsultovanja strane sudske prakse i stručne literature. Dobar deo jurisprudencije, kao i relevantnih pravnih stavova i stručnih radova o procesuiranju ratnih zločina napisan je na engleskom jeziku, no većina zamenika Tužioca taj jezik ne govori. Ovaj problem se delimično prevazilazi tako što potrebne delove stručne literature prevodi prevodilačka služba.⁴⁷

Obučenost stručnih saradnika i istražitelja koji trenutno rade u TRZ-u je zadovoljavajuća. Svi su imali prethodno iskustvo rada u MKSJ, a većina njih je zaposlena u TRZ-u u okviru zajedničkog projekta OEBS-a i MKSJ, tokom kojeg su imali više različitih treninga i stručnih seminara iz oblasti međunarodnog krivičnog prava.⁴⁸ Stručni saradnici i istražitelji dobro govore strane jezike, te u svakodnevnom radu koriste stranu literaturu. U TRZ-u ih vide kao značajno pojačanje i prirodne naslednike dvojice zamenika Tužioca,

39 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 17; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

40 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; takođe, podaci dostavljeni Fondu za humanitarno pravo od strane Tužilaštva za ratne zločine, 8. maj 2013. godine.

41 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 5.

42 Više o ovim predmetima videti u odeljku Predmeti ratnih zločina pred sudovima opšte nadležnosti, str. 77.

43 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

44 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine.

45 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

46 Nacionalna strategija reforme pravosuda za period 2013-2018. godine usvojena je 1. juna 2013. godine u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije predviđeno je da će se princip stalne obuke nosilaca sudijskih i tužilačkih funkcija implementirati kroz izmene Zakona o Pravosudnoj akademiji. Rok za izmenu zakona nije utvrđen. Dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/>. Pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

47 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

48 Projekat „Pravda i ratni zločini“ fokusirao se na prenos znanja o predmetima ratnih zločina iz MKSJ-a u region i podržavanje konsolidacije kapaciteta nacionalnih pravosudnih sistema koji procesuiraju predmete ratnih zločina. Projekat su sprovodili OEBS-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), Međuregionalni institut Ujedinjenih nacija za istraživanje kriminaliteta i pravosuđa (UNICRI) i Misije OEBS-a u regionu. Više na: <http://www.osce.org/sr-odihr/103841?download=true>. Pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

koji će do sredine 2015. godine otići u penziju. Njihovo imenovanje na poziciju zamenika Tužioca, s obzirom na obučenost i praksi u MKSJ, moglo bi značajno unaprediti stručni kapacitet TRZ-a.⁴⁹

3.1. Primena novog Zakonika o krivičnom postupku – nova uloga TRZ-a

Novim ZKP-om koji se u predmetima ratnih zločina primenjuje od januara 2012. godine, istraga je preneta u nadležnost tužilaštava. Zbog toga se kao posebno važno nameće i pitanje obučenosti tužilaca za kvalitetno vođenje istražnog postupka. Od TRZ se očekuje samostalno vođenje istrage, koje podrazumeva utvrđivanje i povezivanje činjenica kao i prikupljanje dokaza. Ovaj deo istražiteljskog posla do sada je obavljala policija, mada sagovornici FHP-a ističu da je i pre uvođenja tužilačke istrage TRZ u velikoj meri usmeravalo radnje policije u prikupljanju dokaza.⁵⁰ Prema podacima TRZ-a, do kraja 2013. godine, od osam zamenika Tužioca i samog Tužioca, obuku u primeni novog ZKP-a prošla su dva zamenika Tužioca.⁵¹

4. Efikasnost

Podaci o podignutim optužnicama i karakteristikama predmeta ukazuju da je u poslednjim godinama rada došlo do pada tužilačke aktivnosti. Imajući u vidu broj zamenika Tužioca, broj optužnica je mali. Dominiraju optužnice protiv osoba na nižim nivoima političke, vojne i policijske nomenklature i optužnice u vezi sa događajima u kojima je stradao mali broj žrtava sa malim brojem počinjocu. Takođe, među optužnicama u velikoj meri figuriraju predmeti koji su rezultat razmene dokaza u okviru regionalne saradnje sa

tužilaštima u Hrvatskoj i BiH, a mali je broj predmeta u vezi sa Kosovom čije procesuiranje u većoj meri zavisi od inicijative TRZ-a.

4.1. Tužilačka aktivnost u brojevima

Do kraja 2013. godine, TRZ je podiglo optužnice protiv ukupno 150 osoba u 44 postupka za ratne zločine.⁵² Više postupaka se odnosi na isti događaj - tri predmeta povodom zločina počinjenih na poljoprivrednom dobru Ovčara, tri predmeta povodom zločina počinjenih na teritoriji opštine Zvornik i dva predmeta povodom zločina u kosovskoj opštini Peć.⁵³ Posmatrajući broj angažovanih tužilaca i ukupan broj predmeta, svaki angažovani tužilac je pokrenuo u proseku po pet predmeta.

Do kraja 2013. godine, pravosnažno je okončano 35 predmeta, u kojima je osuđeno 65, a oslobođena su 32 lica.⁵⁴ Nakon podizanja optužnice TRZ je odustalo od krivičnog gonjenja pet lica: u tri predmeta zbog nedostatka dokaza, u jednom zbog smrti optuženog, a u jednom zbog procesne nesposobnosti optuženog.

Sagovornici ocenjuju da je broj optuženih lica nizak i da ne ispunjava očekivanja zainteresovane javnosti.⁵⁵ Tome se može dodati i primedba da je u poslednje tri godine TRZ podizalo optužnice u vezi sa zločinima manjih razmara, odnosno da je poslednji kompleksniji predmet sa većim brojem žrtava (proširenje optužnice u predmetu Čuška) datira još iz 2011. godine.⁵⁶ Zbog nedovoljne tužilačke aktivnosti trenutni kapaciteti Odeljenja Višeg suda ostaju neiskorišćeni, na šta upućuje podatak da sudije ovog odeljenja sude i predmete iz drugih oblasti krivično-pravne materije.⁵⁷

49 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

50 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

51 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, 19. jun 2014. godine, FHP IndexIn F95764.

52 Videti Prilog, str. 87.

53 *Ibid.*

54 Tužilaštvo za ratne zločine, *Deset godina posle: Srbija na putu pravde i pomirenja* (Beograd: Tužilaštvo za ratne zločine, decembar 2013. godine).

55 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

56 Videti Prilog; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

57 Odgovor sudije Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, 4. jun 2014. godine, HLCIndexIn: 79-F95112.

Što se tiče etničke strukture žrtava u procesuiranim predmetima, do kraja 2013. godine za zločine nad nesrpskim žrtvama (Albancima, Hrvatima, Bošnjacima, Romima i drugima) optuženo je 127, a za zločine počinjene nad Srbinima – 27 osoba.

Od osnivanja do juna 2013. godine, TRZ-u je podneto 135 krivičnih prijava protiv ukupno 604 lica, zbog sumnje da su počinili ratni zločin.⁵⁸ TRZ je zbog nedostatka dokaza odbacio osam krivičnih prijava. Podnosioci krivičnih prijava bili su, pored MUP-a Republike Srbije, različiti državni organi i tela, nevladine organizacije i udruženja građana, nadležna tužilaštva država u regionu, kao i žrtve ratnih zločina.⁵⁹ Treba naglasiti da je ovde reč samo o krivičnim prijavama protiv identifikovanih počinilaca, koje prema proceni TRZ-a sadrže dovoljno dokaza za dalje postupanje (KT upisnik).⁶⁰ Pored ovoga, u TRZ se vodi i evidencija krivičnih prijava protiv nepoznatih učinilaca (KTN upisnik) i evidencija za ostale krivične predmete (KTR upisnik).⁶¹

Prema podacima iz 2013. godine, u predistražnom postupku bilo je 876 predmeta.⁶² Istraga je tokom 2013. godine vođena u 11 predmeta protiv 65 osoba.⁶³

4.2. Tužilačka aktivnost u vezi sa zločinima na Kosovu

Prema istraživanju FHP-a, tokom sukoba na Kosovu 1998-99. godine, srpske snage su ubile oko 7.000 albanskih civila.⁶⁴ MKSJ je u predmetima Šainović i dr. i Đorđević utvrdio da su počinjeni zločini posledica udruženog zločinačkog

poduhvata kojeg su činili najviši politički, vojni i policijski zvaničnici predvođeni Slobodanom Miloševićem, čiji je cilj bio da se trajna kontrola nad Kosovom ostvari proterivanjem većeg dela populacije kosovskih Albanaca.⁶⁵ Sa druge strane, u istom periodu od strane OVK ubijeno je oko 450 civila Srba i drugih nealbanaca.⁶⁶ Preko 800 Srba i drugih nealbanaca ubijeno je ili prisilno odvedeno u pojedinačnim aktima nasilja nakon dolaska međunarodnih snaga na Kosovo.⁶⁷

Za zločine počinjene na području Kosova 1998. i 1999. godine, TRZ je do kraja 2013. godine podiglo deset optužnica protiv 50 osoba. Šest optužnica protiv 30 osoba je podignuto zbog zločina nad kosovskim Albancima, a četiri protiv 20 osoba zbog zločina nad etničkim Srbima i Romima. U pet slučajeva (*Lekaj, Podujevo, Suva Reka, Bytyqi i Gnjilanska grupa*) postupci su pravosnažno okončani, dok je u drugostepenom postupku pred Apelacionim sudom trenutno jedan slučaj (*Čuška*). Prvostepena suđenja su u toku u četiri predmeta (*Kashnjeti, Morina, Ljubenić i Trnje*).⁶⁸

Broj i struktura predmeta, kada je reč o nacionalnoj pri-padnosti optuženih i žrtava, ni izbliza ne odražava opisani karakter počinjenih zločina i razmere stradanja civila na dve strane u kosovskom oružanom sukobu. Na zapažanje da broj predmeta protiv etničkih Srba za zločine nad kosovskim Albancima nije proporcionalan udelu zločina počinjenih od strane Srba na Kosovu, u TRZ-u navode više problema koji su uticali na dosadašnji odnos optužnica podignutih protiv etničkih Srba i optužnica podignutih protiv etničkih Albanaca: otežano prikupljanje dokaza, neodazivanje oštećenih

58 *Ibid.*

59 *Ibid.*

60 *Ibid*; Pravilnik o upravi u javnim tužilaštвima, *Službeni glasnik Republike Srbije* br.116/08 i 104/09, član 136.

61 Pravilnik o upravi u javnim tužilaštвima, *Službeni glasnik Republike Srbije* br.116/08 i 104/09, član 136.

62 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

63 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 20. maj 2014. godine.

64 Fond za humanitarno pravo, „Zona (ne)odgovornosti“ (saopštenje za štampu), 21. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=26404>, pristupljeno: 11 maj 2014. godine; Poimenični registar ljudskih gubitaka na Kosovu na internet prezentaciji Fonda za humanitarno pravo, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=278>, pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

65 *Tužilac protiv Nikole Šainovića, Nebojše Pavkovića, Vladimira Lazarevića i Sretena Lukića*, IT-05-87, presuda Žalbenog veća, 23. januar 2014. godine; *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, IT-05-87/1, presuda Žalbenog veća, 27. januar 2014. godine.

66 Videti: Poimenični registar ljudskih gubitaka na Kosovu na internet prezentaciji Fonda za humanitarno pravo, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?cat=278>, pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

67 Fond za humanitarno pravo, *Otmice i nestanci nealbanaca na Kosovu* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, septembar 2001).

68 Podaci Fonda za humanitarno pravo.

na pozive TRZ-a i nepoznat identitet izvršilaca.⁶⁹ Nevezano za ubedljivost ovih tvrdnji TRZ-a, FHP se kroz kontakte sa žrtvama sa Kosova više puta uverio u nizak nivo poverenja u TRZ zbog izostanka većeg broja optužnica za zločine nad kosovskim Albancima.

Sa druge strane, više predmeta ratnih zločina koje su počinile srpske snage nalazi se u predistražnoj fazi i do 10 godina. Tako je od strane TRZ-a još 2005. godine najavljen skoro podizanje "nekoliko optužnica" koje se odnose na zločine nad kosovskim Albancima čija su tela pokopana u masovnoj grobnici u Batajnici.⁷⁰ Prva optužnica podignuta je naredne 2006. godine, za zločin u Suvoj Reci, a sledeća tek šest godina kasnije, 2012. godine, za zločin u Ljubeniću. TRZ je na početku rada 2004. godine najavilo istrage u nekoliko predmeta sa velikim brojem žrtava (zločini počinjeni u Meji, Izbici, Korenici, u zatvoru u Dubravi), ali istrage ni do danas nisu pokrenute.⁷¹ U prvim godinama rada, u TRZ-u su isticali da je osnovni problem procesuiranja tih zločina nemogućnost pristupa svedocima na Kosovu.⁷² Međutim, nakon perioda problematične saradnje sa Misijom Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK), ovaj period je kroz saradnju sa EULEX-om prevaziđen i u TRZ tvrde da saradnja teče bez problema.⁷³

Ilustrativan je slučaj ratnog zločina počinjenog tokom kosovskog rata u selu Trnje. Naime, podaci o počiniocima

postali su poznati javnosti još 2002. godine, kada su u predmetu vođenom protiv Slobodana Miloševića svedočila dva zaštićena svedoka, bivša pripadnika VJ, koji su identifikovali nekoliko počinilaca.⁷⁴ Optužnica protiv dvojice osumnjičenih pomenutih tokom tih svedočenja podignuta je tek krajem 2013. godine.⁷⁵

Očekivanje da je za zločine srpskih snaga na Kosovu morao biti podignut veći broj optužnica zasniva se na činjenici da je, za razliku od drugih sukoba 1990-ih u bivšoj Jugoslaviji, kosovski sukob jedini koji se dešavao na teritoriji Srbije, a srpske zvanične snage su u sukob bile direktno uključene duže i u većem opsegu nego u drugim sukobima. Osim toga, MKSJ je utvrđio odgovornost najviših političkih, vojnih i policijskih zvaničnika tadašnje SRJ i Srbije za zločine počinjene na Kosovu.

Treba napomenuti i da je u vezi sa vođenjem istrage u jednom predmetu (predmet *Leskovačka grupa*) protiv pripadnika MUP-a za zločine počinjene na Kosovu, FHP 2011. godine izneo ozbiljne optužbe na račun integriteta tužioca koji je postupao u tom i drugim predmetima vezanim za Kosovo.⁷⁶ I pored činjenice da su postojali svedoci koji su mogli potvrditi navode FHP-a, ni TRZ ni druge nadležne institucije nisu sprovele nezavisnu istragu. TRZ je negirao tvrdnje FHP-a na svojoj internet prezentaciji.⁷⁷

69 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine, FHP IndexIN - 79-F93510.

70 Vojislava Crnjanski-Spasovojević, „Optužnice za Batajnicu do kraja godine“, *Nedeljni telegraf*, 13. april 2005. godine.

71 Jasna Janković, „Del Ponte smatra da smo najbolji, i to je rekla“, emisija „Katarza“, *Radio B92*, transkript dostupan na http://www.b92.net/info/emisije/katarza.php?nav_id=155853&yyyy=2004&mm=11, pristupljeno 29. marta 2014. godine; Slobodan Kostić, „Imali smo Mladića u šaci“, *Vreme*, br. 1032, 14. oktobar 2010. godine.

72 Jasna Janković, „Del Ponte smatra da smo najbolji, i to je rekla“, emisija „Katarza“, *Radio B92*, transkript dostupan na http://www.b92.net/info/emisije/katarza.php?nav_id=155853&yyyy=2004&mm=11, pristupljeno 29. marta 2014. godine.

73 Tanja Šikanjić, „Za Mladićem tragamo 24 sata dnevno“, *Nezavisne novine*, 24. jul 2010. godine, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Vladimir-Vukcevic-Za-Mladicem-tragamo-24-sata-dnevno-64449.html>, pristupljeno 3. april 2014. godine; detaljnije o saradnji TRZ sa UNMIK videti: Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 32.

74 *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, IT-02-54, svedok K-32 i svedok K-41. Transkripti svedočenja na srpskom dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13692>. Oba svedoka su ponovila svoje tvrdnje 2006, odnosno 2007. godine u predmetu *Tužilac protiv Milana Milutinovića i dr*, IT-05-07. Transkripti svedočenja na engleskom dostupni na: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/trans/en/020906ED.htm.

75 Tužilaštvo za ratne zločine, "Podignuta optužnica protiv Pavla Gavrilovića i Rajka Kozline za ratni zločin u Trnju 1999. godine" (saopštenje za štampu), 9. novembar 2013. godine.

76 Fond za humanitarno pravo, *Nezakonitosti i zloupotreba ovlašćenja u procesuiranju ratnih zločina u Republici Srbiji* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, septembar 2011).

77 „Primedbe na izveštaje Fonda za humanitarno pravo“ (saopštenje za štampu), 14. novembar 2011. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2011/VS_2011_11_14_LAT.pdf, pristupljeno: 3. april 2014. godine.

4.3. Razlozi nedovoljne efikasnosti

Razloge nedovoljne efikasnosti treba tražiti kako u objektivnim okolnostima, kao što su nedostatak ljudskih i tehničkih resursa, o čemu je ranije bilo reči, tako i u poteškoćama u saradnji sa drugim relevantnim institucijama. Naime, TRZ od samog početka svog rada ističe nedovoljnu angažovanost i inicijativu policijske jedinice koja je zadužena za istrage ratnih zločina.⁷⁸ Iako je u više navrata došlo do kadrovskih i organizacionih promena u ovoj jedinici, koja danas nosi naziv Služba za otkrivanje ratnih zločina, i dalje su prisutne ozbiljne primedbe na doprinos u pronaalaženju i pribavljanju dokazne grade od strane ove službe.⁷⁹

Dodatno opterećenje kada je reč o resursima TRZ-a predstavljalo je i angažovanje TRZ-a u potrazi za licima optuženim od strane MKSJ koja su godinama izbegavala hapšenje. Naime, u julu 2006. godine, Vlada Srbije je imenovala Vladimira Vukčevića za Koordinatora Akcionog tima Vlade Republike Srbije za lociranje, lišenje slobode i transfer u MKSJ lica optuženih za ratne zločine na teritoriji bivše SFRJ.⁸⁰ Svojevrsnim opterećenjem TRZ-a može se smatrati i nadležnost za procesuiranje pomagača skrivanju "haških begunaca", koja je u nadležnost TRZ-a stavljena 2007. godine.⁸¹ Predmet rada TRZ-a su bili i zločini iz Drugog svet-

skog rata (slučajevi *Enger, Kepiro, Ešner i Nada Šakić*).⁸²

Međutim, ima mesta zaključku da su nedovoljnoj efikasnosti u procesuiranju ratnih zločina iz 1990-ih doprineli i neki razlozi subjektivne prirode.

Tužilačku politiku unazad nekoliko godina obeležilo je i opredeljenje da se procesuiraju predmeti protiv stranih državlјana, koji nisu dostupni organima gonjenja Srbije za zločine počinjene van teritorije Srbije (slučajevi Veljka Marića, Ejupa Ganića, i dr), o čemu će biti više reči u okviru prikaza regionalne saradnje (odeljak Saradnja sa tužilaštima za ratne zločine u regionu, str. 24). Na ovo se nadovezuje i nepostojanje jasne tužilačke strategije koja bi, prema jasnim kriterijumima, odredila prioritete slučajeva TRZ. Postojanje ovakve strategije je prepostavka uspešnog i efikasnog procesuiranja masovnih zločina sistemskog karaktera.⁸³

TRZ u određenoj meri svoje postupanje prilagođava očekivanjima javnosti. Tako je krajem 2012. godine, nakon oslobođajućih presuda MKSJ u predmetima *Gotovina i Haradinaj*, zamenik Tužioca Bruno Vekarić javno izneo rezervu u pogledu mogućnosti da TRZ podigne značajniji broj optužnica za zločine počinjene od strane srpskih snaga jer bi javnost reagovala negativno.⁸⁴

78 Dejan Anastasijević, „Možemo da sudimo i Šešelju“, *Vreme*, br. 728, 15. decembar 2004. godine; Vojislava Crnjanski-Spasojević, „Optužnice za Batajnici do kraja godine“, *Nedeljni telegraf*, 13. april 2005. godine.

79 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu; Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.

80 „Uhapsiti Mladića do septembra“, *B92*, 19. jul 2016. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=07&dd=19&nav_category=11&nav_id=205157, pristupljeno: 2. maj 2014. godine.

81 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 101/2007, član 2(3).

82 Vladimir Vukčević, „Pravda sa neoprostivim zakašnjenjem“, *Vreme*, br. 1026, 11. maj 2011. godine; „Poternica za preminulom Nadom Šakić“, *RTS*, 15. jul 2011. godine, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/925204/Poternica+za+preminulom+Nadom+%C5%A0aki%C4%87.html>, pristupljeno: 3. april 2014. godine.

83 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Rule-of-Law Tools for Post-conflict Societies, Prosecution Initiatives*, (New York & Geneva: United Nations, 2006), str. 5.

84 Bruno Vekarić, uvodno obraćanje, Debata o suđenjima za ratne zločine u Srbiji, Beograd, 17. januar 2013 (audio snimak, Arhiva FHP, arhivski broj: FHP-DT, XIX-1).

5. Usmerenost na osumnjičene na nižem nivou u okviru političke, vojne ili policijske hijerarhije

Najčešće upućivana kritika domaće i međunarodne javnosti prema radu TRZ-a odnosi se na odsustvo optužnica protiv osoba koje su u vreme sukoba zauzimale srednje ili visokorangirane pozicije u vojnim i policijskim strukturama.⁸⁵ Od 149 optuženih lica za ratne zločine, šest su imala neku od viših pozicija u vojnim, policijskim ili političkim hijerarhijama.⁸⁶

Odgovor TRZ-a na ovu kritiku se tokom prethodnih godina menjao. U prvo vreme, TRZ je isticalo da se vodi strategijom prioritetnog procesuiranja "malih riba" kao bi steklo legitimnost u očima javnosti.⁸⁷ TRZ danas ističe da ova vrsta kritike dolazi jedino od FHP-a. Takođe, u TRZ napominju da je visokorangirane zvaničnike procesuirao MKSJ te da je, u svakom slučaju, TRZ podiglo više optužnica protiv osoba na višim pozicijama, kao na primer u predmetima Ćuška, Škorpioni i Lovas. Takođe, ističu da se u radu pojedini tužioци rukovode isključivo postojanjem dokaza protiv određenih lica.⁸⁸

Ipak, činjenica je da TRZ za deset godina rada nije podiglo ni jednu optužnicu protiv osoba koje su bile na visokim pozicijama zbog odgovornosti za zločine nad nesrbima, a da je istovremeno vodilo istragu i podizalo optužnice protiv

visokopozicioniranih osoba zbog zločina nad Srbima (videti deo o regionalnoj saradnji). Ovakav bilans ukazuje na to da TRZ izbegava da procesira predmete koje ocenjuje "osetljivima" zbog mogućnosti da antagonizira TRZ sa policijom ili vojskom, odnosno da izazove negativnu reakciju javnosti u Srbiji.

Uticak da u TRZ-u postoji nespremnost za ispitivanje politički osetljivih slučajeva nije ograničen samo na FHP, nego je prisutan kod većine posmatrača i učesnika u procesuiranju ratnih zločina.⁸⁹ Kako je rekao Ivan Jovanović, nekadašnji pravni savetnik u Misiji OEBS u Srbiji, koja od formiranja TRZ i specijalizovanih veća prati i podržava rad ovih institucija: "Posle nekog broja godina može da se doneše zaključak, pošto je to objektivna činjenica, da se ne optužuju ljudi koji su na srednjim i višim nivoima odgovornosti. Takav zaključak je mogao da bude pretpostavka samo 2004. – 2005. – 2006. godine, a sad već može da se doneše takav zaključak."⁹⁰

Ovaj problem je uočljiv posebno kada je reč o zločinima koje su srpske snage počinile na Kosovu.⁹¹ Naime, optužnice su usmerene isključivo ka direktnim izvršiocima i njihovim neposrednim starešinama, a izostavljeni su nosioci viših funkcija koji se u lancu komande nalaze između njih i osoba iz najvišeg državnog vrha Srbije koje je MKSJ osudio za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine nad kosovskim Albancima počinjene u okviru udruženog zločinačkog

-
- 85 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; Intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine; Fred Abrahams, *Dispatches: In Kosovo, Justice Welcome, But Incomplete*, 14. februar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hrw.org/news/2014/02/18/dispatches-kosovo-justice-welcome-incomplete>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine; Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 8; Evropska komisija, *Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu*, 16. oktobar 2013. godine.
- 86 Toplica Miladinović, poručnik Vojske Jugoslavije (predmet Ćuška), Pavle Gavrilović, kapetan Vojske Jugoslavije (predmet Trnje), Slobodan Medić, komandant jedinice „Škorpioni“ (predmet Škorpioni), Radoslav Mitrović, komandant 37. odreda Posebnih jedinica policije (predmet Suva Reka); Branko Grujić, predsednik Privremene vlade opštine Zvornik (predmet Zvornik II) i Miodrag Dimitrijević, potpukovnik Jugoslovenske narodne armije (predmet Lovas).
- 87 Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 8.
- 88 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.
- 89 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine.
- 90 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.
- 91 Fred Abrahams, *Dispatches: In Kosovo, Justice Welcome But Incomplete*, 18. februar 2014. godine, dostupno na: <http://www.hrw.org/news/2014/02/18/dispatches-kosovo-justice-welcome-incomplete>, pristupljeno: 26. mart 2014. godine.

poduhvata. Tome treba dodati i okolnost da je MKSJ u okviru predmeta koji su tretirali zločine na Kosovu prikupio obilje dokaza, svedočenja i zvaničnih dokumenata koji u velikoj meri rekonstruišu angažovanje srpskih snaga u činjenju zločina na Kosovu.

Na osnovanost kritike TRZ po pitanju ranga optuženih ukazuju i dva kurioziteta u suđenjima za ratne zločine na teritoriji bivše Jugoslavije. Naime, prilikom obrazloženja presuda u predmetima *Lovas* i *Beli Manastir*, predsednici sudske veće javno su postavili pitanje zašto su izmakli optuženju prepostavljeni oficiri optuženih u tim predmetima, sugerisući tako da dokazi prezentovani u postupku ukazuju na njihovu odgovornost za počinjene zločine.⁹²

Neki sagovornici FHP-a istakli su da bi energičnjem procesuiranju odgovornih koji su se nalazili na višim pozicijama u vojnim, policijskim i političkim strukturama doprinela i primena doktrine komandne odgovornosti.⁹³

Specifična znanja i veštine neophodne za procesuiranje visokopozicioniranih ličnosti

Kao što je već primećeno u jednoj ranijoj analizi rada TRZ-a, nedostatak specijalističkih znanja i tehnika za istrage sistematskih zločina u okviru TRZ-a predstavlja još jednu prepreku za procesuiranje osoba koje su bile na višim pozicijama u hijerarhiji vlasti.⁹⁴ Naime, istraživanje sistematskih zločina prepostavlja znanja i veštine analize obrazaca delo-

vanja političkih, vojnih i policijskih struktura, koje prevazilaze znanja tužilaca.⁹⁵ U TRZ-u ističu da bi im pomoć eksperata ovog profila bila od velike pomoći u istragama. Do 2013. godine, TRZ je u samo jednom predmetu angažovao eksperte sa specifičnom ekspertizom (predmet *Mediji*).⁹⁶

6. Predmeti preuzeti od vojnog pravosuđa

U januaru 2005. godine, nakon prestanka funkcionisanja vojnog pravosuđa u Srbiji i Crnoj Gori, predmeti vojnih tužilaštava u vezi sa povredama međunarodnog humanitarnog prava prešli su u nadležnost TRZ-a.⁹⁷

Po rečima predstavnika TRZ-a, broj predmeta preuzetih od nekadašnjih vojnih tužilaštava bio je veći od 100, ali je velika većina zatvorena jer su očigledno bili motivisani političkim, a ne pravnim razlozima.⁹⁸ Jedan broj predmeta po kojima je TRZ nastavilo da vodi postupak zatvoren je nakon što su izazvali ozbiljne probleme u okviru regionalne saradnje, o čemu će više reći biti u delu Analize posvećenom regionalnoj saradnji.⁹⁹

Krajem 2013. godine, TRZ je vodilo istragu protiv 28 lica u tri predmeta koje je preuzeo od vojnih tužilaštava. Osim toga, TRZ je nastavilo progon i u jednom slučaju koje je od Vojnog tužilaštva preuzealo u fazi optuženja (slučaj *Šeks i dr.*), ali je taj predmet vraćen u fazu istrage po rešenju Odelenja Višeg suda. Svi predmeti se tiču zločina počinjenih u Hrvatskoj.¹⁰⁰

92 Transkript objave prvostepene presude u predmetu *Lovas* dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/12/197-26.06.2012-objava.pdf>; izveštaj sa Objave presude u predmetu *Beli Manastir*, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/06/Beli-Manastir-izvestaj-sa-sudjenja-19-06-2012.pdf>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

93 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine; više o primeni komandne odgovornosti na str. 52.

94 Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 11.

95 Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States, Prosecution Initiatives* (New York & Geneva: United Nations, 2006), str. 11.

96 Odgovor TRZ-a emailom na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine. FHP IndexIN - 79-F93510.

97 Zakon o preuzimanju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 137/2004, član 5.

98 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

99 Videti odeljak: Saradnja sa tužilaštvo za ratne zločine u regionu, str. 24.

100 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

7. Uticaj političkih okolnosti na rad TRZ-a

Politička podrška radu TRZ-a varirala je zavisno od političke nomenklature na vlasti. Rad TRZ-a je bio otvoreno podržavan, ignorisan ili otvoreno napadan.¹⁰¹ Većina savornika saglasna je na načelnom nivou da postoji uticaj politike na procesuiranje ratnih zločina pa i na rad TRZ-a, mada retko izdvajaju konkretnе primere takvih pritisaka.¹⁰² TRZ navodi konkretnе primere pritisaka na njihov rad, ali odriče da su u bilo kojim situacijama podlegli pritiscima. Sa druge strane, u praksi je u nekoliko navrata bio vidljiv snažan upliv politike u postupanje TRZ-a.

Pritisici o kojima su u TRZ otvoreno žeeli da razgovaraju zabeleženi su u vreme izručenja tzv. Kosovske šestorke u MKSJ 2004. godine. Tadašnja Vlada Republike Srbije, na čelu sa Vojislavom Koštunicom, zahtevala je od TRZ-a da optuži vojne i policijske generale koji su se nalazili na optužnici MKSJ kako bi im se sudilo pred sudom u Srbiji. Nakon odbijanja takvog zahteva od strane Tužioca, predložena je njegova smena u Narodnoj skupštini ali se od nje odustalo nakon pritiska međunarodne zajednice.¹⁰³ Kao vid pritiska u TRZ vide i smanjenje budžeta tokom mandata iste vlade.¹⁰⁴

U naredne dve vlade, u periodu od 2007. do 2012. godine, većinu i dominantni uticaj imala je Demokratska stranka. U drugom sastavu (2008-2012.) je na mestu ministarke pravde bila Snežana Malović, nekadašnja saradnica u TRZ-u. Prema rečima predstavnika TRZ-a, ovaj period je obeležen uvažavanjem rada TRZ-a od strane Vlade Republike Srbije.¹⁰⁵

U vlasti oformljenoj u julu 2012. godine, dominirale su Socijalistička partija Srbije i Srpska napredna stranka, partie koje su činile ili bile bliske režimu Slobodana Miloševića. Ta vlada nije pokazivala interesovanje za rad TRZ-a i procesuiranje ratnih zločina u Srbiji generalno. Do kraja 2013. godine, nadležni ministar pravde, kao ni njegovi naručnici, nikada se nije sastao sa predstavnicima TRZ-a.¹⁰⁶ S druge strane, ta vlada nije aktivno opstruirala rad TRZ-a.

U vreme trajanja mandata pomenute vlade, otvoreni pritisak i napadi na TRZ došli su iz Narodne skupštine. Naime, na sednici Skupštinskog odbora za Kosovo i Metohiju, posvećenoj oslobađajućoj presudi MKSJ u predmetu protiv Ramuša Haradinaja, kosovskog Albanca optuženog za ratne zločine protiv kosovskih Srba, predstavnici nekih političkih partija su optužili TRZ da je doprinelo oslobađajućoj presudi u tom predmetu.¹⁰⁷ U TRZ to vide kao formu otvorenog pritiska na njihov rad.¹⁰⁸

7.1. Hapšenje osumnjičenih za ratne zločine tokom predizborne kampanje

Hapšenje petorice Albanaca u maju 2012, dva dana pred održavanje parlamentarnih i predsedničkih izbora, u stručnoj javnosti je ocenjeno kao primer postupka TRZ-a iznuđenog političkim pritiskom.¹⁰⁹ Iako u TRZ-u negiraju ovu ocenu, okolnosti slučaja snažno ukazuju da su politički razlozi prevagnuli nad pravnim i da je postupak hapšenja iskorušen za samopromociju tadašnjeg Ministra unutrašnjih poslova Ivice Dačića u vreme predizborne tištine.

101 O javnim istupima predstavnika političkih vlasti u odnosu na procesuiranje ratnih zločina i rad Tužilaštva za ratne zločine, videti u studiji Fonda za humanitarno pravo pod nazivom *Politički i institucionalni diskurs o sudenjima za ratne zločine*, koja će biti objavljena u oktobru 2014. godine.

102 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine.

103 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

104 *Ibid.*

105 *Ibid.*

106 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine. FHP, IndexIN - 79-F93510.

107 „Loša zaštita svedoka, Tribunal radio veoma aljkavo“, *Blic*, 11. decembar 2012. godine, dostupno na: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/357515/Vukcevic-Losa-zastita-svedoka-Tribunal-radio-veoma-aljkavo>, pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

108 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

109 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; Fond za humanitarno pravo, “Tužilaštvo za ratne zločine postupa po političkim nalozima: slučaj Albanaca iz Bujanovca” (saopštenje za štampu), 2. jul 2012. godine; Marija Ristić, “Jug Srbije trpi posledice hapšenja”, *BIRN*, 8. jun 2012. godine, dostupno na: <http://www.balkaninsight.com/en/article/jug-srbije-trpi-posledice-izbornih-hapsenja>, pristupljeno: 27. mart 2014. godine.

Detalje privođenja i optužbi protiv uhapšenih javnosti je saopštio ministar Dačić, inače kandidat na predsedničkim izborima koji su se održali dva dana kasnije.¹¹⁰ Ministar je saopštio da su na osnovu naloga TRZ-a privedeni bivši pripadnici Oslobodilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe (OVPBM), zbog sumnje da su počinili ratne zločine tokom kratkog oružanog sukoba 2001. godine na jugu Srbije. Hapšenje je izvela specijalna jedinica srpske policije - Žandarmerija, dok je Služba za otkrivanje ratnih zločina MUP-a Srbije o hapšenju saznaла neposredno pre početka akcije, što je protivno do tada ustaljenoj praksi.¹¹¹ Takođe, za razliku od dotadašnje prakse, snimak hapšenja osumnjičenih za ratne zločine prikazan je u medijima.

Slučaj je dobio konačni epilog desetak dana po okončanju izbora, kada su privedene osobe puštene iz pritvora uz obrazloženje TRZ-a da su uhapšeni amnestirani zbog dela koja im se stavljuju na teret. Naime, u TRZ-u ukazuju da je protiv privedenih svojevremeno vođen istražni postupak za dela koja im se stavljuju na teret ali da je istražni sudija, pozivajući se na tada usvojeni Zakon o amnestiji¹¹² za krivična dela terorizma i udruživanja radi neprijateljske delatnosti, za pripadnike OVPBM doneo rešenje o prekidu sudskega postupka zbog amnestije.¹¹³

Da je reč o brzopletu izvedenoj akciji, bez prethodne provere svih relevantnih okolnosti, govori i izjava Tužioca nakon puštanja iz pritvora uhapšenih Albanaca. On je rekao da u TRZ-u nisu bili upoznati sa činjenicom da su bivši pripadnici OVPBM od strane države tretirani kao teroristi i da su za dela za koja su sumnjičeni amnestirani deset godina ranije.¹¹⁴

7.2. Reakcija TRZ-a u slučaju Diković

Postupanje TRZ-a posle objavljinjanja *Dosjea Ljubiša Diković* ukazuje da je politička osetljivost ovog slučaja i tensija stvorena u javnosti nakon objavljinjanja ovog dokumenta uticala da TRZ odstupi od zakonske obaveze sprovođenja nezavisne i sveobuhvatne istrage.

U januaru 2012. godine FHP je objavio *Dosje Ljubiša Diković* - analizu dostupnih dokaza o zločinima počinjenim u zoni odgovornosti 37. motorizovane brigade Vojske Jugoslavije (VJ), kojom je tokom sukoba na Kosovu komandovao aktuelni Načelnik Generalštaba VJ Ljubiša Diković. U tim zločinima je ubijeno oko 400 civila albanske nacionalnosti. Dokazi između ostalog ukazuju na zločine počinjene u akcijama koje je vodila ova jedinica, ili u objektima koji su bili pod kontrolom ove jedinice. FHP tvrdi da je Diković, s obzirom na njegovu komandnu ulogu, u najmanju ruku znao za počinjene zločine, te da nije dostojan obavljanja tako važne državne funkcije.¹¹⁵

Na objavljinjanje dosjea sledećeg dana oštro je reagovao tadašnji Ministar odbrane Dragan Šutanovac (iz Demokratske stranke), tvrdeći da se radi o lažnim optužbama FHP-a protiv Dikovića.¹¹⁶ Dan nakon izjave Ministra, TRZ je izdalo saopštenje u kojem negira navode FHP-a i ističe humane akte generala Dikovića na Kosovu.¹¹⁷

Iz sadržaja saopštenja i brzine kojom su navodno proveravani nalazi iz FHP-ovog dosjea jasno je da TRZ nije poštovalo zakonom propisana načela rada, a posebno obavezu zaštite oštećenih.¹¹⁸ Naime, u dosjeu FHP-a su izneti navodi o devet odvojenih zločina počinjenih tokom 1998. i 1999. godine širom Kosova, u kojima je stradaloko 400 civila. S

110 „Uhapšeno pet Albanaca na jugu”, B92, 4. maj 2012. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=05&dd=04&nav_category=16&nav_id=606236, pristupljeno 2. maj 2014. godine.

111 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

112 Zakon o amnestiji, *Službeni glasnik Republike Srbije* broj 10/01 i Zakon o amnestiji, *Službeni glasnik SCG* broj 37/2002.

113 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; Dorotea Čarnić, „Nekada je politika jača od pravde“, *Politika*, 7. jun 2012. godine.

114 Dorotea Čarnić, „Nekada je politika jača od pravde“, *Politika*, 7. jun 2012. godine.

115 Fond za humanitarno pravo, „Novi načelnik Generalštaba Vojske Republike Srbije nema čistu prošlost“ (saopštenje za štampu), 23. februar 2012. godine.

116 M. Galović, „Kandićevo optužila generala Dikovića za ratne zločine“, *Politika*, 24. januar 2012, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Sutanovac-ocekujem-reakciju-drzavnih-organa.lt.html>, pristupljeno: 2. jun 2014. godine.

117 Tužilaštvo za ratne zločine, „General Diković nije odgovoran za ratne zločine“ (saopštenje za štampu), 25. januar 2012. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2012/VS_2012_01_25_LAT.PDF, pristupljeno: 2. maj 2014. godine.

obzirom na razmere ovih zločina, vođenje sveobuhvatne i nepristrasne istrage zahtevalo bi uzimanje izjava od većeg broja potencijalnih svedoka. Razuman zaključak je da je nepunih 48 sati krajnje nedovoljno za proveru navoda o zločinima ovih razmera. Sa druge strane, čak i da je TRZ imalo izjave većine svedoka tih dogadaja (a nije, jer TRZ u saopštenju od 25. januara 2012. godine govori o izjavama 10 svedoka sa Kosova, sa kojima je Tužilaštvo već raspologalo), treba naglasiti da je FHP ukazao na komandnu odgovornost Dikovića, koja iziskuje jedan složeniji pristup u istrazi a ne isključivo oslanjanje na izjave nekolicine svedoka.

8. Saradnja sa tužilaštima za ratne zločine u regionu

S obzirom na to da ustavi država-naslednica bivše Jugoslavije zabranjuju ekstradiciju svojih državljana, saradnja u domenu procesuiranja ratnih zločina svodi se na ustupanje predmeta i razmenu dokaza. Pravni okvir za saradnju čine međunarodne konvencije i ugovori o međusobnom pružanju pravne pomoći, kao i sporazumi između TRZ i nacionalnih tužilaštava Hrvatske, Crne Gore i BiH, te Protokol o saradnji zaključen između MUP-a Republike Srbije i Misije EULEX-a na Kosovu.¹¹⁹ Potpisivanje pojedinačnih protokola rezultat je dugogodišnjeg procesa pregovaranja među predstavnicima pravosuđa u regionu, pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, pre svega OEBS-a i EU.¹²⁰

Podatak da gotovo polovina predmeta u kojima je TRZ podiglo optužnicu predstavlja rezultat saradnje TRZ-a sa tužilaštima u regionu, odnosno međusobnog ustupanja dokaza i informacija,govori o važnosti ovog aspekta procesuiranja ratnih zločina.¹²¹ Dok je regionalna saradnja poslednjih godina u usponu i dobija pohvale kako relevantnih aktera u Srbiji tako i međunarodne zajednice, povremeno je ta saradnja bivala narušena postupcima TRZ-a. Naime, uprkos

adekvatnom pravnom okviru saradnje, problemi u regionalnoj saradnji nastajali su zbog predmeta u kojima TRZ za počinjene zločine sumnjiči državljane BiH i Hrvatske koji su zauzimali važne političke, vojne i policijske funkcije.

Vođenje istraga i podizanje optužnica protiv državljana drugih država je, zbog principa univerzalne nadležnosti, formalno-pravno prihvatljivo. Međutim, praksi TRZ-a da procesuira državljane drugih država naslednica Jugoslavije mogu se uputiti kritike koje se tiču konkretnih potreba post-jugoslovenskih društava za suočavanjem sa nasleđem zločina. Ova praksa je u suprotnosti sa osnovama regionalne saradnje, koja počiva na međusobnom poverenju i uvažavanju, kao i na izbegavanju pravne nesigurnosti za državljane zemalja naslednica bivše Jugoslavije. Neki od sagovornika FHP-a istakli su da je zbog potrebe suočavanja sa prošlošću i zločinima počinjenim u ime pojedinih etničkih grupa, važno počiniocima suditi pred javnošću u kojima je dominantna ta etnička grupa.¹²² Bilo je i mišljenja da prevagu ipak trebaju imati formalno-pravni razlozi (na primer, suditi tamo gde se nalazi većina svedoka itd.).¹²³

Eventualno daljnje insistiranje na procesuiranju ovakvih predmeta od strane TRZ, mimo okvira regionalne saradnje, moglo bi i ubuduće izazivati probleme.

8.1. Saradnja sa Državnim odvjetništvom Republike Hrvatske (DORH)

Do 2005. godine, pravni okvir za saradnju između TRZ i DORH činili su Ugovor između Savezne Republike Jugoslavije i Republike Hrvatske o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima iz 1997. godine¹²⁴ i Evropska konvencija o uzajamnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima.¹²⁵ U februaru 2005. godine, najviši tužioci Hrvatske i Srbije zaključili su Memorandum o unapređenju saradnje u

118 Zakon o javnim tužilaštima, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011, 101/2011, 38/2012. – odluka US, 121/2012. i 101/2013, član 10a.

119 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 7. jun 2013. godine.

120 Više o počecima regionalne saradnje na sajtu Tužilaštva za ratne zločine: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/saradnja_lat.htm.
Pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

121 *Ibid.*

122 Intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

123 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.

124 *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije*, Međunarodni ugovori 1/1998.

125 Human Rights Watch, *Pravda u opasnosti: Sudjenja za ratne zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, i Srbiji i Crnoj Gori*, oktobar 2004, str. 18.

borbi protiv teškog kriminala, uključujući ratne zločine.¹²⁶ Doprinos Memoranduma saradnji u procesuiranju ratnih zločina ogleda se u tome što je omogućio uspostavljanje direktnе komunikacije među tužilaštвima u razmeni obaveštenja, izveštaja i dokumenata, umesto komplikovanih procedura za međunarodnu pravnu pomoć koje su do tada bile jedini pravni okvir saradnje.¹²⁷ Naredne godine u oktobru, potpisani je Sporazum o saradnji u progona učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida.¹²⁸ Najznačajniji iskorak tog Sporazuma u odnosu na Memorandum je obaveza tužilaštava da drugu stranu potpisnicu obaveste o postupcima koje vode protiv državlјana druge strane potpisnice.¹²⁹ Zahvaljujući Sporazumu, TRZ i DORH su do kraja 2013. godine razmenili ukupno 116 dokaza i informacija.¹³⁰

Prema podacima DORH, TRZ-u su predati podaci u 36 predmeta, protiv 63 osobe. Od toga, TRZ je podiglo optužnicu protiv 20 osoba.¹³¹ Sa druge strane, prema podacima TRZ, na osnovu ustupljenih dokaza podignute su optužnice protiv 17 osoba.¹³²

Kada je reč o predmetima u kojima je TRZ ustupilo dokaze

DORH-u, nema preciznih podataka o broju i epilogu tih predmeta jer TRZ i DORH ne vode evidenciju takvih podataka.¹³³

Saradnja je bila ozbiljno narušena tokom 2011. godine, a kulminaciju je predstavljalo usvajanje Zakona o niштетnosti u Hrvatskom saboru u novembru 2011. godine.¹³⁴ Zakon je predviđao niштavost svih pravnih akata bivše JNA, njenih pravosudnih tela, pravosudnih tela bivše SFRJ i pravosudnih tela Republike Srbije koji se odnose na rat u Republici Hrvatskoj, kojima su osumnjičeni, optuženi i/ili osuđeni državlјani Republike Hrvatske za krivična dela protiv vrednosti zaštićenih međunarodnim pravom.¹³⁵ Niшtavost pravnih akata Republike Srbije nije se odnosila na akte koji su u skladu sa standardima krivičnog zakonodavstva Hrvatske.¹³⁶

Usvajanje Zakona o niштетnosti usledilo je zbog postupanja TRZ protiv nekoliko državlјana Hrvatske, u okviru predmeta koji su preuzeti od vojnih tužilaštava. Radi se o predmetima *Purda*¹³⁷, *Vesna Bosanac*¹³⁸ i *Šeks*¹³⁹. Naime, u ovim predmetima TRZ je nastavilo progon osumnjičenih uprkos tome što, čak i prema stavu samog TRZ, te istrage nisu za-

126 Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala zaključen je 5. februara 2005. godine između vršioca dužnosti Republičkog javnog tužioca Republike Srbije, Slobodana Jankovića i Tužioca za ratne zločine Republike Srbije, Vladimira Vukčevića s jedne strane i Glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske, Mladena Bajića, s druge strane.

127 Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala, član 2.

128 Sporazum o saradnji u progona učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida su potpisali Tužilac za ratne zločine Republike Srbije, Vladimir Vukčević i Glavni državni odvjetnik Republike Hrvatske, Mladen Bajić 16. oktobra 2006. godine.

129 Sporazum o saradnji u progona učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, član 3.

130 Tužilaštvo za ratne zločine, *Deset godina posle: Srbija na putu pravde i pomirenja* (Beograd: Tužilaštvo za ratne zločine, decembar 2013. godine).

131 Odgovor Državnog odvjetništva Republike Hrvatske na zahtev Fonda za humanitarno pravo, A-482/07, 31. mart 2014. godine.

132 Tužilaštvo za ratne zločine, *Deset godina posle: Srbija na putu pravde i pomirenja* (Beograd: Tužilaštvo za ratne zločine, decembar 2013. godine).

133 Intervju sa zamjenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; Odgovor Državnog odvjetništva Republike Hrvatske na zahtev Fonda za humanitarno pravo, A-482/07, 31. mart 2014. godine.

134 Zakon o niшtetnosti određenih pravnih akata pravosudnih tijela bivše JNA, SFRJ i Republike Srbije, *Narodne novine* 124/11.

135 *Ibid*, član 1, stav 1.

136 *Ibid*, član 1, stav 2.

137 Početkom januara 2011. godine, bosanske vlasti su na graničnom prelazu, po Interpolovoj poternici koju je raspisalo Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije 2007. godine, uhapsile Tihomira Purdu, pripadnika Hrvatske vojske, zbog sumnje da je sa dvojicom saboraca počinio ratni zločin nad tri zarobljena vojnika JNA, u Vukovaru u Hrvatskoj u novembru 1991. godine.

138 Vesna Bosanac je u vreme opsade Vukovara bila direktorka bolnice u Vukovaru. Tužioci nekadašnje JNA stavili su na teret Vesni Bosanac nesavesno lečenje tri vojnika JNA, u jesen 1991. godine u okolini Vukovara. Videti "Optužnica protiv dr. Bosanac: Nekoliko svjedoka daje iskaz o 'zločinima' iz Vukovarske bolnice", internet portal *Index.hr*, 19. aprila 2011. godine, dostupno na: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/optuznica-protiv-dr-bosanac--nekoliko-svjedoka-daje-iskaz-o-zlocinima-iz-vukovarske-bolnice/547851.aspx>, pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

139 Optužnica Tužilaštva tadašnje JNA podignuta je 1992. godine (službeni broj i datum nečitak) protiv 44 državlјana Republike Hrvatske za krivična dela genocida i oružane pobune. Među optuženima su predstavnici tadašnjeg rukovodstva Hrvatske demokratske zajednice, hrvatske civilne i vojne vlasti u Slavoniji, te osobe koje su učestvovalo u akcijama hrvatskih snaga i vlasti.

dovoljavale procesne standarde.¹⁴⁰ Ovi postupci su izazvali negativne reakcije tadašnje hrvatske Vlade, čija je premjerka postupke TRZ nazvala „nepodnošljivim proširenjem jurisdikcije jedne države na područje druge“¹⁴¹

Relaksaciji odnosa doprinelo je više okolnosti. Sporni vojni predmeti su dobili epilog koji je zadovoljio obe strane. Predmet protiv Tihomira Purde okončan je u martu 2011. godine, dva meseca nakon hapšenja osumnjičenog, odustajanjem TRZ-a od daljeg gonjenja.¹⁴² Istraga u predmetu protiv Vesne Bosanac obustavljena je u julu 2011. godine.¹⁴³ Predmet protiv Vladimira Šeksa i još 42 lica vraćen je u fazu istrage. U TRZ navode da će nakon okončanja istrage, ovaj predmet ustupiti DORH koje će razmotriti prikupljene dokaze i na osnovu toga doneti odluku o daljem postupanju.¹⁴⁴ Takođe, Vlada izabrana u Hrvatskoj nakon izbora 2011. godine i predsednik Republike Hrvatske napravili su otklon od navedenog zakona podnoseći zahtev za ocenu njegove ustavnosti. Zakon je kritikovao i tadašnji Glavni državni odvjetnik.¹⁴⁵

U TRZ ističu da je danas saradnja sa DORH-om izuzetno uspešna. Napominju i da je u više predmeta u kojima je došlo do ustupanja obaveštenja i dokaza, kao i nekih drugih vidova saradnje, poput pomoći u identifikovanju i saslušanju svedoka, došlo do pravosnažne presude (predmeti *Lora, Ovčara, Škorpioni, Oluja* itd.).¹⁴⁶ Sa svoje strane, DORH ima takođe veoma pozitivno mišljenje o postojećoj saradnji.¹⁴⁷ Obe strane ističu primer predmeta *Sotin*, u kojem je došlo

do veoma dobre saradnje koja je rezultirala i pronalaskom masovne grobnice sa posmrtnim ostacima žrtava.

8.2. Saradnja sa Državnim tužilaštvom BiH

U periodu od 2005. do 2013. godine saradnja TRZ sa Državnim tužiteljstvom BiH, nadležnim tužilaštima Republike Srpske i Federacije BiH bila je regulisana propisima o međunarodnoj pravnoj pomoći i Memorandumom o unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala.¹⁴⁸ Analogno Memorandumu sa Hrvatskom, potpisanim iste (2005.) godine, predviđeno je da tužilaštva imaju direktnu komunikaciju u razmeni dokaza, informacija i obaveštenja, čime se izbegava dotadašnja praksa saradnje preko međunarodne pravne pomoći.¹⁴⁹

U tom periodu, kroz proceduru međunarodne pravne pomoći ustupljena su TRZ-u četiri predmeta (*Stari Majdan, Bihać, Bosanski Petrovac i Bijeljina*).¹⁵⁰

Sa druge strane, saradnju je pratilo insistiranje TRZ-a na vodenju postupaka protiv državljanja BiH koji su počinili zločine u BiH, a koji imaju državljanstvo i prebivalište u BiH. Radi se o zločinima koji su počinjeni nad Srbima. Uprkos mogućnosti da dokaze u takvim slučajevima ustupi bosanskom tužilaštvu, TRZ je pokretalo postupke i zahtevalo izvršenje državljanu BiH (predmeti *Tuzlanska kolona*¹⁵¹ i *Dobrovoljačka ulica*¹⁵²). U nekoliko slučajeva istaknute osobe iz političkog ili vojnog establišmenta BiH hapšene su,

140 Emina Radosavljević, „Politika prikriva zločine“, *Večernje novosti*, 11. april 2011. godine, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:328007-Vukcevic-Politika-prikriva-zlocine>, pristupljeno 31. marta 2014. godine; „Srbija odustala od Purde!“, *Vesti-online*, 3. mart 2011. godine, dostupno na: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/121031/Srbija-odustala-od-Purde>, pristupljeno 30. mart 2014. godine.

141 „Bajić protiv Zakona o ništetnosti“, *HRT*, 6. oktobar 2011. godine, dostupno na: <http://vijesti.hrt.hr/bajic-protiv-zakona-o-nistetnosti>, pristupljeno 31. mart 2014. godine.

142 TRZ, „Tužilaštvo za ratne zločine odustalo od krivičnog gonjenja Tihomira Purde“ (saopštenje za štampu), 3. mart 2011. godine.

143 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine; FHP IndexIN - 79-F93510.

144 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

145 „HDZ-ov Zakon o ništetnosti koristi samo zločincima na slobodi“, *HINA*, 6. oktobar 2012. godine, dostupno na: <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/36440-hdz-ov-zakon-o-nistetnosti-koristi-samo-zlocincima-na-slobodi.html>, pristupljeno 10. maja 2014. godine.

146 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

147 Odgovor Državnog odvjetništva Republike Hrvatske na zahtev Fonda za humanitarno pravo, A-482/07, 31. mart 2014. godine.

148 Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala. Zaključen je 1. jula 2005. godine između Republičkog javnog tužilaštva i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije s jedne strane i Tužilaštva Bosne i Hercegovine s druge strane.

149 Memorandum o saglasnosti u ostvarivanju i unapređenju saradnje u borbi protiv svih oblika teškog kriminala, član 2.

150 Tužilaštvo za ratne zločine, *Deset godina posle: Srbija na putu pravde i pomirenja* (Beograd: Tužilaštvo za ratne zločine, decembar 2013. godine), str. 90-94, 103 i 109.

151 Tužilaštvo za ratne zločine, „Optužnica protiv Ilije Jurišića“ (saopštenje za štampu), 9. novembar 2007. godine.

152 Tužilaštvo za ratne zločine, „Zahtev za sprovodenje istrage protiv Ejupa Ganića i drugih“ (saopštenje za štampu), 26. februar 2009. godine.

na teritoriji evropskih država ili u samoj Srbiji, na osnovu međunarodnih naloga za hapšenje koje je izdala Republika Srbija. Postupanje TRZ-a u ovim predmetima izazvalo je ogorčenost javnosti u BiH i vrlo oštре kritike organizacija za ljudska prava, ali i pad kredibiliteta TRZ-a u regionu i na međunarodnom nivou.¹⁵³

Početkom 2013. godine, nakon dugih pregovora i mnogih odlaganja, zaključen je Protokol o saradnji između TRZ i Tužilaštva BiH.¹⁵⁴ Prema rečima samih potpisnika, jedan od osnovnih ciljeva potpisivanja Protokola bilo je izbegavanje paralelnih istraga.¹⁵⁵ To bi se trebalo postići uspostavljanjem obaveze da strane potpisnice u periodu od tri meseca od potpisivanja protokola obaveste jedna drugu o predmetima koje vode protiv državljana druge strane. Ukoliko se pokaže da su je strane u dobroj veri ispunile, ova odredba bi zasila značila napuštanje prakse vođenja istraga mimo znanja tužilaštva sa kojim je sklopljen Protokol o saradnji i doprinela bi obnovi poverenja u TRZ od strane bošnjačkog dela javnosti u BiH, narušenog zbog predmeta *Dobrovoljačka* i *Tuzlanska kolona*. Do kraja 2013. godine nije zabeleženo da je neka od strana, nakon isteka ovog perioda, pokrenula

ili obelodanila da vodi neki postupak o kome nije obavestila drugu stranu.¹⁵⁶ TRZ je do kraja 2013. godine, ustupilo dokaze u predmetu *Tuzlanska kolona* protiv tri osobe, ali ne i dokaze u predmetu *Dobrovoljačka*.¹⁵⁷

U razgovoru sa FHP-om, u TRZ-u ocenjuju da je saradnja sa Državnim tužilaštvom BiH na visokom nivou, i to ilustruju, između ostalog, održavanjem zajedničkih sastanaka na mesečnom nivou kao i ustupanjem dokaza od strane bosanskog tužilaštva u predmetu *Srebrenica*.¹⁵⁸

8.3. Saradnja sa EULEX-om

TRZ nema neposredne kontakte sa predstavnicima kosovskog pravosuđa, u skladu sa stavom vlasti Republike Srbije o nepriznavanju Kosova kao nezavisne države i, stoga, nepriznavanju kosovskih institucija. TRZ stoga sâm prikuplja dokaze i informacije o zločinima počinjenim na Kosovu preko Misije EULEX-a, a pravni okvir za saradnju predstavlja Protokol o saradnji između MUP-a RS i EULEX-a.¹⁵⁹ Tužioci odlaze na Kosovo gde saslušavaju žrtve i svedoke i prikupljaju druge dokaze. Odobrenje za odlazak tužioca na Kosovo daje kosovsko Ministarstvo pravde.¹⁶⁰ Saradnja sa EULEX-

153 Videti: „Dobrovoljačka: Nemoral, historija i pravo“, *Radio Sarajevo*, 6. maj 2011. godine, dostupno na: <http://www.radiosarajevo.ba/novost/52434/dobrovoljacka-nemoral-historija-i-pravo>, pristupljeno: 31. mart 2014. godine; Haroon Siddique, „Extradition of former Bosnian president to Serbia blocked“, *The Guardian*, 27. jul 2010. godine, dostupno na: <http://www.theguardian.com/world/2010/jul/27/extradition-bosnian-president-serbia-blocked>, pristupljeno: 31. mart 2014. godine; Dušanka Stanišić i Dorotea Čarnić, „Žestoke reakcije zbog hapšenja Divjaka“, *Politika*, 5. mart 2011. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Na-beckom-aerodromu-uhapsen-Jovan-Divjak.lt.html>, pristupljeno: 31. mart 2014. godine; Fond za humanitarno pravo, „Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije postupa neprofesionalno, nekompetentno i politički“ (saopštenje za štampu), 5. mart 2011. godine; Nataša Kandić, „Tužilaštvo za ratne zločine blokira procesuiranje ratnih zločina u Srbiji“, *Politika*, 9. mart 2011. godine; Društvo za ugrožene narode, „Hapšenje branilaca Sarajeva sramota za Evropu“, dostupno na nemackom - <http://www.gfbv.de/pressemit.php?id=2605>, pristupljeno 4. juna 2014. godine.

154 Protokol Tužilaštva Bosne i Hercegovine i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije o saradnji u progonu počinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, potpisani 31. januara 2013. godine od strane Tužioca za ratne zločine Republike Srbije Vladimira Vukčevića i zamenice Glavnog tužioca BiH Jadranke Lokmić Misirača.

155 TRZ, „Tužioci Vukčević i Salihović potpisali protokol o saradnji u predmetima ratnih zločina“ (saopštenje za štampu), 31. januar 2013. godine; Emina Radosavljević, „Vukčević: Politika prikriva zločine“, *Večernje novosti*, 11. april 2011. godine, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/dosije/aktuelno.292.html:328007-Vukcevic-Politika-prikriva-zlocine>, pristupljeno: 31. mart 2014. godine; Faahir Karalić, „Žrtve predugo čekaju pravdu“, *Dnevni avaz*, 23. septembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.avaz.ba/vijesti/intervju/zrte-predugo-cekaju-pravdu>, pristupljeno: 31. mart 2014. godine.

156 Iako izlazi iz perioda koji pokriva ova analiza, važno je navesti da je 29. januara 2014. godine TRZ objavilo da ipak vodi jednu istragu protiv pet državljana BiH, sa kojom je po Protokolu trebalo upoznati Državno tužilaštvo BiH. Videti: TRZ, „Istraga u predmetu *Orić i drugi*“ (saopštenje za štampu), dostupno na: http://www.tuzilastvor.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2014/VS_2014_01_29_LAT.pdf, pristupljeno: 31. mart 2014. godine.

157 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine. FHP, IndexIN - 79-F93510.

158 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

159 Ovaj protokol je stupio na snagu 19. septembra 2009. godine.

160 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

om, po oceni TRZ-a, znatno je bolja od ranije saradnje sa UNMIK-om.¹⁶¹

U TRZ ukazuju da je jedno od pitanja, koje bi u narednom periodu trebalo rešiti kada je reč o zločinima na Kosovu, problem poternica za oko 100 kosovskih Albanaca zbog nadvođnih ratnih zločina. Naime, sudovi opšte nadležnosti su pre osnivanja specijalizovanih institucija za procesuiranje ratnih zločina osudili u odsustvu jedan broj kosovskih Albanaca. Pored toga, za nekima od njih su raspisane poternice u fazi istrage koju su ti sudovi vodili.¹⁶²

U TRZ-u postoji mišljenje da što pre treba uspostaviti direktnu saradnju i komunikaciju sa pravosudnim organima Kosova, što bi omogućilo dosta efikasniji rad i potencijalno otvaranje većeg broja predmeta.¹⁶³

8.4. Brionski sastanci

Poseban značaj za saradnju TRZ-a i drugih tužilaštava u regionu, izuzev kosovskih tužilaca i tužilaca EULEX-a, imaju regionalne konferencije državnih tužilaca na Brionima (Hrvatska), u organizaciji DORH-a. Sastanci se održavaju jednom godišnje od 2007. godine. Predstavnici tužilaštava u direktnom dijalogu raspravljaju probleme i nedoumice iz prakse. Na kraju svakog sastanka učesnici zajednički formulišu zaključke, u kojima ocenjuju uspešnost prethodne saradnje i određuju planove i ciljeve za naredni period.¹⁶⁴

8.5. Saradnja sa MKSJ

Pravni okvir za saradnju sa MKSJ uspostavljen je donošenjem Zakona o saradnji Srbije i Crne Gore sa MKSJ, 2002. godine.¹⁶⁵ Pravni okvir čini i Zakon o procesuiranju ratnih zločina koji reguliše uslove pod kojima ovaj sud može ustupiti predmet pravosuđu Srbije, kao i uslove pod kojima se dokazi iz postupaka pred MKSJ mogu koristiti u postupcima za ratne zločine pred sudovima u Srbiji.¹⁶⁶

MKSJ je ustupio Srbiji jedan predmet po osnovu člana 11bis svog Pravilnika o postupku i dokazima. Ta odredba predviđa mogućnost da se određeni predmet, nakon potvrđivanja optužnice od strane MKSJ, prosledi državi na čijoj je teritoriji počinjeno krivično delo, državi u kojoj je optuženi uhapšen, ili državi koja je nadležna za takav predmet, a voljna je i adekvatno pripremljena da ga preuzme. Srbiji je ustupljen predmet protiv Vladimira Kovačevića Ramba, kapetana I klase JNA, optuženog za granatiranje Dubrovnika 1991. godine.¹⁶⁷ Međutim, nakon što je 2007. godine TRZ podiglo optužnicu, postupak je obustavljen zbog lošeg zdravstvenog stanja optuženog.¹⁶⁸ U fazi istrage MKSJ je TRZ-u ustupio predmet *Zvornik*.¹⁶⁹

Pristup dokaznoj građi koja se nalazi u bazama podataka MKSJ-a od kritične je važnosti za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji. TRZ je 2006. godine sklopilo sporazum sa Tužilaštvom MKSJ o pristupu bazi podataka sa dokazima.¹⁷⁰ Ovim sporazumom TRZ-u je omogućen direktni pristup

161 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; Tanja Šikanjić, „Za Mladicem tragamo 24 sata dnevno“, *Nezavisne novine*, 24. jul 2010. godine, dostupno na: <http://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Vladimir-Vukcevic-Za-Mladicem-tragamo-24-sata-dnevno-64449.html>, pristupljeno: 3. april 2014. godine; Detaljnije o saradnji TRZ sa UNMIK videti: Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 32. 162 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

163 *Ibid.*

164 Zaključci regionalnih konferencija državnih tužilaca na Brionima u organizaciji DORH, Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

165 Zakon o saradnji Srbije i Crne Gore sa Međunarodnim tribunalom za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine, *Službeni list SRJ* br. 18/2002. i *Službeni list SCG* br. 16/2003.

166 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 14b.

167 Pravilo 11 bis Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ, Pravilnik o postupku i dokazima, sa izmenama i dopunama, MKSJ, UN, IT/32/Rev. 46, 20. oktobar 2011. godine, čl. 11bis (A).

168 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

169 *Ibid.*

170 Memorandum o saglasnosti za pristup dokumentima putem sistema za elektronsko obelodanjivanje između Tužilaštva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije, 19. jul 2006. godine; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

svim izjavama svedoka, izveštajima veštaka i drugim dokumentima koji su kao dokazi izvedeni pred MKSJ. Međutim, kada je reč o gradi u posedu Tužilaštva MKSJ koja je neobjavljena, TRZ nema direktni pristup tim dokumentima već ih pribavlja upućivanjem zahteva Tužilaštvu MKSJ u skladu sa pravilom 75H Pravila o postupku i dokazima MKSJ.¹⁷¹ Način i kontrola korišćenja nejavne arhive Tužilaštva MKSJ, kao i lokacija gde će ova arhiva biti smeštena nakon okončanja rada MKSJ, biće utvrđeni odlukom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u dogledno vreme.¹⁷² Međutim, upadljivo je da uprkos značaju ove arhive za procesuiranje ratnih zločina pred domaćim sudovima u budućnosti, do sada nije povedena ozbiljna stručna rasprava o modelu upotrebe ove arhive nakon okončanja rada MKSJ.

Korišćenje dokaza MKSJ od strane TRZ olakšano je postavljanjem „oficira za vezu“ TRZ-a u MKSJ.¹⁷³ „Oficir za vezu“ je u neposrednoj komunikaciji sa tužiocima MKSJ, pretražuje baze podataka Haškog tribunalnog, odnosno identificuje i pronalazi dokumente koji doprinose jačanju dokaznog materijala u konkretnim predmetima ratnih zločina.¹⁷⁴ U TRZ-u navode da je prisustvo jednog „oficira za vezu“ u Tužilaštvu MKSJ od velike koristi za rad TRZ-a, ali da je to nedovoljno imajući u vidu vrstu i obim njegovog posla. Prepreku angažovanju većeg broja „oficira za vezu“ predstavlja nedostatak budžetskih sredstava.¹⁷⁵

9. Odnosi sa javnošću

TRZ od samog početka rada ima razvijen program odnosa sa javnošću. Uz finansijsku pomoć Misije OEBS-a u Srbiji, 2003. godine uspostavljena je Služba za odnose sa javnošću TRZ. Ovom službom rukovodi zamenik Tužioca zadužen za odnose sa javnošću, a u njoj je zaposlena jedna koordinatorka za odnose sa javnošću.

TRZ informiše javnost o svom radu kroz objavljivanje saopštenja, davanje izjava medijima i učešće na raznim tribinama i konferencijama u Srbiji i inostranstvu. Počev od 2005. godine, TRZ je imalo i više osmišljenih aktivnosti čiji je cilj upoznavanje javnosti sa radom TRZ-a i procesuiranjem ratnih zločina u Srbiji i regionu. Povremeno se organizuju konferencije za novinare posvećene aktuelnim pitanjima iz nadležnosti TRZ-a. Od 2005. do 2011. godine TRZ je objavljivalo časopis „Pravda u tranziciji“ koji se bavio širokim spektrom tema koje se tiču uspostavljanja pravde u odnosu na počinjene zločine u bivšoj Jugoslaviji, ali i u drugim postkonfliktnim društвima. Objavlјivanje časopisa prekinuto je zbog nedostatka sredstava.¹⁷⁶

TRZ je jedina institucija koja profesionalno i redovno obaveštava javnost o suđenjima za ratne zločine u Srbiji. Zbog toga bi steчeno iskustvo i prepoznatljivost službe u javnosti morali u budućnosti biti više iskorišćeni, kroz organizovanje redovnih konferenciјa za javnost ili stručnih skupova na kojima bi se razmatrala pitanja relevantna za rad TRZ-a i procesuiranje ratnih zločina uopšte.

B) Služba za otkrivanje ratnih zločina

Prva organizacijska jedinica unutar MUP-a koja se bavila istragom ratnih zločina, Odsek za ratne zločine, osnovana je 2001. godine nakon otkrivanja masovnih grobnica sa telima kosovskih Albanaca u Srbiji. Nakon obrazovanja specijalizovanih institucija za procesuiranje ratnih zločina, u martu 2004. godine odsek prerasta u Odeljenje za ratne zločine. U novembru 2005. godine, Odeljenje se transformiše u Službu za otkrivanje ratnih zločina (SORZ), u okviru Uprave kriminalističke policije.¹⁷⁷

171 Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 28; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

172 Odgovor Tužioca MKSJ Sergeja Brammertza na upitnik FHP-a od 16. maja 2014. godine.

173 Postavljanje oficira za vezu deo je projekta „Nacionalni tužioci u poseti“, koji finansira Evropska komisija od 2008. godine a koji je usmeren na poboljšanje saradnje između MKSJ i tužilaštava u regionu. Bojan Lapčević, „Nacionalni oficiri za vezu“, *Pravda u tranziciji* br. 15, decembar 2010. godine.

174 Bojan Lapčević, „Nacionalni oficiri za vezu“, *Pravda u tranziciji* br. 15, decembar 2010. godine.

175 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

176 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine.

177 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

I pored pozitivnog trenda kada je reč o nivou aktivnosti SORZ-a od 2010. godine, rad SORZ-a bi mogao biti efikasniji i proaktivniji, pre svega ako bi se unapredili odnosi između SORZ-a i TRZ-a. U vezi sa tim, od samog početka rada ove policijske jedinice aktuelno je pitanje formalnih ingerencija TRZ-a prema SORZ-u. Još jedno važno pitanje odnosi se na profesionalnost pripadnika SORZ-a koji su učestvovali u ratnim sukobima.¹⁷⁸

1. Ljudski resursi i unutrašnja organizacija

Prema stanju iz oktobra 2013. godine, u SORZ-u je radilo oko 50 zaposlenih, što je najveći broj od osnivanja posebnih jedinica za ovu namenu u okviru MUP-a.¹⁷⁹

Problem sa kojim se SORZ suočavao od svog osnivanja do 2010. godine bili su nedovoljno iskusni kadrovi. Oko polovine zaposlenih je u ovoj službi našlo svoje prvo zaposlenje. Prema rečima predstavnika SORZ-a, na samom početku iskusni operativci nisu hteli da rade u ovoj službi zbog prirode posla, pri čemu predstavnici Službe tumače pojma „priroda posla“ u značenju potpuno nove materije u kojoj nikao do tada nije imao iskustva.¹⁸⁰

U SORZ se policijaci raspoređuju po ličnom zahtevu, ili na predlog starešine. Za zaposlenje u SORZ-u se ne traži ispunjavanje nekih posebnih uslova. Kao i za sve druge zaposlene u MUP-u, vrše se uobičajene bezbednosne procene, pregledi i testiranja.¹⁸¹

Učešće u ratnim sukobima tokom 1990-ih nije prepreka zaposlenju u SORZ-u. U SORZ-u radi jedan broj policijaca

koji su tokom oružanih sukoba bili angažovani na Kosovu. Iako u SORZ-u navode da ne vode preciznu evidenciju o broju takvih pripadnika, ističu da su ovi policijaci obavljali zadatke koji nisu u vezi sa borbenim dejstvima (obezbeđivanje punktova, objekata itd), izuzev jednog pripadnika koji je bio u Specijalnoj antiterorističkoj jedinici.¹⁸² Međutim, nevezano za direktno učešće ovih pripadnika u borbenim operacijama, pitanje njihove nepristrasnosti i profesionalnosti prilikom istraživanja ratnih zločina (od kojih su mnoge počinili njihovi bivši saborci) ne gubi na značaju. Razumno se može pretpostaviti da je iskustvo tokom boravka na području ratnih sukoba u svojstvu pripadnika oružanih snaga uticalo na stvaranje određenih predubedenja koja mogu uticati na njihovu objektivnost.

Više sagovornika je ukazalo da je problem „starog mentalnog sklopa“ policijaca koji generalno imaju otpor prema procesuiranju ratnih zločina, prisutan i kada je reč o nekim pripadnicima SORZ-a, smatrajući da to negativno utiče na aktivnost ove službe.¹⁸³ Ovo potvrđuju navodi tužilaca da su pojedini pripadnici SORZ-a iznosili primedbu TRZ-u da procesuira samo zločine koje su počinili Srbi.¹⁸⁴

Početkom 2010. godine, SORZ je prošao kroz ozbiljne kadrovske i organizacione promene. Za načelnika je imenovan Dejan Marinković. U SORZ su formirana četiri odeljenja: Odeljenje za istragu, Odeljenje za dokumentaciju i analitiku, Odeljenje za potragu za nestalim licima i Odeljenje za saradnju sa MKSJ. U okviru Odeljenja za istragu, po prvi put se formiraju timovi za područje Kosova, BiH i Hrvatske. U SORZ dolazi i određeni broj iskusnijih operativaca.¹⁸⁵

178 Ranije analize pitanja pozicije policije u sistemu institucija koje se bave procesuiranjem ratnih zločina videti u: Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 13; Human Rights Watch, *Pravda u opasnosti: Sudjenja za ratne zločine u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, i Srbiji i Crnoj Gori*, oktobar 2004, str. 15.

179 U Odseku (2001-2004.) je bilo angažovano pet, a u Odeljenju (2004-2005.) petnaest policijaca. Nakon osnivanja SORZ, u njemu je broj zaposlenih prviobično bio 20, da bi se sledeće 2006. godine broj povećao na 41. Potom je, 2007. godine, broj angažovanih policijaca bio svega 25, 2008. godine 38, 2009. godine 37, a 2010. godine – 35. Konačno, sistematizacijom iz 2011. godine, broj angažovanih radnika povećan je na 50. (Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.)

180 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

181 *Ibid.*

182 *Ibid.*

183 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine.

184 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

185 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

SORZ-u ne nedostaju posebni profili policijskih stručnjaka, iz razloga što se uz zaposlene u SORZ po potrebi, u konkurenčnim aktivnostima, angažuju policajci i oprema drugih organizacionih jedinica Uprave kriminalističke policije.¹⁸⁶

U SORZ-u ističu da je jedan od ozbiljnijih problema sa kojima se suočavaju nepostojanje zakonskih mehanizama koji bi omogućili da se pripadnici SORZ-a koji ne zadovoljavaju kriterijume efikasnosti i posvećenosti poslu udalje iz službe. Načelnik nema adekvatna ovlašćenja u smenjivanju ili nagrađivanju pripadnika SORZ.¹⁸⁷

2. Obučenost

Zaposleni u SORZ su prošli više obuka. Najznačajnija obuka, koja je trajala nekoliko godina, organizovana je od strane Ministarstva pravde Sjedinjenih Američkih Država kroz program pod nazivom *International Criminal Investigative Training Assistance Program*.¹⁸⁸ Takođe, pripadnici ove službe su prolazili i kroz druge stručne obuke u zemlji i inostranstvu, koje su organizovali OEBS i TRZ. Predstavnici SORZ-a ocenjuju ove obuke uglavnom korisnim i ističu potrebu za obukom u vezi sa primenom novog ZKP-a koji je stupio na snagu 2012. godine. Međutim, kada je reč o službenicima koji tek počinju da rade u SORZ-u, za njih nisu organizovane nikakve specifične obuke. Za njihovu obuku su zaduženi pripadnici koji već rade u SORZ-u.¹⁸⁹

3. Budžet i tehnička opremljenost

SORZ nema poseban budžet, već dobija sredstva iz budžeta MUP-a. SORZ učestvuje u planiranju sopstvenih sredstava utoliko što svake godine iskaže svoje potrebe i dostavi taj

iskaz Upravi za zajedničke poslove MUP-a. Često se dešava da neka potraživanja SORZ-a ne budu ispunjena zbog nedostatka novca.¹⁹⁰

Prema rečima načelnika SORZ-a, plate koje primaju zaposleni u ovoj službi su „malo veće“ u odnosu na druge uporedive organizacione jedinice MUP-a. Ocena je da su plate zadovoljavajuće, uzimajući u obzir ekonomsku situaciju u zemlji i generalno u MUP-u.¹⁹¹

SORZ-u nedostaju službeni automobili. Postojeći vozni park je u veoma lošem stanju. Sredinom 2013. godine, SORZ je imao 10 vozila, od kojih je polovina bila neispravna ili se nalazila na servisu. Osim toga, postojeći računari su zastareli, što naročito izaziva poteškoće pri unošenju i analizi dokumentacije u Geografsko-informacionom sistemu.¹⁹²

4. Efikasnost

Prema evidenciji SORZ-a, ova služba je do kraja 2013. godine podnela ukupno 66 krivičnih prijava i 21 dopunu podnetih prijava. Od 2010. godine se uočava povećanje aktivnosti SORZ-a. Do 2010. godine je podneto ukupno 26 krivičnih prijava, da bi samo u 2010. godini SORZ podnела 10 prijava; 2011. godine podneto je 13 prijava; 2012. godine – 10 prijava; a 2013. godine – sedam krivičnih prijava.¹⁹³

Nisu sve krivične prijave bile istog kvaliteta. Naime, od ukupnog broja podnetih prijava (66), 45 je upisano u tzv. KT upisnik TRZ (podaci iz jula 2013. godine), u kojem se evidentiraju samo prijave protiv poznatih počinilaca i pri tome su, prema mišljenju tužioca, potkrepljene kvalitetnim dokazima.¹⁹⁴ U SORZ-u ističu da su prijave koje nisu evi-

186 Ibid.

187 Ibid.

188 Program usmeren na pružanje treninga stranim policijskim snagama. Više o programu videti na: <http://www.justice.gov/criminal/icitap/>

189 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

190 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa načelnikom Službe za otkrivanje ratnih zločina, 9. maj 2014. godine.

191 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

192 Ibid.

193 Intervju sa načelnikom Službe za otkrivanje ratnih zločina, 9. maj 2014. godine; email prepiska sa načelnikom Službe za otkrivanje ratnih zločina, 12. maj 2014. godine.

194 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br.

162/13, 21. jul 2013. godine; Pravilnik o upravi u javnim tužilaštвима, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/08 i 104/09, član 136.

dentirane u KT upisniku podnete pre 2010. godine, jer su od 2010. godine sve krivične prijave SORZ-a pripremljene u saradnji sa TRZ-om.¹⁹⁵

Početne podatke SORZ pronalazi u arhivama medija, arhivama državnih institucija, preko BIA i u izveštajima FHP-a. Pripadnici SORZ-a nemaju pristup dokumentaciji MKSJ, pa tu dokumentaciju dobijaju preko TRZ-a.¹⁹⁶

5. Geografsko-informacioni sistem

Počev od 2011. godine, SORZ u svom radu koristi Geografsko-informacioni sistem (GIS). Radi se o svojevrsnoj bazi podataka, u koju se unose podaci o ratnim zločinima, počiniocima i žrtvama. Nakon skeniranja dokumentacije, ona se analizira tako što se podaci iz nje unose u tabele a odatle povezuju sa mestima zločina („mapiranje zločina“). Radi zaštite poverljivosti podataka, GIS-u imaju pristup samo tri osobe u okviru Odeljenja za dokumentaciju i analizu.¹⁹⁷

SORZ je od uspostavljanja GIS-a fokusiran na unos i analizu podataka koje je prikupio Komitet za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava.¹⁹⁸ Na zahtev SORZ-a, TRZ im je 2011. godine ustupio celokupnu dokumentaciju ovog tela. U najvećem broju slučajeva, reč je o izjavama svedoka koji su neposredno nakon napuštanja teritorije BiH i Hrvatske došli u SRJ i koji su imali saznanja o počinjenim zločinima. U SORZ-u tvrde da ova dokumentacija nije korištena u dovoljnoj meri kao izvor podataka o zločinima, pre nego što je došla u posed SORZ-a.¹⁹⁹ Iz sadržaja deset izveštaja Komiteta, proizilazi da je reč o instituciji koja se bavila isključivo zločinima počinjenim nad Srbima.²⁰⁰

6. Odnos sa TRZ-om

Od osnivanja specijalizovanih institucija za progona ratnih zločina 2003. godine, odnos između TRZ-a i SORZ-a predstavlja jednu od najslabijih tačaka u sistemu procesuiranja ratnih zločina u Srbiji. Po mišljenju nekih sagovornika FHP-a, problemima na relaciji TRZ i SORZ u velikoj meri je do prinelo odsustvo formalne subordinacije SORZ-a u odnosu na TRZ.

6.1. Pravni okvir

Odnos između TRZ-a i SORZ-a je definisan ZKP-om i Zakonom o procesuiranju ratnih zločina.

Nakon početka primene novog ZKP-a (januar 2012), TRZ je dobilo snažna ovlašćenja kada je reč o usmeravanju i kontroli postupanja policije u predistražnom postupku. Naime, tokom predistražnog postupka SORZ je dužan da postupi po svakom zahtevu TRZ. U slučaju nesaradnje ili pasivnosti SORZ-a, TRZ je ovlašćeno da zatraži pokretanje disciplinskog postupka, a takođe i da obavesti neposredne starešine, odnosno Ministra, Vladu ali i nadležni odbor Narodne skupštine.²⁰¹

Zakonom o procesuiranju ratnih zločina (2003, sa kasnijim izmenama i dopunama) predviđeno je da služba postupa po zahtevima Tužioca, kao i da Tužilac učestvuje u izboru načelnika SORZ-a kao konsultativni organ, tj. kroz davanje mišljenja o kandidatima.²⁰² Međutim, prema mišljenju nekih sagovornika, neophodno je da mišljenje Tužioca o izboru načelnika bude obavezujućeg a ne konsultativnog karaktera.²⁰³ U TRZ ukazuju da su ranije na mesto načelnika SORZ-a postavljane osobe koje su faktički usporavale rad na procesuiranju ratnih zločina i ističu primer imeno-

195 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

196 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

197 *Ibid.*

198 Komitet je osnovan Uredbom Savezne Vlade SRJ 1993 sa ciljem prikupljanja podataka o zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava a koji su izvršeni na delovima teritorije bivše SFRJ, počev od 1990. godine. Prestao je sa radom 2002. godine. Uredba o Komitetu za prikupljanje podataka o izvršenim zločinima protiv čovečnosti i međunarodnog prava, *Službeni list SRJ* br. 37/93, 29/99, 67/2000.

199 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

200 *Impunity Watch, Suzbijanje nekažnjivosti u Srbiji: Opcije i prepreke* (Beograd: Impunity Watch, 2008), strana 21.

201 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 44 i član 285, stav 3 i 4.

202 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 8.

203 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.

vanja (u periodu od januara do aprila 2006. godine) Slobođana Borisavljevića, šefa kabineta Vlastimira Đordjevića, bivšeg funkcionera MUP-a osuđenog pred MKSJ za ratne zločine izvršene na Kosovu.²⁰⁴ Međutim, Tužilac ni u jednom slučaju, pa ni kod imenovanja Borisavljevića, nije dao negativno mišljenje o predloženim kandidatima, tako da je nemoguće utvrditi da li bi negativno mišljenje Tužioca u praksi sprečilo Ministra unutrašnjih poslova da imenuje neadekvatnog kandidata na ovu poziciju.²⁰⁵

Takođe, već dugo se u stručnoj javnosti čuju mišljenja o tome da bi SORZ, zarad formalne subordinacije od strane TRZ-a, trebalo izmestiti iz sistema MUP-a i staviti pod okvir TRZ ili pod okvir Ministarstva pravde.²⁰⁶ Međutim, čini se da ovi predlozi ne uvažavaju činjenicu da bi izmeštanjem SORZ-a iz sistema MUP-a ova služba izgubila neophodnu interakciju sa ostalim jedinicama MUP-a i da bi joj to otežalo posao.²⁰⁷ Predlog da pripadnici SORZ-a karijerno zavise od Tužioca čini se najprimerenijem rešenjem. Prema tom predlogu, Tužilac bi imao odlučujuću ulogu u postavljanju i razrešavanju načelnika SORZ-a, ali i u napredovanju, nagrađivanju i razrešavanju pripadnika ove službe.

6.2. Problemi u saradnji između TRZ-a i SORZ-a

Sagovornici iz SORZ-a i TRZ-a ukazuju na određene probleme u odnosu između ove dve institucije. FHP nije u poziciji da o većini izdvojenih problema zauzme stav, s obzirom da nema pristup službenoj korespondenciji između SORZ-a i TRZ-a.

TRZ ističe da SORZ na neke zahteve nije odgovorila i po nekoliko godina, kao na primer u predmetu *Štrpcii*. Ističu da su do sada u više navrata koristili mogućnost iz ZKP-a i

ukazivali načelniku SORZ-a na pasivnost pojedinih pripadnika SORZ-a.²⁰⁸ Sagovornici iz SORZ-a ističu pak da brzina kojom se odgovara na pojedine zahteve TRZ-a zavisi od prirode zaheva, i da u pogledu nekih zahteva jednostavno nije moguće odgovoriti u bržem roku. Prema evidenciji SORZ-a, do kraja 2013. godine SORZ je odgovorio na sve zahteve koje je TRZ uputilo. U SORZ-u prihvataju da jedno vreme SORZ nije promptno odgovarao na zahteve TRZ-a, ali napominju da je reč o periodu pre 2010. godine. U SORZ-u ističu da je i TRZ pokazalo pasivnost u odnosu na neke predmete, utoliko što TRZ godinama nije uputilo ni jednu urgenciju SORZ-u da postupi po podnetim zahtevima.²⁰⁹

TRZ ističe da je od ukupnog broja predmeta na kojima su zajednički radili sa SORZ-om svega oko pet odsto rezultat samostalne inicijative SORZ-a.²¹⁰ U SORZ-u pak naglašavaju da je priroda njihovog angažovanja takva da podrazumeva konsultacije i saradnju sa TRZ-om prilikom pripreme krivičnih prijava.²¹¹

Posebno zabrinjavajuće zvuče primedbe TRZ-a da su im pojedini pripadnici SORZ-a tokom rada iznosili primedbe da Tužilaštvo procesuira samo zločine koje su počinile srpske snage.²¹² U vrhu SORZ-a ne negiraju da su se ovakve situacije desile i ističu da oni ne mogu da kontrolišu mišljenja i stavove svojih pripadnika, te da ovi imaju pravo na sopstveno mišljenje, ali da u praktičnom radu pripadnici SORZ-a jednak tretiraju sve koji su osumnjičeni za ratne zločine. Tako navode primer hapšenja bivših pripadnika jedinice „Šakali“ (predmet *Ćuška*), od kojih su neki u momentu hapšenja bili aktivni policajci.²¹³

Od strane SORZ-a, ozbiljna primedba TRZ-u upućena je kada je reč o vođenju istraga mimo znanja SORZ-a, a

204 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

205 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine, FHP IndexIN - 79-F93510.

206 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 13.

207 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine.

208 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

209 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

210 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

211 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

212 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

213 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

u saradnji sa nekim drugim jedinicama MUP-a. U vezi sa hapšenjem Albanaca sa juga Srbije u maju 2012. godine, SORZ je informacije o ovom slučaju dobila tek na dan hapšenja i to kroz zahtev da tokom akcije hapšenja asistira Žandarmeriji.²¹⁴ SORZ nije bio uključen ni tokom hapšenja u predmetu *Gnjilanska grupa*.²¹⁵

7. Operativni fond za predmete ratnih zločina

Tokom operativnog rada SORZ-a nastaju određeni troškovi koje ova služba ne može pokriti iz postojećih izvora. Reč je pre svega o troškovima (na primer putni troškovi) koji nastaju u vezi sa komunikacijom sa potencijalnim svedocima, odnosno sa licima za koje u tom momentu nije izvesno da poseduju relevantne podatke za istragu. Operativni fond koji postoji u okviru MUP-a nije primenljiv u ovim situacijama jer se on može trošiti samo kada je reč o licima koja se kasnije pojavljuju u ulozi svedoka i koja se zbog toga registriraju u sistemu MUP-a. U SORZ ističu da oni veoma često stupaju u kontakt sa potencijalnim svedocima i da bi im postojanje zasebnog fonda za takve slučajeve veoma olakšalo rad. Predlažu da se operativni fond za predmete ratnih zločina formira u okviru TRZ-a, po ugledu na postojanje takvog fonda u okviru Tužilaštva za organizovani kriminal. U SORZ-u ističu da su nekoliko puta predlagali TRZ-u da pokrenu inicijativu za formiranje ovakvog fonda.²¹⁶ U TRZ smatraju da je zahtev SORZ-a opravдан i da bi postojanje ove vrste fonda pomoglo finansiranje operativnih radnji tokom predistražnog postupka.²¹⁷

Fond za ovaku namenu postoji u okviru Državne agencije za istrage i zaštitu BiH, s tim da odluke o koršćenju sredstava iz Fonda donosi Tužiteljstvo BiH.²¹⁸

8. Koordinacija rada sa drugim organima

U SORZ-u ističu da bi otkrivanju počinilaca ratnih zločina

doprinelo ukoliko bi postojale redovne konsultacije sa TRZ-om i Jedinicom za zaštitu, kao i sa drugim organima koji pružaju relevantne informacije o počiniocima ratnih zločina. Tu pre svega ističu Vojno-bezbednosnu agenciju i Bezbednosno informativnu agenciju. Ovakvi sastanci bi doprineli unapređenju efikasnosti i ubrzali protok informacija, a izbegle bi se i situacije u kojima neki zahtevi prema pomenutim institucijama ostaju duže vreme neodgovoreni. Do kraja 2013. godine nije organizovan ni jedan zajednički sastanak između predstavnika SORZ-a, pomenutih službi i TRZ-a.²¹⁹

C) Odeljenja za ratne zločine pri Višem sudu i Apelacionom sudu u Beogradu

Donošenjem Zakona o procesuiranju ratnih zločina 2003. godine, isključiva nadležnost za postupanje u predmetima ratnih zločina u prvom stepenu dodeljena je Veću za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu.²²⁰ Za odlučivanje u žalbenom postupku bio je nadležan Vrhovni sud Srbije. Nakon reforme pravosuđa 2009. godine, nadležnost u ovim predmetima dodeljena je Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu (Odeljenje Višeg suda), kao nadležnom za suđenje u prvom stepenu, i Odeljenju za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu (Odeljenje Apelacionog suda), kao nadležnom za suđenje u drugostepenom postupku.

1. Sastav veća

Od formiranja Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu i kasnije Odeljenja Višeg suda, broj sudija se nije menjao. U njega je raspoređeno sedam sudija, od kojih šest sudija postupaju kao sudije u dva sudska veća, dok jedan sudija, koji je pre usvajanja novog ZKP-a bio istražni sudija,

214 Više detalja o ovom slučaju videti na strani 20.

215 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

216 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

217 Odgovor emailom Tužilaštva za ratne zločine na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine, FHP IndexIN - 79-F93510.

218 Dopis Državne agencije za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine, 16-01/3-50-2401/14 na upit Fonda za humanitarno pravo, 10. april 2014. godine.

219 Intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstvincima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 15. oktobar 2013. godine.

220 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 2.

sada postupa kao sudija za prethodni postupak.²²¹ Oba sudska veća čine po tri sudije. Imajući u vidu relativno mali broj aktuelnih predmeta, ne postoji potreba za angažovanjem dodatnih sudija.²²²

U Odeljenju Višeg suda trenutno je zaposleno sedam sudske pomoćnike, u zvanju višeg stručnog saradnika.²²³ Svaki od sedam sudija ima po jednog sudske pomoćnika koji mu pomaže u radu.²²⁴ Oni obavljaju različite poslove sudske veća koji se tiču vanprocesnih radnji, na primer evidentiranje poziva za suđenje i slično.²²⁵ Odeljenje Višeg suda je u više navrata tražilo povećanje broja sudske pomoćnike od Ministarstva pravde (poslednji put 2012. godine), ali su ti zahtevi odbijeni zbog nedostatka materijalnih sredstava.²²⁶

Odeljenje Apelacionog suda čini jedno sudske veće, sastavljeno od pet sudija. Njima u radu pomaže ukupno šest sudske pomoćnike.²²⁷

2. Uslovi rada

Odeljenje Višeg suda smešteno je u zgradi Višeg suda u Beogradu, u Ustaničkoj ulici broj 29, zajedno sa Posebnim odeljenjem za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu. Sudijama ova navedena odeljenja na raspolaganju su svega četiri sudnice. Ovaj broj sudnica je nedovoljan ako se ima u vidu ukupan broj predmeta ova odeljenja koja su u radu, kao i broj optuženih lica u svakom od tih predmeta. Zbog nedovoljnog broja sudnica, pojedina suđenja u predmetima ratnih zločina (kao na primer u predmetu *Lovas*) održavana

su u Palati pravde, sudske zgrade koja nije adekvatno prostorno, tehnički i bezbednosno opremljena za suđenja ove vrste. Nedostatak sudnica u velikoj meri utiče na efikasnost suđenja, jer sudije nisu u mogućnosti da u kraćim rokovima zakazuju ročišta za održavanje glavnih pretresa zbog opterećenosti četiri sudnice koje su im na raspolaganju.²²⁸ Odeljenje Apelacionog suda smešteno je u nedavno renoviranoj zgradi Apelacionog suda u Beogradu, u Nemanjinu br. 9.

Svako od sudija odeljenja za ratne zločine ima svoju zasebnu kancelariju. Sudske pomoćnici generalno imaju adekvatne uslove za rad, s tim da oni međusobno dele radni prostor, odnosno više sudske pomoćnike sedi u istoj kancelariji.²²⁹ Odeljenje Višeg suda posede standardnu IT opremu koja u načelu zadovoljava osnovne potrebe za rad, ali je ona relativno zastarela.²³⁰ Sudijama je na raspolaganju biblioteka sa solidnom kolekcijom stručne literature, kao i pristup elektronskim bazama propisa.²³¹ Zaposleni u administrativnim službama imaju odgovarajuće uslove za rad.²³²

Sudije Odeljenja Višeg suda su zahtevale od predsednika suda pomoći u vidu stalnog angažovanja eksperta vojne struke, lica stručnog za pitanja vojne organizacije i tehnika i metoda vojnog delovanja.²³³ Uprkos tome što su predmeti ratnih zločina po svojoj prirodi usko vezani za pitanja organizacije i delovanja vojnih i policijskih struktura, i što za njihovo razumevanje i rešavanje sudije nemaju potrebna znanja, taj zahtev je odbijen zbog nedostatka sredstava.²³⁴

221 Sudija za prethodni postupak odlučuje u predistražnom postupku i istrazi o pitanjima: određivanja statusa zaštićenog svedoka; uništenja materijala prikupljenih posebnim dokaznim radnjama; naredivanja tajnog nadzora komunikacije, angažovanja prikrivenog islednika; određivanja mere zabrane napuštanja boravišta u fazi istrage; određivanja, produžavanja i ukidanja pritvora, i sl. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009., član 10; dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

222 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, Oliverom Andelković, 28. april 2013; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

223 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo , VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

224 Intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

225 *Ibid.*

226 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo , VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

227 Godišnji raspored poslova za 2013. godinu, Apelacioni sud u Beogradu, Su. I-2 184/2012 od 7. decembra 2012. godine.

228 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

229 *Ibid.*

230 *Ibid.*

231 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

232 *Ibid.*

233 Intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

234 *Ibid*; email korespondencija sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 8. jun 2014. godine.

3. Budžet

Odeljenja nemaju svoje posebne budžete, već se njihov rad finansira izdvajanjem sredstava iz budžeta Višeg, odnosno Apelacionog suda. Odeljenje Višeg suda često je dobijalo donacije u vidu tehničke i IT opreme, stručne literature, organizovanja raznih vrsta obuka, stručnih putovanja i sl. Najveći donatori bile su ambasade Sjedinjenih Američkih Država, Holandije i Norveške, kao i OEBS.²³⁵

Struktura troškova Odeljenja Višeg suda mnogo je kompleksnija od troškova Odeljenja Apelacionog suda, u koje ulaze gotovo isključivo plate sudija. Naime, u troškove Odeljenja Višeg suda osim plata sudija ulaze i troškovi veština, prevođenja, tumačenja, branilaca postavljenih po službenoj dužnosti i dr. Takođe, specifičnost Odeljenja Višeg suda je Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima, kojoj su zbog prirode aktivnosti koje obavlja potrebna posebna sredstva u gotovom novcu u svakom trenutku, a radi mogućnosti isplate troškova licima koja u svojstvu svedoka pristupaju u sud.²³⁶ U Odeljenju Višeg suda ističu da je sadašnji budžet trostruko manji od potrebnog i da ovaj sud zbog toga ima „ogromna dugovanja prema poveriocima“.²³⁷

4. Stručna osposobljenost sudske poslovne sile

U Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu 2003. godine na dužnost su stupile sudske poslove koje nisu prethodno bile obučene za rad u oblasti međunarodnog krivičnog i međunarodnog humanitarnog prava. Kriterijumi koji su primenjivani prilikom raspoređivanja sudske poslove su bili su kvalitet rada i u krivično-pravnoj materiji.²³⁸

Od osnivanja specijalnih veća za predmete ratnih zločina, državni organi nisu organizovali obuke za sudske poslove u primeni međunarodnog humanitarnog prava. Sudije su sticale znanje o materijalnom pravu, potrebnim tehnikama i veštinama, kao i relevantnoj praksi, kroz programe međunarodnih organizacija i domaćih nevladinih organizacija, kao i zahvaljujući sopstvenoj inicijativi. Ovo bi moglo da se promeni zahvaljujući usvajanju Nacionalne strategije za reformu pravosuđa iz 2013. godine, kojom je uveden princip stalne obuke nosilaca sudske poslovne sile.²³⁹

Sudske poslove različite obuke, a bile su i učesnici više seminara, konferencija i stručnih skupova posvećenih materijalno-pravnim i procesnim pitanjima iz oblasti procesuiranja ratnih zločina, kao i obuke koje su se odnosile na uzimanje izjava od osetljivih svedoka, korišćenja baza podataka i dr.²⁴⁰ Tokom 2012. godine sudske poslove u Odeljenju Višeg suda prisustovale su stručnim seminarima koji se tiču primene novog ZKP-a.²⁴¹

Pored nezainteresovanosti institucija za stručno usavršavanje sudske poslove u predmetima ratnih zločina, problem je i odsustvo mehanizma prema kojem bi sudske poslove ostale u materiji ratnih zločina i svojim znanjem i iskustvom unapredile kvalitet ovih sudske poslove. Tako, dvoje sudske poslove u Odeljenju Višeg suda u Beogradu 2013. godine, nakon imenovanja u Apelacioni sud u Beogradu, nije raspoređeno u Odeljenje za ratne zločine ovog suda. Potrebno je naglasiti da je reč o sudske poslovne sile koje spadaju u red tek nekoliko sudske poslove sa skoro decenijskim iskustvom u radu na ovim predmetima. Umesto ovih sudske poslove, u Odeljenje Apelacionog suda izabran je dvoje sudske poslove bez značajnijeg iskustva u ovoj materiji.²⁴²

235 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudske poslove u Apelacioni sud u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sudske poslove u Apelacioni sud u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudske poslovne sile Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

236 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

237 *Ibid.*

238 *Ibid.*

239 Nacionalna strategija reforme pravosuđa za period 2013-2018. godine usvojena je 1. juna 2013. godine u Narodnoj skupštini Republike Srbije. Akcionim planom za sprovođenje Nacionalne strategije predvideno je da će se princip stalne obuke nosilaca sudske poslovne sile implementirati kroz izmene Zakona o Pravosudnoj akademiji. Rok za izmenu zakona nije utvrđen. Dostupno na: <http://www.mpravde.gov.rs/>. Pristupljeno: 11. maj 2014. godine.

240 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.

241 Intervju sa sudske poslove u Apelacioni sud u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

242 Intervju sa bivšom sudske poslovne sile Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudske poslove u Apelacioni sud u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

Sudije nalaze da su sastanci sa kolegama iz regionala posebno korisni za rešavanje nedoumica i pitanja iz prakse, s obzirom na istu pravnu tradiciju tih država. Međutim, nakon okončanja dugogodišnjeg projekta Misije OEBS-a u Srbiji u okviru kojeg je većina tih sastanaka organizovana, 2011. godine, tih sastanaka skoro da nema.²⁴³

Većina sudija koji rade na predmetima ratnih zločina ne koristi se u radu stranim jezikom, što predstavlja prepreku za upoznavanje sa stranom sudskom praksom i literaturom koja je često jedino dostupna na engleskom jeziku.²⁴⁴

Sudije ističu potrebu češćeg održavanja sastanaka među sudijama koje sude u okviru odeljenja na kojima bi se razmatrala relevantna pravna pitanja i nedoumice.²⁴⁵

5. Neadekvatna stručnost „trećestepenog veća“

U slučajevima kada je moguće izjaviti žalbu na drugostepenu odluku Odeljenja Apelacionog suda, o ovim žalbama odlučuje tzv. trećestepeno veće Apelacionog suda u Beogradu.²⁴⁶ Ovo veće je nadležno za odluke u trećem stepenu u svim krivično-pravnim predmetima pred Apelacionim sudom. Do kraja 2013. godine odlučivalo je samo u jednom predmetu ratnih zločina (predmet *Medak*).²⁴⁷

Imajući u vidu da Veće odlučuje o složenim pitanjima međunarodnog krivičnog prava, neshvatljivo je da se pri raspoređivanju sudija u ovo veće ne obraća pažnja na stručnost i/ili iskustvo sudija u ovoj oblasti. Veće je sastavljeno od sudija iz Odeljenja za organizovani kriminal ili veća koja sude u predmetima opštег kriminaliteta.²⁴⁸ Radi se, uz izuzetak jednog sudije, o sudijama koje nemaju nikakvog prethodnog iskustva u predmetima ratnih zločina. U predmetu *Medak*, nedostatak stručnosti doveo je do ozbiljnih greški u primeni prava. Trećestepeno veće se u obrazloženju presude pozivalo na slučajeve iz prakse MKSJ koji nisu primenjivi u ovom predmetu.²⁴⁹

Osim toga, sastav ovog veća je podložan relativno čestim promenama. Naime, sastav se menja svake godine, na osnovu godišnjeg rasporeda poslova Apelacionog suda.²⁵⁰ Čak je i taj raspored podložan promenama usled sprečenosti sudija da postupaju u nekim predmetima, tako da je u predmetu *Medak*, o kojem je trećestepeno veće odlučivalo 2012. godine, studio samo jedan od petoro sudija imenovanih u godišnjem rasporedu.²⁵¹

S obzirom na to da je trećestepeno odlučivanje veoma retko u praksi, izvesno je da će ovo veće suditi u malom broju slučajeva. Međutim, izbor sudija u trećestepeno veće se

243 Projekat „Jačanje kapaciteta pravosudnih institucija u Srbiji za procesuiranje ratnih zločina“ (2005-2011); intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

244 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine.

245 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

246 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 464. Takođe, videti i član 463: „Žalba se može izjaviti samo protiv presude kojom je drugostepeni sud preinacio prvostepenu presudu kojom je optuženi oslobođen od optužbe i izrekao presudu kojom se optuženi oglašava krivim.“

247 Videti presudu Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Medak*, Kž3 Po2 1/2012 od 26. oktobra 2012. godine.

248 Godišnji raspored poslova Apelacionog suda u Beogradu za 2013. dostupan na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/o-apelacionom-sudu/uredjenje/sudijски-pomočnici/godisnji-raspored-poslova-i-izmene-sudijски-pomočnici-i-zaposleni-2014..html>, pristupljeno 8. juna 2014. godine.

249 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine.

250 Od pet sudija imenovanih u trećestepeno veće 2011. godine, tri su ponovo imenovana u ovo veće za 2012. godinu. Takođe, i za 2013. godinu, u trećestepenom veću je imenovano dvoje novih sudija koje do tada nisu postupale u predmetima ratnih zločina. Godišnji raspored poslova Apelacionog suda u Beogradu za 2011. i 2012. godinu dostupan na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/o-apelacionom-sudu/uredjenje/sudijски-pomočnici/godisnji-raspored-poslova-i-izmene-sudijски-pomočnici-i-zaposleni-2014..html>, pristupljeno 8. juna 2014. godine.

251 U predmetu *Medak*, veće su činili sudije Zoran Savić, Vučko Mirčić, Mirjana Popović, Duško Milenković i Milena Rašić. Godišnjim rasporedom za 2012. godinu, u trećestepeno veće su rasporedene sudije Slobodan Rašić, Zoran Savić, Sonja Manojlović, Veroljub Cvetković i Siniša Važić.

mora obavljati na osnovu vrednovanja njihovog znanja iz materije međunarodnog humanitarnog prava ili nakon prethodne obuke iz ove oblasti, kako bi se izbegle greške viđene u predmetu *Medak*.

6. Broj predmeta

Pred prvostepenim specijalizovanim većima, od 2004. godine do kraja 2013. godine vođeno je i pravosnažno okončano ukupno 26 predmeta u kojima je osuđeno 55, a oslobođeno 32 lica.²⁵² Pored ovih predmeta, pravosnažno je okončano i pet predmeta u kojima je suđeno tzv. jatacima (licima koja su licima optuženim od strane MKSJ pomagala u skrivanju), a u kojima je osuđeno 10 lica.²⁵³

Do kraja 2013. godine, doneto je i šest nepravosnažnih presuda²⁵⁴ u kojima je osuđeno 12 i oslobođeno jedno lice, a pred Odeljenjem Višeg suda u toku su bili postupci u pet predmeta, protiv ukupno 18 optuženih lica.²⁵⁵

7. Ažurnost

Na dužinu postupaka pred prvostepenim i drugostepenim sudom u najvećoj meri uticala je objektivna složenost predmeta, ali u određenim slučajevima na dužinu trajanja postupka uticali su i razlozi koji za koje su odgovorni drugi učešnici postupka.

Najduži postupak bio je u predmetu *Lovas*. Trajao je 196 sudećih dana.²⁵⁶ Najkraći postupak je predmet *Čelebići*. Trajao je samo 10 sudećih dana.²⁵⁷

Iako je reč o ograničenom broju primera, razloge za duže trajanje postupka treba tražiti i u propustima tužilaštva ili u opstruktivnom ponašanju odbrane.²⁵⁸ U jednom predmetu, duže trajanje glavnog pretresa uzrokovano je i nesaradjom drugih državnih organa. Naime, u predmetu *Lovas*, sudska veće se obratilo Vojno-bezbednosnoj agenciji sa zahtevom za dostavljanje naredbe za upućivanje jednog od optuženih na vojnu dužnost. U odgovoru, Vojno-bezbednosna agencija je navela da ne poseduje traženi dokument. Međutim, prema mišljenju predsednice veća u ovom predmetu, očigledno je reč o opstrukciji jer je zbog ustrojenosti i stroge birokratije vojske teško prihvatići da vojska ne poseduje takav dokument. Veće je zbog toga bilo prinuđeno da tu činjenicu utvrđuje kroz druga dokazna sredstva, što je dove-lo do odugovlačenja glavnog pretresa.²⁵⁹

Suđenja u predmetima ratnih zločina najčešće se održavaju sa poduzim razmacima između sudske dana. Neki sagon-vornici smatraju da se efikasnost može unaprediti ukoliko sudske bolje pripreme predmete i ako se suđenje u manjim predmetima planira tako da se glavni pretres održi u jednom turnusu suđenja. Uz to, situacije u kojima se suđenja odlažu zbog nedolazaka svedoka ili veštaka mogle bi se izbegići ukoliko se pred suđenje kontaktiraju svedoci i veštaci i njihov dolazak potvrdi.²⁶⁰

Odeljenje Apelacionog suda u postupcima po žalbi postupa veoma ažurno. Nije bilo primera da je za odluke o žalbama sud odlučivao u nerazumno dugom roku.²⁶¹

252 Predmeti: *Ovčara I*, *Ovčara II*, *Ovčara III*, *Đakovica*, *Zvornik I*, *Zvornik II*, *Škorpioni*, *Suva Reka*, *Velika Peratovica*, *Podujevo II*, *Slunj*, *Medak*, *Banski Kovačevac*, *Stara Gradiška*, *Star Majdan*, *Tenja*, *Rastovac*, *Zvornik III/IV*, *Prijedor*, *Bjeljina*, *Braća Bityqi*, *Lički Osik*, *Beli Manastir*, *Vukovar*, *Gnjilanska grupa* i *Kluč*.

253 Predmet *Lovre i dr.* predmet *M. Jegdić*, predmet *B. Mladić*, predmet *V. Lijeskić*, predmet *Lj. Lazić*.

254 Predmeti: *Skočić*, *Bosanski Petrovac*, *Ovčara V*, *Mark Kashnjeti*, *Tuzlanska kolona* i *Čelebići*.

255 Predmeti: *Ćuška*, *Tenja II*, *Bihać*, *Sanski Most* i *Beli Manastir*.

256 U ovom predmetu je za dogadaje koji su se odigrali u toku oktobra i novembra meseca 1991. godine optuženo 14 lica. Tokom suđenja svedočila su 193 svedoka i jedan veštak.

257 U ovom predmetu je za dogadaje u periodu od juna do avgusta 1992. godine optuženo jedno lice. Tokom glavnog pretresa ispitano je 11 svedoka.

258 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

259 Intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; Presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lovas*, K-Po2 22/2010 od 26. juna 2010. godine, str. 245-248.

260 Intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

261 Videti: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011. godini* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2012) i Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2013).

8. Kaznena politika

U zakonima koji su bili na snazi u vreme izvršenja zločina, za krivična dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika propisana je minimalna kazna od pet, a maksimalna od dvadeset godina zatvora.²⁶² Aktuelno zakonsko rešenje predviđa duplo višu maksimalnu kaznu za ratni zločin – četrdeset godina zatvora.²⁶³

Prosečna kazna izrečena pravosnažno osuđenim licima iznosi nešto preko jedanaest godina. Kazne izricane u prvo-stepenim postupcima su nešto strožije i njihovo trajanje je u proseku trinaest godina zatvora.²⁶⁴ O adekvatnosti izrečenih kazni ne postoji saglasnost među akterima procesuiranja ratnih zločina i unutar stručne javnosti. Preteže mišljenje da kazne izrečene u dosadašnjoj praksi procesuiranja ratnih zločina često nisu bile prilagodene odgovornosti učinioca i težini izvršenog dela.²⁶⁵

Izricanje kazni približno ili na samoj granici zakonskog minimuma koji je važio u vreme počinjenja dela praksa je koja je uočljiva u više predmeta vođenih pred većima za

ratne zločine.²⁶⁶ Premda im se ne može prigovoriti nezakonitost, ove sudske odluke su često izazivale ozbiljne kritike organizacija za ljudska prava i žrtava, a svakako potvrđivale navode o blagoj kaznenoj politici.²⁶⁷

U više predmeta, sud je kazne ublažio i ispod zakonskog minimuma, uprkos tome što ovaj institut treba da predstavlja izuzetak od redovnog odmeravanja kazne u okviru propisanog kaznenog raspona.²⁶⁸

Iako uzimanje u obzir olakšavajućih okolnosti kao što su porodične prilike optuženog, neosuđivanost, pa čak i protok vremena od izvršenja krivičnog dela ima svoje uporište u zakonu, one ne bi smeće da budu vrednovane na isti način kao kod drugih dela imajući u vidu specifičnost ratnih zločina.²⁶⁹

Takođe, u praksi često dolazi do ublažavanja kazni pozivanjem na olakšavajuće okolnosti koje se tiču karakteristika osuđenog, a koje zbog težine dela ne bi trebalo da imaju toliki značaj. Odeljenje Višeg suda u tom pogledu pokazuje preteranu obzirnost u poređenju sa MKSJ i Državnim sudom BiH. Naime, prilikom donošenja prvostepenih odluka, veća su davala značaj sledećim olakšavajućim okolnostima:

262 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ*, br. 35/92, 37/93 i 24/94.

263 Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/2005, 88/2005 - ispr, 107/2005 - ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012. i 104/2013), članovi 371-374.

264 Videti presude u predmetima ratnih zločina donešene u periodu od 2007. do kraja 2013. godine od strane Vrhovnog suda Srbije i Apelacionog suda u Beogradu (Odeljenje za ratne zločine) i presude donešene u periodu od 2006. do kraja 2013. godine od strane Višeg suda u Beogradu i Okružnog suda u Beogradu (Odeljenje za ratne zločine); intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, Sinišom Važićem, 23. i 28. maj 2013. godine; S. Važić, *Kaznena politika sudova kod krivičnih dela ratnih zločina u Republici Srbiji*, 2012, dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/strucni-radovi-i-izlaganja/>.

265 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine.

266 Videti presude u predmetima Škorpioni, Ovčara, Zvornik II, Stara Gradiška, Skočić i Lovas.

267 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa advokatom Đ. Dozetom, 22. maj 2014. godine; Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011. godini* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2012); Fond za humanitarno pravo, „Presuda za ratne zločine u opštini Zvornik nije donela pravdu ni za žrtve, ni za optužene“, 8. decembar 2010. godine.

268 Videti presude u predmetima Zvornik I, Ovčara II, Zvornik III/IV, Slunj i Beli Manastir.

269 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine. Videti: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011. godini* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2012).

porodične prilike i slabo materijalno stanje, neosuđivanost, bolest i narušeno zdravstveno stanje, smanjena uračunljivost, mladost u vreme izvršenja krivičnog dela, ponašanje nakon izvršenja krivičnog dela, iskazano kajanje i priznanje, protok vremena od izvršenja krivičnog dela.²⁷⁰ Sud je u tri predmeta kao olakšavajuće okolnosti neprimereno cenio i činjenicu da su optuženi izbegla lica, i to u dva predmeta da su izbegli iz Hrvatske²⁷¹ (iako se u jednom predmetu radi o optuženom koji je oglašen krivim za učestvovanje u ubistvu 200 ratnih zarobljenika na Ovčari kod Vukovara) i u jednom predmetu

da je optuženi lice izbeglo iz BiH.²⁷² Čak je kao olakšavajuća cenjena i okolnost „da je oružje podeljeno stanovništvu bez prethodne obuke i da se odmah krenulo u borbe i akcije“, iako se radilo o pripadniku TO koji je u vreme izvršenja dela imao 32 godine i prethodno služio redovan vojni rok u JNA.²⁷³ Suprotno ovoj praksi, MKSJ i Sud BiH pretežan značaj daju olakšavajućim okolnostima koje se tiču odnosa optuženog prema počinjenom delu - priznanjima krivice, iskrenom kajanju i nastojanju optuženih da umanje patnje žrtava.²⁷⁴ S druge strane, sudovi u Hrvatskoj su u

-
- 270 Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Dakovica*, K.v.br 4/05 od 18. septembra 2006. godine, str. 38; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Prijedor*, Kpo2 4/2011 od 28. novembra 2011. godine, str. 37; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška*, Kpo2 br 32/2010 od 25. juna 2010. godine, str. 36; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Tenja (Radivoj)*, Kpo2 38/2010 od 17. novembra 2010. godine, str. 48; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II*, K.V br 2/2005 od 30. januara 2006. godine, str. 50; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II*, Kpo2 br. 28/2010 od 22. novembra 2010. godine, str. 301-303; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Suva Reka*, K.V. 2/2006 od 23. aprila 2009. godine, str. 188-190; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Podujevo II*, K.V 4/2008 od 18. juna 2009. godine, str. 60-61; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Medak*, Kpo2 br. 36/2010 od 15. juna 2010. godine, str. 46-47; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Slunj*, K.V. br. 4/2007 od 8. jula 2008. godine, str. 43; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara IV*, K.v: 9/2008 od 23. juna 2009. godine str. 57-58; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I*, K.V. 4/2006 od 12. marta 2009. godine, str 249-250; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Grubišno Polje*, K.V. 5/08 od 27. maja 2009. godine, str 29; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik I*, K.br. 5/2005 od 12. juna 2008. godine, str. 183; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Škorpioni*, K.V. 6/2005 od 10. aprila 2007. godine, str. 116-117; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan*, K.V. 3/2009 od 7. decembra 2009. godine, str. 36; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Rastovac*, K.Po2 47/2010 od 23. septembra 2011. godine, str 43; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik III i IV*, K.Po2 23/2010 od 8. decembra 2011. godine, str 123-124; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik*, K. Po2 17/2011 od 16. marta 2012. godine, str 64-65; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Vukovar*, K.Po2 40/2010 od 1. novembra 2010. godine, str. 22-23; presuda višeg suda u Beogradu u predmetu *Banski Kovačevac*, K.Po2 25/2010 od 15. marta 2010. godine, str 35.
- 271 Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II*, K.V. br. 9/2008 od 23. juna 2009. godine, str. 57; Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Grubišno Polje*, K.V. br. 5/08 od 27. maja 2009. godine, str. 29; Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan*, K.V. 3/2009 od 7. decembra 2009. godine, str. 36-37.
- 272 Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan*, K.V. br. 3/2009 od 7. decembra 2009, str. 36.
- 273 Viši sud u Beogradu u predmetu *Vukovar*, K.Po2 40/2010 od 1. novembra 2010. godine, str. 23.
- 274 Vidi Akcija za ljudska prava, *Izveštaj: Sudjenja za ratne zločine u Crnoj Gori*, maj 2013. godine, dostupno na <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/20-maj-2013-Sudjenja-za-ratne-zlocine.pdf> (Druga presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Dražena Erdemovića* (IT-96-22-Tbis), 5. mart 1998. godine, para. 16(ii); Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Stevana Todorovića* (IT-95-9/1-S), 31. jul 2001. godine, para. 80 i para. 81; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Duška Sikirice i drugih* (IT-95-8-S), 13. novembar 2001. godine, para. 149; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Predraga Banovića* (IT-02-65/1-S), 28. oktobar 2003. godine, para. 67; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Dragana Obrenovića* (IT-02-60/2-S), 10. decembar 2003. godine, para. 111 i para. 117; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Dragana Nikolića*, 18. decembar 2003. godine, para. 233; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Momira Nikolića* (IT-02-60/1-S), 2. decembar 2003. godine, para. 71, 72 i 150; Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Miroslava Deronjića* (IT-02-61-S), 30. mart 2004. godine, para. 236 i 241; Presuda Apelacionog veća Suda BiH u predmetu *Mitar Rašević i Savo Todović*, 6. novembar 2008. godine, str. 34; prvostepena presuda Suda BiH u predmetu *Željko Mejakić i drugi*, 30. maj 2008. godine, str. 214-215.)

nekim slučajevima kao olakšavajuće okolnosti utvrđivali učestvovanje i doprinos Domovinskom ratu, kao i zasluge i odlikovanja iz Domovinskog rata.²⁷⁵

U pogledu otežavajućih okolnosti, praksa Odeljenja Višeg suda u najvećem delu poklapa se sa praksom MKSJ i sudova u BiH i Hrvatskoj. Od otežavajućih okolnosti sudska veća su uglavnom cenila one okolnosti koje proizilaze iz načina izvršenja krivičnog dela, a to su: brojnost radnji izvršenja, bezobzirnost i upornost prilikom izvršenja dela, specifične

karakteristike žrtava (civilni, stari i nemoćni lica, žene, deca i dr), osuđivanost, ponašanje nakon izvršenja krivičnog dela, nanošenje teških duševnih i telesnih patnji, broj žrtava, brojnost nastupelih trajnih posledica, motiv, funkcija i pozicija koje je okrivljeni imao u vreme izvršenja dela.²⁷⁶ Druge okolnosti koje MKSJ uzima kao otežavajuće su: da je ponašanje izvršioca pogoršalo već užasne uslove u kojima su se žrtve nalazile²⁷⁷, obrazovanje izvršioca²⁷⁸, negativan stav prema postupku²⁷⁹, nesaradnja sa tužilaštvom i poricanje krivice²⁸⁰ itd. Druge okolnosti koje sud BiH uzima kao

275 Marko Sjekavica, Jelena Đokić Jović i Maja Kovačević Bošković, „Da li sudovi u Republici Hrvatskoj teže kažnjavaju srpske od hrvatskih ratnih zločinaca? (Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina)“ u *Izveštaju o praćenju suđenja za 2013. godinu* Documente, Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek i Građanskog odbora za ljudska prava, dostupno na http://www.documenta.hr/assets/files/Izvjestaji%20sudjenja/2013_godisnji_hr.pdf. Videti takođe i godišnje izveštaje Documente, Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek i Građanskog odbora za ljudska prava o praćenju suđenja za ratne zločine za period 2005-2013. godine.

276 Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Dakovica*, K.v.br 4/05 od 18. septembra 2006. godine, str. 38; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Prijedor*, Kpo2 4/2011 od 28. novembra 2011. godine, str. 37; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška*, Kpo2 br 32/2010 od 25. juna 2010. godine, str. 36; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Tenja (Radivoj)*, Kpo2 38/2010 od 17. novembra 2010. godine, str. 48; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II*, K.V br 2/2005 od 30. januara 2006. godine, str. 50; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II*, Kpo2 br. 28/2010 od 22. novembra 2010. godine, str. 301-303; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Suva Reka*, K.V. 2/2006 od 23. aprila 2009. godine, str. 188-190; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Podujevo II*, K.V 4/2008 od 18. juna 2009. godine, str. 60-61; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Medak*, Kpo2 br. 36/2010 od 15. juna 2010. godine, str. 46-47; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Slunj*, K.V. br. 4/2007 od 8. jula 2008. godine, str. 42; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II*, K.V: 9/2008 od 23. juna 2009. godine str. 57-58; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I*, K.V. 4/2006 od 12. marta 2009. godine, str 250-251; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Grubišno Polje*, K.V. 5/08 od 27. maja 2009. godine, str 29; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik I*, K.br. 5/2005 od 12. juna 2008. godine, str. 183-184; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Škorpioni*, K.V. 6/2005 od 10. aprila 2007. godine, str. 117-118; presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan*, K.V. 3/2009 od 7. decembra 2009. godine, str. 36-37; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Rastovac*, K.Po2 47/2010 od 23. septembra 2011. godine, str 43; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik III i IV*, K.Po2 23/2010 od 8. decembra 2011. godine, str 123-124; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik*, K. Po2 17/2011 od 16. marta 2012. godine, str. 65; presuda Višeg suda u Beogradu u predmetu *Vukovar*, K.Po2 40/2010 od 1. novembra 2010. godine, str. 22; presuda višeg suda u Beogradu u predmetu *Banski Kovačevac*, K.Po2 25/2010 od 15. marta 2010. godine, str 35.

277 Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića* (IT-94-1-Tbis-R117), 11. novembar 1999, para. 19.

278 Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Blagoja Simića* (IT-95-9-T) 17. oktobar 2003, para. 1108.

279 Presuda Žalbenog veća u predmetu *Tužilac protiv Zdravka Mucića i dr.* (IT-96-21-A) 20. februar 2001, para. 786.

280 Presuda o kazni Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića* (IT-94-1-T) 14. jul 1997, para. 58.

otežavajuće su: nedostatak doprinosa od strane optuženog da se ostaci žrtava (nestalih) pronađu, teške posledice po žrtve i njihove porodice i nedolično držanje pred sudom.²⁸¹ U Hrvatskoj, županijski sudovi su kao otežavajuće okolnosti utvrđivali surovo postupanje, bezobzirnost, upornost i bezosećajnost.²⁸²

Pozitivan primer ocene otežavajućih okolnosti je ocena okolnosti da je žrtva bila po profesiji lekar, i da je iz ambulante izvedena na prevaru, pod izgovorom da treba pružiti pomoći ranjenicima.²⁸³

Osim preteranog naglašavanja važnosti olakšavajućih okolnosti prilikom izricanja kazne, primetno je i da su obrazloženja pojedinih olakšavajućih i otežavajućih okolnosti veoma štura.²⁸⁴

Odeljenje Apelacionog suda je do sada po pravilu prihvatalo sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti koje je utvrdio prвostepeni sud, samo je prilikom preinačavanja kazni u nekim slučajevima smatralo da iste nisu u dovoljnoj meri vrednovane, ili pak da su precenjene.²⁸⁵

281 *Bundalo Ratko*, Presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR-07/419, od 21. decembra 2009. godine; *Bundalo Ratko*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-07/419, od 28. januara 2011. godine; *Božić Zdravko*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR/06/236, od 6. novembra 2008. godine; *Božić Zdravko*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-06/236, od 5. oktobra 2009. godine; *Dragan Damjanović*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR-05/51, od 15. decembra 2006. godine; *Dragan Damjanović*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-05/51, od 13. juna 2007. godine; *Kovačević Nikola*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR-05/40, od 3. novembra 2006. godine; *Kovačević Nikola*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-05/40, od 22. juna 2007. godine; *Lazarević Sreten i dr.*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR-06/243, od 29. septembra 2008. godine; *Lazarević Sreten i dr.*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-06/243, od 22. septembra 2010. godine; *Ljubinac Radisav*, Presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KR-05/154, od 8. marta 2007. godine; *Ljubinac Radisav*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-05/154, od 4. oktobra 2007. godine; *Mejakić Željko i dr.*, Presuda suda Bosne i Hercegovine, broj. pred. X-KR/06/200, od 30. maja 2008. godine; *Mejakić Željko i dr.*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-06/200, od 16. februara 2009. godine; *Palija Jadranko*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj. pred. X-KR-06/290, od 28. novembra 2007. godine; *Palija Jadranko*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-06/290, od 24. aprila 2008. godine; *Stanković Radovan*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-05/70, od 28. marta 2007. godine; *Tanasković Nenad*, Presuda suda Bosne i Hercegovine, broj. pred. X-KR/06/165, od 24. avgusta 2007. godine; *Tanasković Nenad*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ/06/165, od 26. marta 2008. godine; *Vuković Radmilo*, presuda suda Bosne i Hercegovine, broj. pred. X-KR/06/217, od 16. aprila 2007. godine; *Vuković Radmilo*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ/06/217, od 13. avgusta 2008. godine; *Todorović Mirko i dr.*, Presuda suda Bosne i Hercegovine, broj. pred. X-KR-05/382, od 29. aprila 2008. godine; *Todorović Mirko i dr.*, Drugostepena presuda suda Bosne i Hercegovine, broj pred. X-KRŽ-05/382, od 23. januara 2009. godine.

282 Marko Sjekavica, Jelena Đokić Jović i Maja Kovačević Bošković, „Da li sudovi u Republici Hrvatskoj teže kažnjavaju srpske od hrvatskih ratnih zločinaca? (Analiza zakonske i sudske politike kažnjavanja počinitelja kaznenih djela ratnih zločina)“ u *Izveštaju o praćenju sudenja za 2013. godinu* Documente, Centra za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek i Građanskog odbora za ljudska prava, str. 85-86, 90, 105-106. i 128, dostupno na http://www.documenta.hr/assets/files/Izvjestaj%20sudjenja/2013_godisnji_hr.pdf.

283 Presuda Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Slunj*, K.V. br. 4/2007 od 8. jula 2008. godine, str. 42-43.

284 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine.

285 Presuda Vrhovnog suda Srbije u predmetu *Đakovica*, Kž I rz 3/06 od 26. februara 2007. godine, str. 14-15; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška*, Kž 1 Po2 10/10 od 24. januara 2011. godine, str. 5; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Tenja (Radivoj)*, Kž 1 Po2 3/11 od 11. aprila 2011. godine, str. 5-6; presuda Vrhovnog suda Srbije u predmetu *Ovčara II*, Kž I r.z. 2/06 od 9. februara 2007. godine, str. 6; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II*, Kž 1 Po2 6/11 od 3. oktobra 2011. godine, str. 45; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Suva Reka*, Kž 1 Po2 4/2010 od 30. juna 2010. godine, str. 21-22; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Podujevo II*, Kž 1 Po2 3/2010 od 25. maja 2010. godine, str. 8-9; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II*, Kž1 Po2 2/2010 od 24. juna 2010. godine, str. 10; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I*, Kž. Po2 1/2010 od 23. juna 2010. godine str. 51-52; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Rastovac*, Kž1 Po2 10/11 od 5 marta 2012. godine str. 7; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik III i IV*, Kž1 Po2 2/12 od 4. oktobra 2012. godine, str. 24; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik*, Kž1 po2 3/12 od 13. marta 2013. godine, str. 15-18; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Vukovar*, Kž1 Po2 1/11 od 18. marta 2011. godine str 4; presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan*, Kž1 Po2 6/10 od 26. marta 2010. str. 3; presuda Vrhovnog suda Srbije u predmetu *Zvornik I*, Kž1 RZ 3/08 od 8. aprila 2009. godine, str. 14; presuda Vrhovnog suda Srbije u predmetu *Škorpioni*, KžI r.z. 2/07 od 13. juna 2008. godine, str. 13-14.

9. Kontroverzne presude

Više presuda Veća za ratne zločine izazvalo je brojne oštре kritike eksperata i žrtava zbog problematičnih činjeničnih zaključaka i primene prava, posebno u delu izricanja kazni.²⁸⁶

Predmet Škorpioni²⁸⁷

Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu zbog ubistva šest bošnjačkih civila iz Srebrenice u julu 1995. godine sadrži više ozbiljnih grešaka u oceni dokaza i primeni prava.²⁸⁸ Činjenica da se flagrantne omaške u oceni dokaza tiču veza države Srbije sa genocidom u Srebrenici, a da se gotovo ceo pretres vremenski podudarao sa predmetom koji je BiH vodila protiv Republike Srbije pred Međunarodnim sudom pravde zbog odgovornosti za genocid u BiH, snažno ukazuju da je sudska veće bilo pod uticajem političkih motiva u vezi sa pojedinim nalazima.

Najozbiljnija greška tiče se zaključka Veće da tokom suđenja nije izvedeno dovoljno dokaza koji bi ukazivali da su žrtve ovog zločina dovedene iz Srebrenice. Naime, sud je ignorisao relevantna svedočenja članova porodica žrtava da su poslednji put videli žrtve nakon ulaska Vojske Republike Srske u Srebrenicu u julu 1995. godine.²⁸⁹

Slično je i sa zaključkom suda da jedinica „Škorpioni“ nije bila povezana sa Republikom Srbijom. Sud je znatan deo obrazloženja presude posvetio obrazlaganju upravo ovog nalaza.²⁹⁰ Logički neodrživim argumentima odbačen je *prima facie* dokaz o povezanosti jedinice „Škorpioni“ sa MUP-

om Republike Srbije (dokaz o kom je reč je telegram Specijalne brigade policije Republike Srpske upućen tadašnjem zameniku Ministra unutrašnjih poslova Republike Srpske Tomislavu Kovaču, u kojem se jedinica „Škorpioni“ pominje kao jedinica MUP-a Srbije).²⁹¹

Ukupnom utisku o političkim motivima kojima se Veće rukovodilo doprinosi i činjenica da je tokom postupka Veće odbilo predlog punomoćnika oštećenih da se od MKSJ pribave izjave generala Obrada Stevanovića i Aleksandra Vasiljevića iz predmeta protiv Slobodana Miloševića o statusu jedinice „Škorpioni“, „nalazeći da je pribavljanje ovih iskaza nepotrebno i suvišno“. Iz istih razloga je Veće odbilo i predlog da se o statusu „Škorpiona“ sasluša Franko Simatović, nekadašnji funkcioner Državne bezbednosti Srbije.²⁹²

Takođe, veće je jednom od optuženih (Aleksandru Mediću) izreklo minimalnu kaznu zatvora (pet godina) zbog pomaganja u izvršenju dela, iako zakon za pomaganje propisuje istu kaznu kao i za saizvršilaštvo (a saizvršioci su u ovom predmetu dobili kazne od 13 i 20 godina). Osim toga, brojni dokazi su ukazivali na to da je Medić imao jedinstven umišljaj sa ostalim počiniocima da civile liše života, tako da je on trebalo da bude osuđen kao saizvršilac, a ne pomagač.²⁹³

Predmet Mark Kashnjeti²⁹⁴

Presudom Odeljenja Višeg suda u ponovljenom postupku, Mark Kashnjeti je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od dve godine zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog

286 Videti u: Fond za humanitarno pravo, „Analiza postupka i sudske odluke u predmetu *Suva Reka*“, 2011; Fond za humanitarno pravo, „Presuda u slučaju Marka Kashnjetija zasniva se na neubedljivim dokazima“ (saopštenje za javnost), 20. novembar 2012. godine, <http://www.hlc-rdc.org/?p=22019>, pristupljeno 13. maja 2014. godine; Fond za humanitarno pravo, „Povodom osudujuće presude Marku Kashnjetiju“ (saopštenje za javnost), 24. jun 2013. godine, <http://www.hlc-rdc.org/?p=23373>, pristupljeno 13. maja 2014. godine.

287 Presuda Veća za ratne zločine u slučaju Škorpioni, K.V.6/2005 i Presuda Vrhovnog suda Srbije u slučaju Škorpioni, Kž. I r.z. 2/07.

288 Presudom Veća za ratne zločine pripadnici formacije „Škorpioni“ Slobodan Medić, Branislav Medić, Aleksandar Medić i Pera Petraševići oglašeni su krivim, zbog čega su im izrečene višegodišnje kazne zatvora. Istom presudom okrivljeni Aleksandar Vukov oslobođen je krivične odgovornosti (K.V. 6/2005). Ova presuda je postala pravosnažna 2008. godine.

289 *Ibid*, str. 71-73.

290 *Ibid*, str. 55-61.

291 Sud je naime prihvatio obrazloženje Kovača dato na glavnom pretresu po kojem je taj dopis imao za cilj da digne moral kod vojnika i policajaca, uveravajući ih da i Srbija učestvuje u operaciji. Sud nije ponudio logično obrazloženje kako je dopis koji je bio namenjen samo funkcionerima MUP-a Republike Srpske mogao da utiče na moral običnih pripadnika MUP-a (*ibid*, str. 92-93.)

292 *Ibid*, str. 112-113.

293 Više o nedostacima presude videti u analizi advokata Dragoljuba Todorovića - Fond za humanitarno pravo, *Škorpioni – Od zločina do pravde* (Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2007), str. 734.

294 Presuda Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, predmet Prizren, K. Po2 3/2013.

stanovništva izvršenog u Prizrenu u junu 1999. godine.²⁹⁵ Osuđujuće presude u oba prvostepena postupka zasnovane su na malobrojnim i neubedljivim dokazima.

Tokom ovih postupaka, prvostepeni sud nije dao nikakvo objašnjenje o tome kako je utvrdio jedno od bitnih obeležja krivičnog dela – pripadnost optuženog jednoj od strana u sukobu, iako je na obavezu utvrđivanja ove činjenice ukazao i Apelacioni sud u odluci kojom je ukinuta prvostepena presuda.²⁹⁶ Punu veru sud je poklanjao iskazima svedoka, oštećenog Božidara Đurovića i policijaca Milana Petrovića, koji su navodno prepoznali optuženog. Oštećeni Đurović nije mogao da opiše optuženog, niti je umeo da objasni kako prepozna osobu koju nije u stanju da opiše. U isto vreme je tvrdio da ga je kritičnog dana uhapsila i udarala osoba koja je bila stara između 25 i 30 godina, iako je optuženi u vreme obuhvaćeno optužnicom bio star 46 godina. Svedoka Petrovića, nekadašnjeg načelnika Odeljenja kriminalističke policije SUP-a Prizren, a sada pripadnika SORZ, predložilo je TRZ tek nakon neuverljivog svedočenja oštećenog Đurovića. On je tvrdio da poznaje optuženog odranije i „iz viđenja“, jer mu je posao bio da „pamtí likove ljudi“, pa je tako zapamtio optuženog zbog lika koji je „atipičan za Albanca“. Takođe, ovaj svedok je rekao da je po njegovom sećanju Kashnjeti u kritično vreme imao oko 30 godina. Tvrđio je da je još 2000. godine video fotografiju, koja je kasnije objavljena i u medijima, na kojoj je kao jednog od pripadnika OVK prepoznao upravo optuženog. Detaljnju analizu ovih iskaza, kao i obrazložene razloge za njihovo prihvatanje, sud nije davao.

Postupajući po nalogu Odeljenja Apelacionog suda, u ponovljenom postupku sud je odredio antropološko veštačenje.

Međutim, veštačenje je obavljeno bez primene savremenih tehnika, već samo običnim posmatranjem i upoređivanjem nejasne fotografije i optuženog. Veštaci su utvrdili da postoji veliki procenat sličnosti, navodeći u isto vreme da je osoba na fotografiji stara između 25 i 50 godina. Sud je ovaj nalaz u celosti prihvatio, bez obrazloženja kako kod toliko velikog raspona moguće starosti osobe na fotografiji veštak može utvrditi veliki procenat sličnosti.

Obzirom na vrlo neubedljive dokaze na kojima je sud zasnovao osuđujuću presudu, veliku medijsku kampanju koja ga je pratila počev od momenta hapšenja optuženog, i nавје TRZ preko medija da će veliki broj svedoka i oštećenih izvršiti prepoznavanje²⁹⁷, stiče se utisak da je postupak vođen iz razloga koji nisu isključivo pravne prirode.

10. Informisanje javnosti

Važnost obaveštavanja zajednica pogodenih nasiljem ali i šire javnosti o procesu utvrđivanja odgovornosti i činjenica o počinjenim zločinima prepoznata je u svim međunarodnim sudovima, počev od MKSJ. To je rezultiralo formiranjem posebnih programa za odnose sa javnošću u okviru ovih institucija.

Odeljenje Višeg suda i Odeljenje Apelacionog suda nemaju razvijen program odnosa sa javnošću, pa ni posebne službe za odnose sa javnošću, već tu funkciju obavljaju Služba za odnose za javnošću Višeg suda u Beogradu i Služba za odnose sa javnošću Apelacionog suda u Beogradu.²⁹⁸ Trenutno, Odeljenje Višeg suda informiše javnost o postupcima i presudama isključivo putem saopštenja za javnost povodom izricanja presuda. Međutim, ni saopštenja za javnost nisu izdata povodom svake objavljene presude.²⁹⁹ Saopštenja

295 Presudom Višeg suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine K. Po2 3/2012 od 19. novembra 2012. godine, optuženi Mark Kashnjeti je takođe bio osuđen na dve godine zatvora, ali je ova presuda, zbog niza nedostataka, ukinuta odlukom Apelacionog suda u Beogradu, Kž Po2 1/13 od 8. marta 2013. godine i predmet je vraćen na ponovni postupak.

296 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, predmet *Prizren*, Kž1 Po2 1/13, strana 4.

297 Branka Mihajlović, „Beograd: Hapšenja Albanaca ne krše sporazum o slobodi kretanja“, 17. april 2012. godine, dostupno na: http://www.slobodnaevropa.org/content/beograd_hapsenja_albanaca_ne_krse_sporazum_o_slobodi_kretanja/24551193.htm pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

298 Videti „Istraživanje javnog mnjenja o stavovima građana Srbije prema domaćim suđenjima za ratne zločine, Haškom tribunalu i događajima iz ratne prošlosti“, februar 2012, dostupno na engleskom jeziku na: <http://www.osce.org/serbia/90422>, pristupljeno: 12. maj 2014. godine; intervjui sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervjui sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervjui sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

299 Počev od 16. juna 2010. godine, kada je na internet prezentaciji Višeg suda objavljeno prvo saopštenje u vezi sa presudom u predmetima ratnih zločina, Viši sud je propustio da objavi saopštenje povodom donošenja čak 17 presuda.

su izrazito štura, sadrže samo osnovne informacije o presudi, osuđenima i kaznama.³⁰⁰ Odeljenje Apelacionog suda ne izdaje saopštenja za javnost povodom presuda, već se podaci postavljaju na internet prezentaciji Apelacionog suda u Beogradu.³⁰¹

Izmene Zakona o procesuiranju ratnih zločina iz 2009. godine omogućile su da se video i audio zapisi suđenja prenose u medijima na osnovu odobrenja predsednika veća.³⁰² Međutim, prema istraživanju FHP-a, do kraja 2013. godine elektronski mediji ni u jednom postupku nisu tražili da im se omogući emitovanje video i(l) audio zapisa suđenja.

10.1. Anonimizacija presuda

Odeljenje Višeg suda i Odeljenje Apelacionog suda su tokom 2012. i 2013. godine ograničavali uvid u donete presude u predmetima ratnih zločina kroz proces anonimizacije (zatamnjivanja, redigovanja) pisanih presuda. U nekim slučajevima, sudovi su zatamnjivali čak i imena okrivljenih, njihovih branilaca, imena sudija, svedoka, veštaka, pa čak i čitave pasuse i stranice presude. Na taj način presude postaju u celini nečitljive i neupotrebljive za pravnu analizu, a žrtvama i društvu uskraćuje se znanje o počinjenim zločinima.³⁰³

FHP kao jedina nevladina organizacija koja prati i analizira suđenja za ratne zločine u Srbiji, često se obraća odeljenjima za ratne zločine sa zahtevom za dostavljanjem presuda. Do

2012. godine sudovi su presude dostavljali u integralnoj verziji, da bi onda počeli sa praksom anonimizacije. Prilikom odbijanja zahteva FHP-a za dostavljanje neanonimizovanih presuda, sudovi se po pravilu pozivaju na Zakon o zaštiti podataka o ličnosti. Međutim, Zakon ne pruža zaštitu u ovakvim slučajevima. Naime, u članu 5 se navodi da se zaštita ne odnosi na podatke „koji su dostupni svakome i objavljeni u javnim glasilima i publikacijama ili pristupačni u arhivama, muzejima i drugim sličnim organizacijama“. Obzirom na to da su informacije iz anonimizovanih presuda dostupne javnosti preko medija, pojedinaca ili organizacija koji prate suđenja za ratne zločine, podaci iz ovih presuda ne mogu uživati zaštitu po Zakonu. FHP se na praksi anonimizacije Višeg suda u Beogradu žalio Povereniku za informacije od javnog značaja.³⁰⁴

Praksa Odeljenja Apelacionog suda suprotna je i pravilniku o anonimizaciji ovog suda koji izričito zabranjuje anonimizaciju podataka o okrivljenim i osuđenim licima u sudskim odlukama donetim u predmetima ratnih zločina.³⁰⁵ Viši sud u Beogradu do danas nije usvojio pravilnik o anonimizaciji.³⁰⁶

Takođe, Odeljenje Višeg suda je tokom 2012. i 2013. godine odbijalo i zahteve FHP-a za dostavljanjem nepravosnažnih presuda. Nakon žalbe FHP-a Povereniku za informacije od javnog značaja, i ovo postupanje Odeljenja Višeg suda je proglašeno nezakonitim.³⁰⁷

300 Videti u: Viši sud u Beogradu, „Presuda protiv optuženog Ilije Jurišića“ (saopštenje za štampu), 3. decembar 2012. godine, dostupno na <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstena/presuda-protiv-optuzenog-ilije-jurisica.html>, pristupljeno 11. maj 2014. godine; Viši sud u Beogradu, Saopštenje za javnost 14. mart 2011. godine, dostupno na: <http://www.bg.vi.sud.rs/lt/news/sluzba-za-odnose-sa-javnoscu/vesti-i-saopstena/saopstene-za-javnost-14.03.2011. godine.html>, pristupljeno 11. maj 2014. godine.

301 Videti internet prezentaciju Apelacionog suda u Beogradu: <http://www.bg.ap.sud.rs/lt/>.

302 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 16a.

303 Fond za humanitarno pravo, „Anonimizacija presuda za ratne zločine suprotna domaćim i međunarodnim propisima“ (saopštenje za štampu), 14. januar 2014. godine.

304 Poverenik za informacije od javnog značaja je u Zaključku od 17. marta 2014. godine (07-00—00337/2014-03) utvrdio da praksa anonimizacije presuda Višeg suda nije u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti i naložio sudu, pod pretnjom novčane kazne, da neanonimizovanu presudu dostavi Fondu za humanitarno pravo.

305 Videti član 4, st. 3 Pravilnika Apelacionog suda u Beogradu o izmenama Pravilnika o minimumu anonimizacije sudske odluke, dostupan na: <http://www.bg.ap.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

306 Dopis Višeg suda u Beogradu na upit Fonda za humanitarno pravo, VIII SU br. 46/13-159, 20. maj 2013. godine.

307 Rešenje Poverenika za informacije od javnog značaja, 07-00-01776/2012-03, 30. avgust 2012. godine.

D) Korišćenje nasleda MKSJ u postupcima za ratne zločine u Srbiji

Dosadašnju praksu procesuiranja ratnih zločina u Srbiji karakteriše često odstupanje TRZ i sudova od činjenica utvrđenih od strane MKSJ, kao i nedovoljno oslanjanje na praksu MKSJ. Korišćenje dokaza izvedenih pred MKSJ postala je praksa, ali se neretko dešava da određeni važni dokazi ostanu neiskorišćeni u rasvetljavanju pojedinih zločina.

1. Korišćenje dokazne građe MKSJ

Izmenama Zakona o procesuiranju ratnih zločina 2004. godine, stvoren je formalno-pravni osnov za korišćenje dokaza prikupljenih od strane MKSJ u postupcima za ratne zločine u Srbiji.³⁰⁸ U prvim godinama primene relevantnih zakonskih odredbi, postojala je izvesna nesigurnost u tumačenju uslova korišćenja ovih dokaza. Naime, postojala je nedoumica o tome da li se mogu koristiti samo dokazi iz predmeta koji je prema pravilu 11bis ustupljen Srbiji ili je moguće koristiti i dokaze iz drugih predmetâ.³⁰⁹ Vrhovni sud Srbije je razrešio ovu dilemu 2008. godine u predmetu *Zvornik II*, koji je pokrenut na osnovu dokaza ustupljenih srpskom pravosuđu u fazi istrage od strane Kancelarije Tužilaštva MKSJ.³¹⁰ Vrhovni sud Srbije je zauzeo stav da se izjave svedoka, koje je prikupilo Tužilaštvo MKSJ, mogu koristiti u postupku, a da se njihova dokazna vrednost ceni u skladu sa načelom slobodnog sudijskog uverenja.³¹¹

U praksi, TRZ i Odeljenje Višeg suda često koriste dokaze MKSJ. Ipak, učestalost korišćenja tih dokaza u poslednje

vreme opada. Razlog je činjenica da su predmeti koji su procesuirani u poslednjih nekoliko godina manje kompleksni predmeti i sa manjim brojem žrtava, tako da nisu bili predmet interesovanja MKSJ.³¹² Sa druge strane, u nekoliko predmeta nisu iskorišćeni dokazi koji su u predmetima pred MKSJ imali veliku dokaznu vrednost i bili bi dragoceni za rasvetljavanje važnih činjenica u suđenjima u Srbiji.

U predmetima *Zvornik I* i *Zvornik II*, TRZ nije iskoristilo iskaze tri svedoka, na čijim je svedočenjima MKSJ u predmetu *Stanišić i Župljanin* gotovo u potpunosti bazirao svoje nalaze o zločinima počinjenim u Zvorniku u maju 1992. godine.³¹³ U predmetu *Stanišić i Župljanin*, važan dokaz o zločinima u Zvorniku su predstavljali i lični dnevni komandanta Vojske Republike Srpske Ratka Mladića, koji su otkriveni u akciji srpske policije u Beogradu, početkom marta 2010. godine.³¹⁴ U dnevniku, Mladić eksplicitno opisuje kako je vršeno prisilno proterivanje Muslimana iz Diviča i Kozluka (opština Zvornik).³¹⁵ Međutim, čitanje dnevnika nije izvedeno kao dokaz u predmetu *Zvornik II*, pred Odeljenjem Višeg suda, iako je glavni pretres zaključen u novembru 2010. godine, tako da je bilo dovoljno vremena da se TRZ upozna sa sadržajem tog dokumenta i zatraži da se izvede kao dokaz.

U predmetu *Suva Reka*, u kojem se sudilo, između ostalog, komandantu 37. odreda PJP za zločine nad kosovskim Albancima, TRZ nije uzelo u obzir zapovest MUP-a Republike Srbije, korišćenu u presudi MKSJ u predmetu *Đorđević*, a u vezi sa zločinom u Suvoj Reci. U toj zapovesti, izdatoj mesec dana pre zločina, naređuje se 37. odredu raspoređivanje u Suvoj Reci i nalaže pripravnost za delovanje.³¹⁶

308 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina, *Službeni glasnik Republike Srbije* br 135/2004.

309 Jedini predmet ustupljen srpskom pravosuđu prema pravilu 11bis je predmet protiv Vladimira Kovačevića (predmet *Dubrovnik*).

310 Predmet *Zvornik* formiran je ustupanjem dokaza od strane MKSJ, nakon sprovedene istrage, a pre podizanja optužnice.

311 Rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž II RZ 22/08 od 21. maja 2008. godine.

312 Videti Prilog.

313 Videti: svedočenje Petka Panića (policajca srpske nacionalnosti iz Zvornika) u predmetu *Stanišić i Župljanin* od 11, 12. i 13. novembra 2009. godine; svedočenje Ramiza Smajlovića (Muslimana iz Glumina koji je bio zatvoren i zlostavljan u Novom Izvoru u Zvorniku tokom maja 1992. godine) u predmetu *Stanišić i Župljanin* od 6. novembra 2009. godine; i svedočenje Milorada Davidovića (bivšeg glavnog inspektora federalnog MUP-a) u predmetu *Stanišić i Župljanin* od 15. marta 2005. godine.

314 Presuda Pretresnog veća u predmetu *Tužilac protiv Mića Stanišića i Stojana Župljanina*, br. IT-08-91, 27. mart 2013. godine, para 891, 1591 i 1686.

315 Videti dokazni predmet P1755, predmet *Tužilac protiv Mića Stanišića i Stojana Župljanina*, br. IT-08-91, Dnevnik Ratka Mladića za period od 27. maja 1992. do 31. jula 1992. godine, str. 253-254.

316 Videti Dokazni predmet P1234, predmet *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, br. IT-05-87/1, Zapovest komande MUP-a za razbijanje i uništenje ŠTS u rejonu Malo Kosovo, Drenica i Mališevu, od 19. februara 1999. godine.

U predmetu *Škorpioni*³¹⁷, nije prihvaćen predlog punomoćnika oštećenih da se kao dokaz koristi izjava Aleksandra Vasiljevića koju je dao pred MKSJ u predmetu *Milošević*. Vasiljević, nekadašnji zamenik načelnika Službe bezbednosti VJ, u izjavi navodi da su „Škorpioni“ bili pripadnici Specijalne antiterorističke jedinice MUP-a Srbije na Kosovu.³¹⁸ Tako je sud ignorisao dokaz o povezanosti *Škorpiona* sa MUP-om a koji bi mogao biti relevantan za događaje iz optužnice.

Pristup dokumentarnoj gradi i arhivama MKSJ biće moguć i nakon okončanja rada ovog suda. Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija odlučeno je da arhivom MKSJ, nakon okončanja rada, upravlja Mechanizam za međunarodne krivične sudove.³¹⁹

2. Oslanjanje na praksu MKSJ i norme međunarodnog prava

Poslednjih godina vidan je porast broja pravnih pitanja u

čijem se rešavanju sud oslanjao na jurisprudenciju MKSJ. Od 77 prvostepenih, drugostepenih i trećestepenih presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg i Apelacionog suda u Beogradu, sudovi su se u 10 presuda pozivali na praksu MKSJ.³²⁰

Iako se poslednjih godina primećuje značajan napredak, mišljenje više aktera koji učestvuju ili prate suđenja za ratne zločine je da bi, posle deset godina prakse, nivo poznavanja međunarodnog krivičnog prava trebalo da bude na većem nivou.³²¹ Kao ilustraciju nedovoljnog poznavanja međunarodnog prava, sagovornici ukazuju na retko ili pogrešno navođenje normi Ženevske konvencije i protokola³²², uopšteno pozivanje na sudsку praksu MKSJ bez navođenja konkretnih presuda³²³ i konfuziju u primeni normi koje se tiču međunarodnih i unutrašnjih sukoba.³²⁴

Odeljenja Višeg suda i Apelacionog suda su se najčešće pozivala na odluku Žalbenog veća MKSJ u predmetu *Tadić* po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, i to u pogledu prostornog i vremenskog važenja međunarodnog

317 Više o predmetu *Škorpioni* videti u odeljku Kontroverzne presude, str. 43.

318 Svedočenje Aleksandra Vasiljevića od 14. februara 2003. godine u predmetu *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, IT-02-54, str. 425, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/Transkripti/Transkripti%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20%2831%29/Transkript%20sa%20sudjenja%20Slobodanu%20Milosevicu%20-%2020februar%202003..pdf>, pristupljeno 8. juna 2014. godine.

319 Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, br. 1966 (2010).

320 Videti Presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II* od 3. oktobra 2011. godine, str. 34; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik III i IV* od 8. decembra 2011. godine, str. 84; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik V* od 22. februara 2013. godine, str. 148; Presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I* od 23. juna 2010. godine, str. 19; Presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara III* od 23. juna 2009. godine, str. 19; Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Kašnjeti Mark* od 21. juna 2013. godine, str. 29; Presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Lekaj* od 18. septembra 2006. godine, str. 26; Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Braća Bytyqi*, od 9. maja 2012. godine, str. 23; Presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Medak (Đaković)*, od 26. oktobra 2013. godine, str. 4.

321 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine; email prepiska sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 13. mart 2014. godine.

322 Videti Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik* od 8. marta 2011. godine, str. 3; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška* od 25. juna 2010. godine, str. 2 i Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Podujevo II* od 22. septembra 2010. godine, str. 30.

323 Videti Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Braća Bytyqi* od 9. maja 2012. godine, str. 23 i Presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Lekaj* od 18. septembra 2006. godine, str. 26.

324 Videti Presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Lekaj* od 18. septembra 2006. godine, str. 2; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Prizren* od 9. novembra 2012. godine, str. 2; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Gnjilanska grupa* od 21. januara 2011. godine, str. 4; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik* od 14. marta 2011. godine, str. 3; Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška* od 25. juna 2010. godine, str. 2.

humanitarnog prava.³²⁵ U predmetima *Braća Bytyqi i Lekaj*, Odeljenje Višeg suda se prilikom rešavanja istog pitanja paušalno pozivalo na praksu MKSJ, ne precizirajući izvor na kom zasniva svoj zaključak.³²⁶

Odeljenja Višeg suda i Apelacionog suda su konsultovala praksu MKSJ i povodom drugih pitanja, npr. prilikom analize oblika odgovornosti³²⁷, obrazlaganja pravnih zaključaka u vezi sa krivičnim delom nečovečnog postupanja³²⁸ i zabrane prinudnog premeštanja civila u vezi sa sukobom.³²⁹

U drugostepenoj presudi u predmetu *Ovčara I*³³⁰, Odeljenje Apelacionog suda se pozvalo na stav MKSJ o načelu slobodnog uverenja prilikom ocene dokaza, prema kojem je postupajuće veće najpozvanije da utvrdi da li je svedok verodostojan i da pri tom odluci kom će svedoku pokloniti veru,

te ne mora nužno obrazložiti svaki korak u rezonovanju koje ga je dovelo do odluke.³³¹

3. Odstupanje od činjenica utvrđenih pred MKSJ

Što se tiče činjenica utvrđenih pred MKSJ, Odeljenje Višeg suda, Odeljenje Apelacionog suda i TRZ su u nekoliko predmeta zauzeli potpuno suprotna stanovišta od MKSJ. Naime, u sedam pravosnažno okončanih predmeta koji se tiču ratnih zločina u BiH, TRZ a zatim i specijalna veća su zauzeli stav da se u periodu od 1992. do 1995. godine u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici vodio unutrašnji oružani sukob³³², uprkos brojnim presudama MKSJ, počev od prve presude u predmetu *Tadić*, koje su utvrstile da se na teritoriji BiH vodio međunarodni oružani sukob usled značajne umešanosti Srbije (i Hrvatske) u konflikt.³³³ Ista protivrečnost između nalaza

-
- 325 Odluka Žalbenog veća MKSJ po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda u predmetu *Tadić* IT-94-1, 2. oktobar 1995. godine. Videti Presudu Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik V* od 22. februara 2013. godine, str. 148; Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Kašnjeti Mark* od 21. juna 2013. godine, str. 29.
- 326 Videti Presudu u ponovljenom postupku Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Braća Bytyqi* od 9. maja 2012. godine, str. 22 i Presudu Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Lekaj* od 18. septembra 2006. godine, str. 26.
- 327 Videti Prvostepenu presudu u predmetima *Zvornik III* od 8. decembra 2011. godine, str. 84.
- 328 U predmetu *Medak (Daković)* u trećestepenoj presudi Apelacionog suda u Beogradu KŽ3 Po2 1/2012, od 26. oktobra 2012. godine Veće se pozivalo na presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Mladena Naletilića*, IT-98-34 od 31. marta 2003. godine i presudu Žalbenog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zdravka Mucića i drugih*, IT-96-21 od 20. februara 2001. godine.
- 329 Videti Presudu Odeljenja za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II* od 3. oktobra 2011. godine, str. 34, u kojoj se postupajuće veće pozvalo na presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Milana Martića*, IT-95-11 od 12. juna 2007. godine i presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, IT-95-16 od 14. januara 2000. godine.
- 330 Drugostepena presuda Veća za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I* od 23. maja 2010. godine, str. 19.
- 331 Presuda Žalbenog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zorana Kupreškića i drugih*, IT-95-16 od 23. oktobra 2001. godine.
- 332 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Škorpioni* od 10. aprila 2007. godine, str. 99; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Zvornik I* od 12. juna 2008. godine, str. 176; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Bijeljina* od 4. juna 2012. godine, str. 64; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Prijedor* od 1. decembra 2011. godine, str. 32; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Stari Majdan* od 4. decembra 2009. godine, str. 32; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik II* od 22. novembra 2010. godine, str. 291; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Zvornik III i IV* od 8. decembra 2011. godine, str. 115.
- 333 Videti Presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Duška Tadića*, IT-94-1 od 7. maja 1997. godine, para. 569; Presudu Žalbenog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zejnela Delalića i drugih*, IT-96-21-A od 20. februara 2001. godine, para. 33; Presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, IT-95-14-T od 3. marta 2000. godine, para. 744.

domaćih sudova i MKSJ se javila i prilikom karakterizacije oružanog sukoba u Hrvatskoj.³³⁴ Takođe, uprkos tome što je MKSJ u nekoliko predmeta utvrdio da je jedinica „Škorpioni“ bila jedinica srpskog MUP-a³³⁵, TRZ i Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu ih okarakterisali kao paravojnu formaciju.³³⁶ Ova odstupanja su evidentno politički motivisana, odnosno imaju za cilj izuzimanje Srbije od značajne uključenosti u oružane sukobe u BiH i Hrvatskoj.

Primer usvajanja činjeničnih nalaza MKSJ od strane domaćeg suda nalazimo u predmetu *Ovčara III*. Postupajuće veće je u potpunosti prihvatio značajne činjenične zaključke MKSJ iz predmeta *Mrkšić i dr.* – npr. da je JNA predala ratne zarobljenike Teritorijalnoj odbrani Vukovara.³³⁷

E) Primena specifičnih dokaznih sredstava

Specifična priroda predmeta za ratne zločine, a naročito vremenska distanca između događaja i suđenja, te mali broj dostupnih tradicionalnih dokaznih sredstava (svedoci, test parafinske rukavice i sl), uslovila je uvođenje posebnih dokaznih sredstava u domaćem pravu, radi lakšeg dokazivanja u ovakvim predmetima. Ta dokazna sredstva su, redom

kako su uvođena u krivično-procesno zakonodavstvo, svedok saradnik (2003.), sporazum o priznanju krivice (2009.) i sporazum o svedočenju okrivljenog (tj. „svedok okrivljeni“, 2012.). Za svedoka saradnika i svedoka okrivljenog karakteristično je da se radi o osobi okrivljenoj za izvršenje krivičnog dela, koja je prihvatala da svedoči protiv drugih lica okrivljenih za izvršenja krivičnog dela. Nasuprot tome, okrivljeni koji prizna krivicu ne obavezuje se da svedoči protiv drugih lica.

Uprkos višegodišnjoj prisutnosti u domaćem pravu, pomenuta dokazna sredstva su retko korišćena u predmetima ratnih zločina. Njihovo nedovoljno korišćenje može se delom pripisati neaktivnosti TRZ-a, organa koji inicira, a zatim i zaključuje ove sporazume.³³⁸ Osim toga, kod okrivljenih koji imaju saznanja o drugim učiniocima i delima postoji strah da bi svedočenjem izložili sebe i bliska lica neprijatnostima. Ozbiljni problemi u funkcionisanju programa zaštite ove kategorije svedoka, koji su dobili velik publicitet, dodatno odvraćaju ove svedoke od svedočenja.³³⁹ Napokon, visokopozicionirane političke ličnosti povremeno iskazuju podršku osumnjičenima za ratne zločine, što kreira i održava društvenu klimu u kojoj su osumnjičeni za zločine heroji. Na primer, Ivica Dačić, u to vreme ministar unutrašnjih poslova, izjavio je u martu 2009. godine da odluka TRZ o hapšenju pripadnika PJP, zbog sumnje da su počinili ratne

334 Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, IT 06-90-T od 15. aprila 2011. godine, para. 1698: „Na kraju, Raspravno vijeće konstatira da je međunarodni oružani sukob postojao tijekom cijelog razdoblja i na cijelom području na koje se odnosi Optužnica.“ Videti takođe: Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Stara Gradiška* od 25. juna 2010. godine; str. 25; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara III* od 23. juna 2009. godine, str. 52; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Grubišno Polje* od 27. maja 2009. godine, str. 28; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Banski Kovačevac* od 15. marta 2010. godine, str. 34; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Slunj* od 08. jula 2008. godine, str. 41; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara I* od 12. marta 2009. godine, str. 242; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Vukovar* od 1. novembra 2010. godine, str. 2. i 17; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Tenja* od 17. novembra 2010. godine, str. 35; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Rastovac* od 23. septembra 2011. godine, str. 39; Presuda Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu u predmetu *Lički Osik* od 16. marta 2012. godine, str. 58; Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara II* od 30. januara 2006. godine.

335 Videti Presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih*, IT-05-88 od 10. juna 2010. godine, para. 597; Presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića*, IT-03-69-T, od 30. maja 2013. godine, para. 2021.

336 Videti Presudu Veća za ratne zločine u slučaju *Škorpioni*, K.V.6/2005 od 10. aprila 2007. godine, str. 93.

337 Presuda Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara 3* od 23. juna 2009. godine, str. 19, u kojoj se Veće pozivalo na presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih*, IT-95-13/1 od 27. septembra 2007. godine.

338 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervjui sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervjui sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

339 O Programu zaštite videti na str. 67.

zločine na Kosovu, „unosi nemir i zabrinutost“ među policajce³⁴⁰, a aktuelni ministar pravde Nikola Selaković je u januaru 2013. godine, nakon posete jedanaestorici srpskih pritvorenika u MKSJ, najavio jačanje državne podrške srpskim državljanima u optuženim pred ovim sudom.³⁴¹ U takvoj društvenoj i političkoj atmosferi, okrivljeni se teško odlučuju da svedoče protiv drugih osoba okrivljenih za izvršenja ratnih zločina.

Kako u ukupnom broju slučajeva dominiraju predmeti sa jednim okrivljenim (20 od ukupno 45 predmeta), skoro polovina predmeta bila je već iz tog razloga nepodobna za primenu instituta svedoka okrivljenog.³⁴²

U budućnosti bi ovi važni instrumenti trebalo da budu mnogo zastupljeniji u postupcima za ratne zločine. Ovakvi sporazumi bi se, pre svega, morali zaključivati sa neposrednim izvršiocima, kako bi se mogli procesuirati naredbodavci i organizatori zločina.³⁴³

1. Svedok saradnik i svedok okrivljeni

Svedok saradnik je lice koje tužiocu pruža informacije i svoje svedočenje protiv drugih okrivljenih u zamenu za negonjenje, blažu kaznu ili redukciju optužnice.³⁴⁴

U prvim godinama rada TRZ-a i odeljenja za ratne zločine, korišćenje svedoka saradnika kao dokaznog sredstva bilo je moguće na osnovu odredbe iz Zakona o procesuiranju ratnih zločina (2003.) o tome da će se u postupku za ratne zločine primenjivati posebne odredbe ZKP-a o postupku za krivična dela organizovanog kriminala.³⁴⁵ Ako bi član kriminalne organizacije optužen za krivično delo, ili pod

istragom, u dogovoru sa tužiocem prihvatio da svedoči protiv drugih lica i potom istinito svedočio, tužilac je morao u potpunosti odustati od optužbi.³⁴⁶ Do izmena ZKP-a 2009. godine, svedoku saradniku se mogla odrediti minimalna kazna propisana za krivično delo koje je priznao i za koje je u postupku dokazano da ga je učinio, a zatim mu se izricala tako određena kazna umanjena za jednu polovicu, s tim što nije mogla biti manja od 30 dana zatvora.³⁴⁷ Izmenama ZKP-a iz 2009. godine, predviđena je i mogućnost da na predlog tužioca, pod zakonom predviđenim uslovima, status svedoka saradnika dobije i lice koje je već osuđeno.³⁴⁸

Do 2012. godine, TRZ je dalo predlog суду da status svedoka saradnika dobije ukupno četiri lica, što je суд u svim slučajevima i prihvatio. U pitanju su predmeti *Gnjilanska grupa, Čuška*, te tri predmeta koja se odnose na zločin na Ovčari. Status svedoka saradnika dobili su pripadnici formacija koje su činile zločine i koji su i individualno učestvovali u činjenju zločina. U sva tri predmeta koja se odnose na Ovčaru, status svedoka saradnika je određen za dva ista lica.

ZKP-om koji je u predmetima ratnih zločina stupio na snagu 2012. godine, institut svedoka saradnika zamenjen je sporazumom o svedočenju okrivljenog.³⁴⁹ Sporazumom se određuje vrsta, mera ili raspon kazne, a moguće je oslobođiti okrivljenog ili odustati od gonjenja.³⁵⁰ Razlike između instituta svedoka saradnika i svedoka okrivljenog su minimalne. Naime, javni tužilac može zaključiti sporazum o svedočenju okrivljenog u predmetima ratnih zločina sa licem koje je okrivljeno za bilo koje krivično delo, dok je svedok saradnik mogao biti samo lice koje je obuhvaćeno predmetom u kom treba da svedoči.³⁵¹ Takođe, kao i prethodni zakon, i važeći

340 G.J., „Potrebni jasni dokazi krivice”, *Glas javnosti*, 15. maj 2009. godine, dostupno na: <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/hronika/glas-javnosti-15-03-2009/potrebni-jasni-dokazi-krivice>, pristupljeno: 11. april 2014. godine.

341 „Selaković ceo dan sa pritvorenicima”, B92, 18. januar 2013. godine, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=01&dd=18&nav_category=64&nav_id=678489, pristupljeno: 11. april 2014. godine.

342 Vidi Vesti Prilog.

343 Intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

344 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/2001. i 68/2002. i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009. i 76/2010, članovi 540o i 504č.

345 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 13.

346 Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni list Savezne Republike Jugoslavije* br. 68/2002, čl. 504 z.

347 Zakon o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2009, član 504t.

348 *Ibid*, član 504č.

349 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 320.

350 *Ibid*, član 321, stav 3.

ZKP predviđa mogućnost da i osudeno lice, pod određenim uslovima, može zaključiti sporazum o svedočenju.³⁵²

Do kraja 2013. godine, u postupcima za ratne zločine do danas je jedan okrivljeni zaključio takav sporazum, i to u predmetu Ćuška.

Nekoliko aktera ističe da svedoku okrivljenom treba kritički i oprezno pristupiti.³⁵³ Poznat je slučaj u kom MKSJ nije poklonio veru iskazu lica koje je bilo svedok saradnik pred sudom u Srbiji u predmetu *Ovčara*, dok je domaći sud njegovo svedočenje prihvatio u celini.³⁵⁴ U drugom slučaju, iako je svedoku saradniku u prvom prvostepenom postupku sud dodelio ovaj status i delom prihvatio njegovo svedočenje, njegov iskaz je u ponovljenom prvostepenom postupku u potpunosti odbačen.³⁵⁵

2. Sporazum o priznanju krivice

Sporazumom o priznanju krivice – preimenovanim u „sporazum o priznanju krivičnog dela“ nakon izmena ZKP-a iz 2012. godine – osumnjičeni, odnosno optuženi, priznaje krivicu za krivično delo za koje se tereti. Zauzvrat, sud mu određuje manju kaznu, u okviru raspona oko kojeg se tužilac i odbранa saglase u sporazumu.³⁵⁶ Osnovna razlika između ovog i instituta svedoka saradnika, odnosno sve-

daka okrivljenog, je u tome što se sporazumom o priznanju krivice okrivljeni ne obavezuje da svedoči protiv drugog lica. U tom smislu, celishodnost ovog instituta se svodi isključivo na efikasnost postupka.

Mogućnost sklapanja sporazuma o priznanju krivice uvedena je izmenama ZKP-a iz 2009. godine. Do 2009. godine, postojalo je ograničenje da se ovaj institut može primenjivati samo u slučaju krivičnih dela za koja je zaprećena kazna od najviše 12 godina zatvora. Izmenama Zakona o ratnim zločinima iz 2009. godine, ovo ograničenje je otklonjeno u odnosu na dela iz nadležnosti TRZ-a.³⁵⁷

Prema ZKP-u koji je bio na snazi do 2012. godine, sud je na ročište na kojem je odlučivao o sporazumu pozivao oštećene. Jedan od uslova za usvajanje sporazuma bio je da “sporazumom o priznavanju krivice nisu povređena prava oštećenog ili da on nije protivan razlozima pravičnosti”.³⁵⁸ Takođe, oštećeni je mogao da ulaže žalbu na rešenje o usvajanju sporazuma.³⁵⁹ Izmenama ZKP-a iz 2012. godine, oštećeni više nemaju ovakva prava.³⁶⁰

Do kraja 2013. godine, u predmetima ratnih zločina zaključen je samo jedan sporazum o priznanju krivice.³⁶¹ U predmetima *Jataci* sporazumi su zaključeni u 11 slučajeva.³⁶²

351 Uporediti: Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/2001. i 68/2002. i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009. i 76/2010, član 504o, kao i Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 320.

352 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 327.

353 Intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine.

354 Svedok Spasoje Petković; Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine.

355 Vidi prikaz predmeta *Gnjilanska grupa* u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o sudenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, str. 66-67.

356 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 314.

357 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 104/2009.

358 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/2001. i 68/2002. i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/2004, 85/2005, 115/2005, 85/2005, 49/2007, 20/2009, 72/2009. i 76/2010, član 282v, stav 8, tačka 5.

359 *Ibid*, član 282g, stav 2.

360 Intervju sa zamenikom Tužioca za ratne zločine, 20. maj 2013. godine.

361 Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu je 13. septembra 2013. godine, u predmetu *Ključ*, potvrdilo sporazum o priznanju krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva koji je optuženi Milan Škrbić zaključio sa TRZ. Vidi: Tužilaštvo za ratne zločine, saopštenje za štampu, 13. septembar 2013. godine, http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2013/VS_2013_09_13_LAT.pdf.

362 Predmet *Jataci* se odnosi na postupke vođene protiv više lica za skrivanje Ratka Mladića i Stojana Župljanina – Lovre i drugi (K-Po2 br. 52/10); Branislav Mandić (K-Po2 br. 5/12); Ljubiša Lazić (SPK-Po2 br.1/13-CK, 5/2012); Miroslav Jegdić (SPK-Po2 br.4/12); Milan Škrbić (SPK-Po2 br.2/2013, K-Po2 br. 6/2013) i Vladimir Lijeskić (SPK-Po2 br 5/12).

F) Otvorena pitanja primene komandne odgovornosti i zločina protiv čovečnosti

1. Komandna odgovornost

Po principu komandne odgovornosti, nadređeni vojne ili civilne vlasti odgovara jer nije sprečio nezakonito postupanje svojih podređenih ili takvo postupanje kaznio. Princip odgovornosti nadređenih za dela svojih podređenih definisan je kako u međunarodnom običajnom, tako i u međunarodnom ugovornom pravu.³⁶³ Ovaj princip primenjuje se kod međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba.³⁶⁴ Komandna odgovornost regulisana je statutima međunarodnih krivičnih sudova i ima čestu primenu u praksi.³⁶⁵

KZ SFRJ i KZ SRJ, koji se primenjuju u postupcima za ratne zločine pred sudovima u Republici Srbiji, nisu predviđali komandnu odgovornost ni kao oblik odgovornosti (svakako ne eksplicitno), niti kao krivično delo. U novom KZ-u, donetom 2005. godine, komandna odgovornost predviđena je kao posebno krivično delo, čiji je formalni naziv „nesprečavanje vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom“.³⁶⁶ Prema ovoj odredbi, pretpostavljeni odgovara zbog nesprečavanja izvršenja genocida, zločina protiv čovečnosti ili ratnih zločina. Kada je reč o propustu zapovednika da inicira kažnjavanje potčinjenih izvršilaca nekog od navedenih dela, osnov za kažnjavanje zapovednika je druga zakonska odredba koja na opšti način kriminalizuje „neprijavljivanje krivičnog dela i učinjoca“, i odnosi se i na druga krivična

dela, a ne samo na dobra zaštićena međunarodnim pravom.³⁶⁷ Od osnivanja specijalizovanih institucija za krivično gonjenje ratnih zločinaca, samo jedna osoba je odgovarala na osnovu specifičnog oblika odgovornosti koje po svojoj prirodi odgovara principima komandne odgovornosti (Branko Popović u predmetu *Zvornik II*).³⁶⁸

U stručnoj javnosti profilisana su tri mišljenja o mogućnosti, odnosno načinu primene principa komandne odgovornosti.

- Primena komandne odgovornosti krši princip zakonitosti

Stav nekoliko profesora međunarodnog prava, ali i nekih sudija i praktičara je da primena komandne odgovornosti na zločine koji su počinjeni tokom 1990-ih nije moguća jer komandna odgovornost nije bila predviđena u krivičnom zakonodavstvu. Primenom tog instituta bi se prekršilo ustavno načelo zakonitosti prema kojem niko ne može biti osuđen za delo koje u vreme izvršenja nije bilo predviđeno zakonom i za koje nije bila predviđena kazna (*nullum crimen, nulla poena sine lege*).³⁶⁹

Međutim, iz prakse TRZ, Okružnog suda u Beogradu i Evropskog suda za ljudska prava proizilazi tumačenje po kojem direktna primena međunarodnih konvencija nije kršenje principa zakonitosti. TRZ je 2008. godine podnelo zahtev Okružnom sudu u Beogradu za sprovođenje istrage protiv Petera Egnera zbog genocida i ratnog zločina počinjenog tokom Drugog svetskog rata.³⁷⁰ Okružni sud u Beogradu je potvrdio odluku istražnog sudske da sprovede istragu, iako ta dela nisu bila predviđena zakonom u vreme njihovog izvršenja.³⁷¹ Sudsko veće je u predmetu *Peter Egner* našlo da

363 Dopunski protokol I uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, član 86. i član 87, *Službeni list SFRJ* - Međunarodni ugovori, br. 16/78. Videti Presudu Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Tužilac protiv Zdravka Mucića i drugih*, IT-96-21-T, od 16. novembra 1998. godine.

364 Dopunski protokol I uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, *Službeni list SFRJ* - Međunarodni ugovori, br. 16/78. Videti Odluku Žalbenog veća MKSJ o interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost u odnosu na komandnu odgovornost u predmetu *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i drugih*, IT-01-47-AR72, 16. jun 2003. godine.

365 Statut MKSJ, član 7, stav 3; Statut MKSR, član 6. stav 3; Statut MKS, član 28.

366 Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/2005, 88/2005. - ispr, 107/2005. - ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012 i 104/2013), član 384.

367 *Ibid*, član 332.

368 „Slučaj Zvornik“, u: *Pravda u tranziciji* br. 15, decembar 2010. godine, dostupno na: [http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/\(CASO_PIS\)/SRP/SPR15/2266.htm](http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/(CASO_PIS)/SRP/SPR15/2266.htm), pristupljeno 8. juna 2014. godine.

369 Branislav Ristivojević, „Komandna odgovornost nije deo međunarodnog običajnog prava“, u: *Zbornik radova* (časopis), tom 32, broj 1-3, str. 121-136; Milan Škulić, „Vučurević i komandna odgovornost“, *Politika*, 19. april 2011. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

370 Tužilaštvo za ratne zločine, KTRZ br. 8/08 od 29. avgusta 2008. godine.

371 Rešenje Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Peter Egner*, Kv.V. 23/09, 24. mart 2009. godine.

načelo zakonitosti nije narušeno ako se imaju u vidu odredbe Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koje predviđaju da načelo *nullum crimen, nulla poena sine lege* ne može biti povređeno ukoliko je predmetno krivično delo bilo predviđeno međunarodnim pravom.³⁷²

Ovakav stav ima uporište i u nedavnoj praksi Evropskog suda za ljudska prava. Naime, u slučaju *Šimšić protiv Bosne i Hercegovine*, pomenuti sud je zaključio da sud u Bosni i Hercegovini nije prekršio načelo zakonitosti primenom Krivičnog zakonika iz 2003. godine kojim je zločin protiv čovečnosti prvi put propisan, uprkos tome što ovo delo nije bilo određeno kao krivično delo u vreme njegovog izvršenja. Sud je svoj zaključak zasnovao na brojnim međunarodnim ugovorima i drugim aktima donesenim pre izvršenja relevantnog krivičnog dela, a koji definišu zločin protiv čovečnosti kao posebno krivično delo.³⁷³

b) Direktna primena međunarodnog prava

Značajan broj eksperata, sudija i drugih aktera u suđenjima za ratne zločine smatra da se doktrina komandne odgovornosti može primeniti u domaćim suđenjima za ratne zločine direktnom primenom Ženevske konvencije, odnosno dodatnog Protokola I, koji je i u vreme sukoba u bivšoj Jugoslaviji bio deo unutrašnjeg prava. Naime, relevantni ustavi (SFRJ, SRJ, RS) predviđaju da su međunarodni ugovori i

opšteprihváćena pravila međunarodnog prava, koji propisuju komandnu odgovornost, deo unutrašnjeg pravnog poretku.³⁷⁴ Osim toga, u primeni su bila i Uputstva o primeni međunarodnog humanitarnog prava iz 1988. u kojima je princip komandne odgovornosti definisan u skladu sa pomenutim protokolom.³⁷⁵

Ovo stanovište zauzeo je i Savet Državne zajednice Srbija i Crna Gora za saradnju sa MKSJ u podnesku upućenom MKSJ u vezi sa mogućnošću ustupanja predmeta *Vukovarska trojka* srpskom pravosuđu. Štaviše, u ovom podnesku izneto je i tumačenje Zakona o procesuiranju ratnih zločina, prema kojem je Statut MKSJ (koji između ostalog predviđa komandnu odgovornost) sastavni deo unutrašnjeg prava.³⁷⁶

c) Primena alternativnih krivičnih dela ili vidova odgovornosti

Princip komandne odgovornosti moguće je primeniti u predmetima ratnih zločina počinjenih tokom 1990-ih na prostoru bivše Jugoslavije kroz primenu odredbi o načinima izvršenja dela koji su bili predviđeni u zakonima na snazi tokom 1990-ih godina (pomaganje, nečinjenje ili podstrekivanje nečinjenjem).³⁷⁷ U predmetu *Zvornik II*, optužnicom TRZ-a je dvojici optuženih stavljeno na teret da su "znali za nezakonitosti koje su činili [ostali optuženi] i drugi prema zatvorenim licima, ali nisu ništa preduzeli da to spreče..."

372 Član 15, stav 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine propisuje: „Ništa u ovom članu se ne protivi suđenju i osudi lica zbog radnji ili propuštanja koja su se u vreme kada su počinjena, smatrala za krivična dela prema opštim pravnim načelima koja priznaje međunarodna zajednica.“ Član 7, stav 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine propisuje: „Odredbe ovog člana ne protive se suđenju ili kažnjavanju svakog lica zbog dela ili propusta koji su smatrani krivičnim delom u trenutku kada su počinjeni, shodno opštim principima prava koja priznaju sve nacije.“

373 Član 6 Statuta Međunarodnog vojnog suda (1945); Rezolucija 95 Generalne Skupštine UN (1946); Principi međunarodnog prava prepoznati u Statutu i presudi Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu (1950); članovi 1, 2, i 3 Konvencije o nezastarevanju ratnih zločina i zločina protiv čovečnosti (1968); član 5 Statuta MKSJ (1993); član 7 Statuta Međunarodnog krivičnog suda (1998). Vidi Odluku Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Boban Šimšić protiv Bosne i Hercegovine* (51552/10), 10. april 2012, para. 8-13.

374 Siniša Važić, „Ka jasnim odgovorima i preciznim stavovima“, u: *Pravda u tranziciji* br. 7, decembar 2006. godine. Videti takođe: Marko Milanović, „Međunarodni običaji i srpski zakoni“, u: *Vreme* broj 710, 12. avgust 2004. godine.

375 Videti članove 20 i 21 Uputstava o primeni međunarodnog humanitarnog prava, *Službeni vojni list* br. 10/88.

376 *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i dr.*, IT-95-13/1-PT, Podnesak SICG Veću za posleđivanje predmeta (Submission of Serbia and Montenegro to Refferal Bench), 28. april 2005. godine, para. 14, 15, 16.

377 Dopunski protokol I uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava medunarodnih oružanih sukoba, *Službeni list SFRJ* - Međunarodni ugovori, br. 16/78.

Sveukupni utisak je da među akterima procesuiranja ratnih zločina sa kojima je FHP razgovarao nema spora oko toga da bi princip komandne odgovornosti morao naći svoje mesto u praksi gonjenja odgovornih za ratne zločine tokom 1990-ih. TRZ je u prvim godinama rada nekoliko puta u javnosti potvrdilo da je u mogućnosti da procesuira pojedince koji su po principu komandne odgovornosti odgovorni za počinjene zločine.³⁷⁸ Tužiocu sa kojima je FHP razgovarao za potrebe ove analize smatraju pak da im je za primenu ovog instituta potreban obavezujući stav o mogućnosti primene komandne odgovornosti, bilo od Vrhovnog kasacionog suda ili od nekog drugog pravnog autoriteta ili foruma, kako ne bi došli u situaciju da neko bude oslobođen zbog pogrešne primene prava.³⁷⁹ Sa druge strane, sudije i predstavnici stručne javnosti smatraju da redosled koraka mora biti drugačiji, odnosno da bi TRZ trebalo da pokrene konkretni predmet koji bi doveo do uspostavljanja sudske prakse po ovom pitanju.³⁸⁰

2. Zločin protiv čovečnosti

Identičan problem u praksi se javlja i kad je reč o krivičnom delu zločin protiv čovečnosti. Zločin protiv čovečnosti je delo koje obuhvata sva teška dela poput ubistva, progona, torture, silovanja i dr. Počinjena su kao deo sistematskog i

raširenog napada na civilno stanovništvo. Za razliku od ratnih zločina, zločin protiv čovečnosti može biti počinjen i u miru.³⁸¹

Do donošenja KZ-a iz 2005. godine, zločin protiv čovečnosti nije bio deo krivičnog zakonodavstva, te do danas nijedno lice nije pred sudovima u Srbiji optuženo za ovaj zločin.³⁸²

Kao i u slučaju komandne odgovornosti, postoje mišljenja - kako među sudijama i tužiocima, tako i u stručnoj javnosti - da postojeći pravni okvir u Srbiji dozvoljava vođenje krivičnih postupaka za krivično delo zločin protiv čovečnosti bez povrede načela zakonitosti.³⁸³

Mišljenje da nema prepreka za procesuiranje zločina protiv čovečnosti od strane srpskih sudova, jasno proizilazi i iz odluke Evropskog suda u predmetu Šimšić.³⁸⁴

G) Podrška žrtvama i svedocima

Podrška žrtvama i svedocima tokom судења stalan je element međunarodnih sudova koji procesuiraju teške povrede međunarodnog humanitarnog prava.³⁸⁵ U velikom broju država, podrška žrtvama i svedocima je sastavni deo nacion-

- 378 Darko Zlojutro, „Zataškavaju istinu o trgovini organima“, internet portal *Telegrađa*, 2. januar 2013. godine; Vojislava Crnjanski-Spasović, „Optužnice za Batajnici do kraja godine“, *Nedeljni telegraf*, 13. april 2005. godine; „Uskoro rezultati za Mačkaticu“, *Radio B92*, 14. april 2005. godine, transkript emisije „Kažiprst“ dostupan na: http://www.b92.net/info/emisije/kaziprst.php?yyyy=2005&mm=04&nav_id=166464, pristupljeno: 28. mart 2014. godine; „Izazovi komandne odgovornosti“, *internet portal B92*, 13. maj 2005, dostupno na: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2005&mm=05&dd=13&nav_id=168383, pristupljeno: 28. mart 2014. godine.
- 379 Intervju sa zamenikom Tužioca za ratne zločine, 20. maj 2013. godine.
- 380 Intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 27. i 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa sudijom Višeg suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine; Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine.
- 381 Statut Međunarodnog krivičnog suda, član 7.
- 382 Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/2005, 88/2005. - ispr, 107/2005. - ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012. i 104/2013, član 371.
- 383 Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa predstnikom Beogradskog centra za ljudska prava, 17. jun 2013. godine.
- 384 Videti odeljak Direktna primena međunarodnog prava, str. 53.
- 385 Videti o sistemu zaštite i podrške pred Međunarodnim krivičnim sudom, dostupno na: http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/structure%20of%20the%20court/protection/Pages/victims%20and%20witness%20unit.aspx; o sistemu zaštite i podrške pred MKSJ, dostupno na: <http://www.icty.org/sid/158>; o sistemu zaštite i podrške pred Međunarodnim krivičnim sudom za Ruandu, dostupno na: <http://www.unictr.org/AboutICTR/ICTRStructure/WitnessesVictimsSupportSectionWVSS/tabid/106/Default.aspx>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

alnih pravosuđa. Izmenama Zakona o uređenju sudova u novemburu 2013. godine, Srbija je takođe usvojila ovaj standart, dok je u predmetima ratnih zločina podrška žrtvama i svedocima uspostavljena još 2006. godine.³⁸⁶ Međutim, trenutni kapaciteti i normativni okvir podrške žrtvama i svedocima u predmetima ratnih zločina nisu u potpunosti u skladu sa međunarodnim standardima i ne odgovaraju izazovima svedočenja u predmetima ratnih zločina.

1. Služba za pomoć i podršku svedocima i oštećenima

Zadatak pružanja podrške svedocima i oštećenima u sudskim postupcima za ratne zločine, prema Zakonu o procesuiranju ratnih zločina, dodeljen je Službi za pomoć i podršku svedocima i oštećenima (Služba) pri Višem суду u Beogradu.³⁸⁷ Služba je formirana 2006. godine i neposredno je podređena predsedniku Višeg suda u Beogradu. Obezbeđuje logističku pomoć i tzv. emotivnu podršku svedocima i oštećenima (koja podrazumeva iskazivanje pažnje, ohrabrenja i poštovanja prema osobi³⁸⁸). U praksi, Služba obavlja i svojevrsnu psihološku podršku, ali ta vrsta angažmana do sada nije bila profesionalizovana. Po uzoru na službe pri međunarodnim sudovima i sudovima u regionu, Služba ima jednakе obaveze i prema svedocima optužbe i prema svedocima odbrane.

1.1. Ljudski resursi i tehnička opremljenost

Služba je od osnivanja do 2010. godine imala dvoje zaposlenih. Od 2010. godine u Službi rade tri osobe - saradnik i dva referenta.³⁸⁹ U Službi ističu da je broj zaposlenih optimalan s obzirom na broj predmeta, kao i s obzirom na činjenicu da je novim ZKP-om (koji je stupio na snagu 2012. godine) uvedena tužilačka istraga. Naime, Služba je do

uvodenja tužilačke istrage bila angažovana i tokom istrage, koju je vodio istražni sudija. Uvođenjem tužilačke istrage, brigu o svedocima preuzele je TRZ i Služba nema formalnu nadležnost za angažovanje tokom istrage.³⁹⁰

Kriterijumi za zaposlenje u Službi su srednja ili viša stručna sprema društvenog smera i četiri godine radnog iskustva.³⁹¹

Zaposleni u Službi su imali više različitih treninga o pristupu svedocima i oštećenima u krivičnim postupcima. Treninge je organizovao OEBS. Dosadašnju obuku u Službi ocenjuju kao korisnu, ali nedovoljnu. Mišljenja su da je obuka bila isuviše teorijska i široka, bez konkretnih rešenja za neke specifične situacije. Ističu da im je potrebna dodatna obuka za rad sa žrtvama seksualnog nasilja, sa žrtvama koje imaju posttraumatski stresni poremećaj, kao i u vezi sa prevazilaženjem stresa sa kojim se oni sami suočavaju tokom rada.³⁹²

Prema savremenim standardima podrške žrtvama u krivičnim postupcima, angažovanje psihologa u službama za podršku nije obaveza, ali je poželjno ukoliko to okolnosti dozvoljavaju.³⁹³ U Službi nije angažovan psiholog, ali joj je po potrebi asistirao psiholog angažovan na slučajevima maloletničke delikvencije pred Višim sudom u Beogradu. Njegovo angažovanje u predmetima ratnih zločina ostvarivalo se na osnovu usmenog dogovora između Službe i tadašnjeg predsednika Višeg suda. U Službi smatraju da bi angažovanje psihologa bilo korisno, ali ističu da zbog kratkog vremena koje svedoci i oštećeni provode sa predstvincima Službe angažovanje psihologa nije neophodno. Sama Služba do sada nije isticala zahtev nadređenima za angažovanjem psihologa.³⁹⁴

Služba ima na raspolaganju dve prostorije za prihvatanje sve-

386 Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, 78/2011, 101/2011. i 101/2013, član 23, stav 3 i član 51, stav 2; Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 11.

387 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 11.

388 Social Support, *Encyclopedia of Applied Psychology*, ed. Charles Spielberger (Boston: Elsevier Academic Press, 2004), III/435.

389 Pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Višem sudu u Beogradu, Beograd, 19. maj 2010. godine.

390 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

391 Pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Višem sudu u Beogradu, Beograd, 19. maj 2010. godine.

392 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

393 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, „Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA“, član 9.

394 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine; Pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Višem sudu u Beogradu, 19. maj 2010. godine.

doka u zgradi Višeg suda u Beogradu i jednu prostoriju koju koriste zaposleni u Službi.³⁹⁵ Prostorije u kojima borave svedoci opremljene su uz pomoć ambasade Sjedinjenih Američkih Država i Misije OEBS u Srbiji.³⁹⁶ U Službi ističu da su dve prostorije za prihvat svedoka i oštećenih, koje su međusobno povezane, nedovoljne jer se često dešava da svedoci koji svedoče u istom predmetu međusobno komuniciraju pre sudjenja, što nije poželjno. Poredenja radi, u MKSJ i u Sudu BiH svaki svedok ima svoju zasebnu prostoriju.³⁹⁷

Služba ima poseban program za evidenciju svedoka i oštećenih, koji je razvijen u okviru Odeljenja Višeg suda. U program se unose generalije svedoka, ali i beleške o karakterističnim aspektima njihove ličnosti i njihovog svedočenja. Služba ima mogućnost da iz svojih prostorija, na ekranu, prati tok glavnog pretresa.³⁹⁸

1.2. Nadležnost Službe

Služba postupa od trenutka kada dobije informaciju da je žrtva, odnosno svedok primio poziv za svedočenje, do momenta njegovog odlaska iz suda nakon svedočenja. Ingerencije Službe odnose se na asistenciju pri organizaciji dolaska žrtava i svedoka, informisanje o glavnem pretresu, isplatu troškova, emotivnu podršku pred svedočenje i, u nekim slučajevima, emotivnu podršku tokom i neposredno nakon suđenja.³⁹⁹

U nadležnosti Službe je i priprema video-prenosa svedočenja svedoka koji svedoče iz Suda BiH (video-konferencijska veza). Zahvaljujući Sporazumu, Služba direktno komunicira sa Odjelenjem za podršku svjedocima Suda BiH (Odjeljenje) u vezi sa pripremom video-konferencijske veze.⁴⁰⁰

Kada je reč o Hrvatskoj, zbog nepostojanja sporazuma o saradnji u oblasti podrške žrtvama Služba nema formalne ingerencije u organizaciji video-konferencijske veze. Međutim, s obzirom na dobre interpersonalne odnose zaposlenih u Službi sa zaposlenima u Odjelu za podršku žrtvama/svedocima u kaznenim postupcima i postupcima za kaznena djela ratnih zločina, koji postoji pri Ministarstvu pravde Republike Hrvatske (Odjel), dve službe ipak u neposrednoj komunikaciji razmenjuju podatke neophodne za organizovanje i pripremu video-konferencijske veze. Služba nema ingerencije u organizovanju video-konferencijske veze sa Kosovom, već se ona organizuje direktnim kontaktom veća i EULEX-a.⁴⁰¹

1.2.1. Pozicija Službe nakon usvajanja novog ZKP-a

Od početka primene novog ZKP-a (2012.), Služba – kao servis suda – više nema formalnu nadležnost da pruža pomoć i podršku svedocima tokom istrage već samo uoči, u toku i nakon glavnog pretresa. Do ove promene došlo je zbog toga što je istraga prešla iz nadležnosti suda (istražnog sudije) u nadležnost TRZ-a. I TRZ i Služba smatraju da je neophodno obezbediti podršku svedocima i tokom istrage, ali ulogu Službe u tom pogledu ne vide na isti način. Predstavnici TRZ-a smatraju da, nakon stupanja na snagu novog ZKP-a, Služba treba da pređe u nadležnost TRZ-a.⁴⁰² Sa druge strane, predstavnici Službe smatraju da je ostanak pod ingerencijom Višeg suda jedina garancija da svedoci Službu vide kao nepristrasnu u postupku.⁴⁰³ Za sada, Služba samo izuzetno pruža podršku svedocima koji svedoče u istrazi, na molbu TRZ-a, a uz prethodnu saglasnost predsednika Višeg suda u Beogradu. Nakon stupanja na snagu novog ZKP-a, a do kraja 2013. godine Služba je, na molbu TRZ-a, tokom istrage pružila podršku i pomoć ukupnom broju od 50 svedoka.⁴⁰⁴

³⁹⁵ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

³⁹⁶ Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

³⁹⁷ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

³⁹⁸ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

³⁹⁹ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine; Detaljnije o ovim nadležnostima Službe videti na str. 57-60.

⁴⁰⁰ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

⁴⁰¹ *Isto.*

⁴⁰² Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

⁴⁰³ Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

⁴⁰⁴ Telefonski razgovor sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, Slavicom Peković, 6. jun 2013. godine.

2. Mere podrške žrtvama⁴⁰⁵

Podrška žrtvama u krivičnim postupcima trebalo bi da predstavlja deo sveobuhvatnog sistema podrške žrtvama teških krivičnih dela, u koji su uključene institucije sa različitom nadležnošću i na različitim nivoima.⁴⁰⁶

Osnovni cilj podrške žrtvama tokom krivičnog postupka je zaštita od retraumatizacije.⁴⁰⁷ Mere preuzete sa tim ciljem moraju biti primenjene u najranijoj fazi krivičnog postupka, na osnovu individualnih potreba.⁴⁰⁸ Institucije i drugi akteri koji dolaze u dodir sa žrtvama moraju biti edukovani za rad sa njima.⁴⁰⁹

Mere podrške žrtvama u suđenjima za ratne zločine u Srbiji ne ispunjavaju pomenute zahteve, te kompleksni izazovi sa kojima se žrtve suočavaju ostaju neadresirani od strane institucija. Uvođenjem novog koncepta krivičnog postupka (januar 2012), u kojem je istraga preneta iz nadležnosti suda (istražnog sudije) u nadležnost TRZ-a, sistem podrške žrtvama u predmetima ratnih zločina je dodatno oslabljen.

2.1. Mere podrške žrtvama u sudskom postupku

Podrška žrtvama koje svedoče u predmetima ratnih zločina pred Odeljenjem Višeg suda obuhvata tri vrste mera: a) informisanje o određenim aspektima suđenja, b) asistencija pri dolasku žrtava u sud i c) emotivna podrška pre i tokom svedočenja.

Sistem podrške žrtvama nije prilagođen novom konceptu krivičnog postupka, u kojem je istraga preneta iz nadležnosti

suda (istražnog sudije) u nadležnost TRZ-a.

2.1.1. Informisanje

Prema standardima obavezujućim za države članice EU, žrtva mora biti informisana o svim fazama postupka, o svojim pravima u postupku, kao i o merama podrške i zaštite koje joj stope na raspolaganju.⁴¹⁰

Do početka primene novog ZKP-a, Služba je već tokom istrage informisala žrtve o velikom broju za njih relevantnih informacija. O tome sada brinu zamenici Tužioca, tužilački pomoćnici i istražitelji TRZ-a.⁴¹¹ Međutim, s obzirom na to da u TRZ-u deluju samo tri istražitelja i da istražitelji imaju brojna druga zaduženja, podrška koju oni pružaju nije stručna i sveobuhvatna kao što je to bila pomoć specijalizovane Službe. Rešenost TRZ-a da postojećim kapacitetima odgovori na potrebe podrške žrtvama u ovom domenu zaslužuje pohvalu, ali novi ZKP predstavlja korak unazad kada je reč o ovom aspektu podrške žrtvama.⁴¹²

Služba uz poziv za svedočenje na glavnom pretresu dostavlja licu brošuru o Službi, njenoj nadležnosti i mogućnostima mera zaštite, a u brošuru su uključeni i kontakt podaci Službe.⁴¹³ Na dan svedočenja, predstavnici Službe dočekuju žrtvu na ulazu u sud. Nakon kraćeg razgovora u prostorijama za prijem svedoka, žrtvi se u sudnici objašnjava raspored sedenja stranaka u postupku, njegova/njena pozicija tokom svedočenja, korišćenje mikrofona itd. Predstavnici Službe, takođe, upućuju lice u njegova/njena prava i obaveze prema ZKP-u. Na primer, informišu ga o mogućnosti podnošenja imovinsko-pravnog zahteva ili, ako se radi o žrtvi koja je

405 Nalazi Fonda za humanitarno pravo koji se odnose na mere podrške žrtvama tokom krivičnog postupka odnose se i na mere podrške svedocima. Mere podrške žrtvama su izdvojene zbog kompleksnosti i razvijenih međunarodnih standarda.

406 Victims Support Europe, *Handbook for Implementation of Legislation and Best Practice for Victims of Crime in Europe*, dostupno na http://victimssupporteurope.eu/activeapp/wp-content/files_mf/1385974688NewVersionVSEHandbookforImplementation.pdf. Pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

407 Retraumatizacija predstavlja značajno povećanje simptoma posttraumatsko-stresnih reakcija u vezi sa ranije doživljenom traumom. Ulrich Orth & Andreas Maercker, „Do Trials of Perpetrators Retraumatize Crime Victims?“, u: *Journal of Interpersonal Violence*, tom 19, br. 2 (2004), str. 212-227.

408 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, „Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA“, član 8, član 9 i član 18.

409 *Ibid*, član 25.

410 Generalna skupština UN, „Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power“, A/RES/40/34, 29. novembar 1985, član 6, tačka a); Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, „Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA“, član 4 i član 6.

411 Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo, Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 7. jun 2014. godine.

412 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine, FHP IndexIN - 79-F93510.

413 Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, Služba za pomoć i podršku oštećenim i svedocima, *Informativna brošura za svedoke*, Beograd, 2010. godine.

pod merama zaštite, objašnjavaju da na ročištu ne mora da odgovara na pitanja koja mogu da otkriju njegov/njen identitet. Objašnjava se priroda direktnog i unakrsnog ispitivanja i ukazuje na mogućnost da lice bude izloženo neprijatnim pitanjima.⁴¹⁴

Nakon suđenja, u slučaju da se - na osnovu procene Službe - radi o žrtvi kojoj treba stručna psihološka podrška, Služba upućuje to lice da se obrati nekoj od nevladinih organizacija koje se bave psihološkom podrškom.⁴¹⁵

U pogledu prava žrtava da budu informisane o toku postupka, žrtvama nije obezbedena mogućnost da dobijaju informacije o relevantnim procesnim radnjama (pokretanje ili okončanje istrage) ili o okončanju postupka, puštanju optuženih iz pritvora ili odsluženju kazne.⁴¹⁶

2.1.2. Pomoć žrtvama pri dolasku u sud

Pomoć žrtvama u organizaciji njihovog dolaska i boravka u mestu suđenja deo je obaveza institucija koje pružaju podršku žrtvama.⁴¹⁷ Imajući u vidu da najveći broj žrtava koje dolaze da svedoče pred Odeljenjem Višeg suda potiče iz drugih država, pomoć u organizaciji dolaska na sud čini se veoma značajnom. Međutim, ovaj segment podrške žrtvama, posebno kada je reč o onim koji dolaze iz BiH, ima značajne nedostatke.

Kada je reč o žrtvama iz Srbije, Služba kontaktira žrtvu telefonom nakon dobijanja potvrde da joj je poziv za svedočenje uručen. Služba utvrđuje način dolaska na svedočenje i logističke potrebe, te procenjuje da li postoji potreba za

licem koje će pratiti svedoka (u slučaju da se radi o bolesnoj ili staroj osobi). Služba takođe organizuje hotelski smeštaj i prevoz svedoku.⁴¹⁸

Kada je reč o svedocima iz Hrvatske, pozivi za svedočenje pred Odeljenjem Višeg suda se dostavljaju kroz proceduru međunarodne pravne pomoći, a podatke o potrebama svedoka Služba dobija od Odjela. Odjel, nakon obavljenog razgovora sa svedokom, u direktnoj komunikaciji saopštava Službi da li svedok želi da se odazove pozivu, na koji način putuje, te da li ima neke posebne potrebe u vezi sa pravnjom, da li želi policijsku zaštitu itd. Ukoliko svedok zahteva policijsku zaštitu, Služba tu informaciju prenosi postupajućem sudskom veću, koje zatim obaveštava policiju. U Službi ističu da je saradnja sa Odjelom besprekorna i da umnogome olakšava proceduru pripreme dolazaka svedoka jer značajno skraćuje vreme potrebno za službenu komunikaciju preko međunarodne pravne pomoći.⁴¹⁹ Međutim, ističu i da za korespondenciju između Službe i Odjela trenutno ne postoji normativni okvir, te ona za sada funkcioniše na osnovu dobrih kolegijalnih odnosa.⁴²⁰

Svedoci koji dolaze na suđenje iz BiH, u ovom domenu nemaju podršku Službe ni Odjeljenja za podršku svedocima Suda BiH. Razlog je taj što Služba i Odjeljenje tumače sporazum koji su u ovoj oblasti potpisali Viši sud u Beogradu i Sud BiH tako da se on odnosi isključivo na saradnju u vezi sa organizovanjem svedočenja putem video-konferencijske veze.⁴²¹ Međutim, nema opravdanja za tako restrikтивno tumačenje tog sporazuma, jer se ograničenje saradnje na svedočenje putem video-konferencijske veze ne pominje ni u jednoj odredbi.⁴²² Zbog ovakvog tumačenja sporazu-

414 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine; email korespondencija sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 5. maj 2014. godine.

415 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine; telefonski intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 24. april 2014. godine.

416 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine. Pravo žrtve da bude informisana o toku postupka predviđeno je u Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, „Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA“, član 6.

417 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, „Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA“, član 9.

418 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

419 Međunarodna pravna pomoć između Republike Hrvatske i republike Srbije na osnovu Ugovora između SRJ i Republike Hrvatske o pravnoj pomoći u gradanskim i krivičnim stvarima, *Službeni glasnik Republike Srbije* - Medunarodni ugovori br. 9/2011.

420 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

421 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 15. april 2014. godine. Sporazum o kom je reč je Sporazum između Okružnog suda u Beogradu i Suda Bosne i Hercegovine o razumevanju i saradnji u oblasti podrške svedocima radi njihovog učešća u krivičnom postupku, iz 2007. godine.

422 Na primer u članu 6, stavu 2 Sporazuma kaže se da će strane potpisnice saradivati i u pružanju pomoći u koordinaciji organizovanja putovanja svedoka iz države Zamoljene strane u državu Strane moliteljice (tačka 1).

ma, Služba nema nikakav kontakt sa svedocima iz BiH pre suđenja. Pozivi za svedočenje pred Višim sudom u Beogradu dostavljaju se kroz proceduru međunarodne pravne pomoći.⁴²³ Uz poziv koji nadležno ministarstvo dostavi svedoku, ne dostavlja se informacija o Službi niti o njenoj nadležnosti. Služba praktično do dana suđenja, odnosno pojavljivanja svedoka u zgradi suda, nema informaciju da li svedok uopšte dolazi na suđenje, a svedok do tog dana ne zna za postojanje Službe.⁴²⁴

U slučaju Kosova, Služba takođe nema kontakt sa svedocima pre njihovog dolaska u zgradu suda. Svedoci sa Kosova dolaze po pozivu veća, koje ono upućuje preko EULEX-a. Pripadnici Misije EULEX-a sprovode svedoke do zgrade Suda u Beogradu, gde ih preuzima Služba.⁴²⁵

Nakon svedočenja, predstavnici Službe isplaćuju troškove dolaska. U pogledu troškova, u Službi ističu da postoji izvesna neujednačenos u praksi jer o svakom pojedinom trošku odlučuje predsednik veća u konkretnom predmetu. Dešava se da isti troškovi budu različito tretirani od strane dva predsednika veća. Ovi problemi bi bili izbegnuti ukoliko bi Služba imala zaseban budžet i sama odlučivala o troškovima svedoka i žrtava.⁴²⁶

Do 2010. godine, FHP je imao važnu ulogu u organizovanju dolazaka žrtava iz Hrvatske, BiH i sa Kosova. FHP je obavljao inicijalni razgovor o potrebama svedoka, logističku pripremu i organizovanje dolazaka i smeštaja svedoka.⁴²⁷

2.1.3. Emotivna podrška

Emotivna podrška žrtvama, prema standardima EU, obezbeđuje se pre, za vreme i – u nekim slučajevima – nakon okončanja krivičnog postupka.⁴²⁸

Emotivna podrška žrtvama koju pruža Služba ograničena je na vreme boravka žrtava u sudu na dan svedočenja. Vreme koje predstavnici Službe provode sa žrtvama pre svedočenja je vrlo kratko i često zbog toga ne mogu da pruže adekvatnu emotivnu podršku žrtvi. Žrtve najčešće dolaze pola sata ili sat pre svedočenja u sud. To vreme predstavnici Službe koriste da informišu žrtvu o važnim aspektima suđenja, kako bi kroz razgovor pružili ohrabrenje i neutralisali negativne emocije koje mogu oslabiti sposobnost za svedočenje. Zaposleni u Službi se trude da ne razmatraju sadržaj svedočenja sa žrtvama, ni pre ni posle svedočenja, kako bi na taj način zadržali neutralnu poziciju.⁴²⁹

Predstavnici Službe ne praktikuju održavanje sastanaka sa žrtvama pre dolaska na svedočenje, jer bi to izlazilo van nadležnosti Službe. Osim toga, Služba ne raspolaže službenim automobilom. Korišćenje službenog vozila suda je veoma limitirano i do sada se u praksi nikada nije desilo da predstavnik Službe koristi ovo vozilo. U Službi smatraju da bi neposredna komunikacija sa žrtvama pre dolaska na svedočenje trebalo da uđe u nadležnost Službe, jer bi u nekim slučajevima neposredni kontakt bio veoma koristan i za žrtve.⁴³⁰

423 Ugovor između Srbije i Crne Gore i Bosne i Hercegovine o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima od 24. februara 2005. godine, *Službeni list SCG - Međunarodni ugovori* br. 6/2005; Ugovor između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine o izmenama i dopunama Ugovora između Srbije i Crne Gore i Bosne i Hercegovine o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, *Službeni glasnik Republike Srbije - Međunarodni ugovori* br. 13/10.

424 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 15. april 2014. godine; telefonski intervju sa stručnim saradnjicom Odjeljenja za podršku svedocima Suda BiH, 7. maj 2014. godine; telefonski intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 22. april 2014. godine.

425 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

426 *Ibid.*

427 Fond za humanitarno pravo, *Savetovanje svedoka/žrtava i zastupanje pred sudom: model podrške - Izveštaj o realizaciji projekta*, februar 2007, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13582>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

428 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, *Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA*, članovi 8 i 9.

429 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine; telefonski intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 22. april 2014. godine.

430 *Ibid.*

Služba pre dolaska žrtve u sud nema podatke o njenom profilu koji bi bili od pomoći tokom razgovora, poput podataka o tome kako se ponašala u istrazi, da li je očevidec zločina i slično. Podaci koje Služba dobija sadrže samo kontakt informacije i datum svedočenja, te pojašnjenje da li je reč o žrtvi (ili nekoj drugoj kategoriji svedoka). Služba dobija te šture informacije od zapisničara ili sudijskih saradnika. Pomenute informacije, Službi bi moglo da dostavi veće koje poziva svedoka, ili TRZ ako je reč o istrazi.⁴³¹

Predstavnici Službe ponekad, na zahtev žrtve a po odbrenju predsednika veća, borave u sudnici tokom njegovog/njenog svedočenja. Prema anketi koju Služba sprovodi sa svedocima od 2011. godine, 85 odsto žrtava i drugih svedoka je istaklo da im je tokom svedočenja najviše značilo sâmo prisustvo zaposlenih u Službi. U Službi ističu da žrtve i drugi svedoci osećaju olakšanje kada je predstavnik Službe u sudnici, te da bi bilo celishodno da on uvek bude prisutan u sudnici. Osim toga, predstavnik Službe bi trebalo da ima ovlašćenje da interveniše po potrebi, po uzoru na Odjel za podršku svedocima pred Sudom BiH, dakle da ukaže predsedniku veća na pogoršano psihološko stanje svedoka tokom svedočenja, ako do toga dođe.⁴³²

Nakon suđenja, u pojedinim slučajevima kada je reč o žrtvi koja je vidno uzrujana svedočenjem, predstavnici Službe rade na njenoj „stabilizaciji“, odnosno kroz razgovor pomažu osobi da prevaziđe stanje jakih emocija koje su reakcija na svedočenje. Nakon što proceni da je stanje osobe stabilno, predstavnik Službe je isprâca iz zgrade suda, čime se angažovanje Službe završava.⁴³³

3. Odsustvo sistema psihološke podrške

Psihološka podrška žrtvama jedna je od osnovnih mera podrške žrtvama. Taj oblik podrške razlikuje se od emotivne podrške u tom smislu što se emotivnom podrškom osobi iskazuju pažnja, poštovanje i ohrabrenje, dok psihološka podrška ima za cilj sprečavanje retraumatizacije i revictimizacije žrtava i obuhvata određene psihoterapijske procedure koje se primenjuju u svakodnevnoj psihološko-psihijatrijskoj praksi.⁴³⁴

Psihološka podrška mora biti dostupna pre, tokom i nakon sudeњa. Podršku pružaju servisi za podršku institucija uključenih u krivični postupak, ili ti servisi, u slučaju nepostojanja adekvatnih uslova, upućuju osobu na specijalizovane organizacije ili institucije.⁴³⁵

U predmetima ratnih zločina koji se vode pred Odeljenjem Višeg suda, žrtvama nije obezbeđena psihološka podrška već su one, zavisno od države iz koje dolaze, upućene na specijalizovane institucije, ustanove ili nevladine organizacije. Žrtve iz Hrvatske, BiH i sa Kosova imaju na raspolaganju sisteme psihološke podrške u svojim državama. Okosnicu tih sistema čine centri za socijalni rad (BiH), institucije za mentalno zdravlje (Hrvatska) i specijalizovane nevladine organizacije (Hrvatska, BiH, Kosovo).⁴³⁶ Služba upućuje žrtve iz Srbije na specijalizovane nevladine organizacije.⁴³⁷ Radi se o malom broju organizacija, koje uprkos značajnom iskustvu pružanja psihološke, emotivne i informacijske podrške i pomoći žrtvama krivičnih dela imaju problema u finansijskoj održivosti, a neke su iz tog razloga i prestale da postoje.⁴³⁸ Mišljenja žrtava o sadržaju i dostupnosti podrške

431 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

432 Ibid. Videti: UNDP, *Procjena potreba na polju podrške svjedoka i žrtava u BiH* (Sarajevo, 2011), str. 31.

433 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine.

434 Zoran Ilić, „Psihološka priprema svjedoka - žrtava torture kao prevencija retraumatizacije“, u: *Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija: Jugoslovensko iskustvo*, ur. Željko Špirić i dr. (Beograd: IAN, 2004), str. 357-358.

435 Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, *Establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework 2001/220/JHA*, članovi 8 i 9.

436 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* 3/03, 21/03, 61/04, 55/05, član 5 i član 6; UNDP, *Procjena potreba na polju podrške svjedoka i žrtava u BiH*, str. 52. Takođe, videti internet prezentaciju Ureda za podršku svjedocima i žrtvama u Hrvatskoj, <http://zrtveisvjedoci.pravosudje.hr/Default.aspx?sec=128>, i prezentaciju Kosovskog centra za rehabilitaciju žrtava torture, <http://www.krct.org/web/index.php?lang=en>, pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

437 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine; intervju sa direktorkom Vikičmoloskog društva Srbije, 12. maj 2014. godine.

438 Intervju sa direktorkom Vikičmoloskog društva Srbije; Vesna Nikolić Ristanović, „Izazovi pružanja pomoći žrtvama u Srbiji“, u: *Prava žrtava i EU, Izazovi pružanja pomoći žrtvama*, ur. Vesna Nikolić Ristanović i Sanja Čopić (Prometej: Beograd, 2011).

koju nude nevladine organizacije nisu do sada bila predmet nekog istraživanja.⁴³⁹

Služba u nekim slučajevima kontaktira svedoke i nakon suđenja. Ako je reč o svedoku iz Srbije ili BiH koji je pokazao veliku uznemirenost nakon svedočenja, Služba ga u roku od 15 dana nakon svedočenja ponovo kontaktira. Ako ustanovi da se svedok oseća loše, upućuje ga na nevladine organizacije koje pružaju podršku žrtvama (Srbija), ili na Odjeljenje (BiH).⁴⁴⁰

Služba ne upućuje svedoke na centre za socijalni rad koji bi u skladu sa svojom nadležnošću morali imati aktivnu ulogu u ovom domenu.⁴⁴¹ Prema podacima Viktimološkog društva Srbije, neki centri za socijalni rad iskazuju spremnost da pruže ovu vrstu podrške žrtvama ratnih zločina, ali u ovoj organizaciji ističu skepsu u pogledu njihovih kapaciteta.⁴⁴²

4. Model podrške FHP-a

U periodu 2004-2008. godine, žrtve su u nekoliko predmeta kontinuirano pratile sudenja u organizaciji FHP-a. Njihovo prisustvo na prvim sudenjima za ratne zločine doprinelo je izgradnji poverenja u novoosnovane institucije za procesuiranje ratnih zločina u Srbiji i predstavljalo je snažan podsticaj svedocima iz zajednica žrtava iz BiH, Hrvatske i Kosova da učestvuju na sudenjima u Srbiji. FHP je organizovao njihov dolazak i boravak u Beogradu, odnosno Nišu i obezbeđivao im psihološku podršku tokom trajanja postupka.⁴⁴³

Žrtve su pre i posle davanja iskaza pratile celi tok glavnog pretresa iz galerije za publiku, u prisustvu psihologa.

Psiholog je bio uz njih od trenutka njihovog dolaska u Beograd. Pre suđenja i nakon suđenja, psiholog je sa žrtvama razgovarao o njihovom očekivanjima, strahovima i reakcijama drugih učesnika u postupku, pomažući im da prevaziđu stresne situacije na suđenju. Takođe, psiholog je bio u kontaktu sa žrtvama između dva turnusa suđenja, kao i nakon okončanja suđenja. Pravni tim FHP-a je žrtvama objašnjavao pojedine faze postupka i odgovarao je na njihova pitanja i očekivanja.

Iskustva iz primene ovog modela pružanja podrške žrtvama ukazuju da je angažovanje psihologa neophodno znatno pre početka procesa, kako bi osoba koja pruža podršku imala mogućnost da se upozna sa žrtvama i kako bi se uspostavio odnos poverenja. Snažne psihološke reakcije žrtava koje su pratile suđenja ukazuju da im je neophodna psihološka podrška tokom samog svedočenja. Susret sa optuženima i sa nepoznatim okruženjem sudnice, te prisećanje na dogadjaj, neki su od uzroka snažnog stresa koji žrtve preživljavaju.⁴⁴⁴

Veliki uticaj na postojanje nelagode kod žrtava imalo je ponašanje predstavnika sudske straže, kojima je često i upadljivo nedostajalo razumevanje i poštovanje porodica žrtava, dok su za porodice optuženih pokazivali empatiju.⁴⁴⁵

5. Obučenost predstavnika institucija za rad sa žrtvama

Veliki broj predstavnika institucija koji dolaze u kontakt sa žrtvama koje svedoče u predmetima ratnih zločina nije prošao obuku za rad sa žrtvama. Naime, ovu vrstu obuke, osim predstavnika Službe, prošao je manji broj sudija, tužilaca i pripadnika Jedinice za zaštitu i SORZ.⁴⁴⁶ Prema

439 Intervju sa sa direktorkom Viktimološkog društva Srbije, 12. maj 2014. godine.

440 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. i 15. april 2014. godine; telefonski razgovor sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 22. i 24. april 2014. godine.

441 Telefonski intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 24. april 2014. godine. O centrima za socijalni rad videti: Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 24/2011, posebno član 10 stav 3, član 14, član 24, član 29, član 41 stav 3, član 46 stav 1.

442 Sanja Čopić, „Službe za žrtve u Srbiji: rezultati istraživanja“, *Temida*, jun 2007:13; intervju sa sa direktorkom Viktimološkog društva Srbije.

443 Sudenje u predmetima *Sjeverin*, *Ovčara I*, *Zvornik*, *Škorpioni*, *Suva Reka* i *Emini* (voden pred Okružnim sudom u Nišu protiv dvojice optuženih za ubistvo Ise Eminija u Prištini, maja 1999. godine).

444 Intervju sa bivšom psihološkinjom Fonda za humanitarno pravo, 23. april 2014. godine.

445 *Ibid.*

446 Intervju sa predstavnicima Službe za otkrivanje ratnih zločina, 6. avgust 2013. godine; intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 13. maj 2013. godine.

informacijama dostupnim FHP-u, obuka je bila jednokratna i limitirana na pojedine predstavnike navedenih institucija i službi. Izuzetak su pripadnici sudske straže, koji su 2013. godine prošli obuku za rad sa žrtvama i osetljivim svedocima.⁴⁴⁷

Specifičan primer angažovanja predstavnika institucija u radu sa žrtvama bez prethodne edukacije u tom pogledu tiče se obezbeđivanja žrtava iz drugih država koje dolaze da svedoče pred Odeljenjem Višeg suda. Naime, u nekim slučajevima žrtve zahtevaju policijsku pratinju od granice do zgrade suda. Dugi niz godina ovu vrstu zaštite pružali su isključivo pripadnici Jedinice za zaštitu MUP-a. Prema mišljenju predstavnika Službe, pripadnici ove jedinice su bili veoma senzibilisani za rad sa žrtvama i često su imali pozitivan uticaj na žrtve da se oslobode straha pre svedočenja. Međutim, nekoliko godina unazad, osim Jedinice oštećenima zaštitu pružaju i druge organizacione jedinice MUP-a. Odluku o tome koja će jedinica biti angažovana donosi Direktor policije. Često smenjivanje pripadnika policije koji su angažovani na ovim poslovima u praksi dovodi do toga da policajci koji su u direktnom kontaktu sa žrtvama ne poseduju potrebnu senzibilisanost za rad sa žrtvama. Tako se u praksi dešava da policajci angažovani na ovim poslovima nose uniforme, što je prema mišljenju predstavnika Službe neprihvatljivo.⁴⁴⁸

6|2

H) Zaštita svedoka ratnih zločina

Sistem zaštite svedoka ratnih zločina u Srbiji u protekloj deceniji obeležen je stalnim unapređenjem zakonskog okvira, nedovoljnom primenom mera procesne zaštite i neuveskom kada je reč o pružanju zaštite bivšim pripadnicima oružanih formacija koji svedoče u predmetima ratnih zločina. Rad Jedinice za zaštitu ne zadovoljava kriterijume

profesionalnosti i ozbiljno ugrožava perspektivu sudenja za ratne zločine u Srbiji.⁴⁴⁹

Zaštita svedoka obuhvata: a) mere koje štite integritet svedoka; b) mere zaštite posebno osetljivih svedoka; c) mere zaštite svedoka koji su zbog davanja ikaza izloženi opasnosti. Ove mere se primenjuju tokom izvođenja procesnih radnji (procesne mere zaštite) ili nezavisno od tih radnji (vanprocesne mere zaštite).

1. Procesna zaštita

Mere procesne zaštite primenjuju se na glavnom pretresu i tokom preduzimanja istražnih radnji. Na glavnom pretresu njih primenjuje sud, a tokom istrage tužilac.⁴⁵⁰

Do usvajanja ZKP-a 2006. godine, zakonske odredbe o zaštiti svedoka bile su formulisane tako da su na uopšten način propisivale zaštitu svedoka, bez ulaženja u konkretnе modalitete zaštite. Prema ZKP-u koji je bio na snazi do 2006. godine, bilo je predvideno da se "predsednik veća, predsednik suda ili javni tužilac" staraju o osnovnoj zaštiti svedoka, uključujući svedoke oštećene.⁴⁵¹ ZKP iz 2006. godine je uveo posebne mere zaštite svedoka tokom krivičnog postupka (mere procesne zaštite).⁴⁵² Novi ZKP, čija je primena u predmetima ratnih zločina počela 15. januara 2012. godine, u Glavi VII takođe predviđa više mera procesne zaštite svedoka.⁴⁵³

1.1. Zaštita integriteta svedoka

Sud ili tužilac dužni su da svedoka zaštite od uvrede i pretresa ili nekog drugog napada na njegov integritet koji dolazi od drugih učesnika u postupku. Za postizanje te svrhe sud može izreći opomenu i novčanu kaznu do 150.000 dinara, a tužilac samo opomenu.⁴⁵⁴

447 Email korespondencija sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 13. maj 2014. godine; dopis Višeg suda u Beogradu FHP-u, Su br. 42/14-111, 30. maj 2014. godine.

448 Intervju sa predstavnicom Službe za podršku oštećenima i svedocima, 15. april 2014. godine.

449 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine.

450 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 102 do 111.

451 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/2001. i 68/2002. i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/2004, 85/2005. i 115/2005, čl. 109.

452 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 46/06, 47/09 i 122/08, čl. 107, 110 i 117-122.

453 *Ibid*, čl. 102 do 111.

454 *Ibid*, član 102, stav 1 i 2; Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 308.

Uvrede svedoka od strane optuženih i odbrane nisu retka pojava u suđenjima za ratne zločine u Srbiji, a najčešće su uvredama izloženi svedoci koji su dobili status zaštićenog svedoka.⁴⁵⁵ Reakcija suda se uglavnom svodi na neformalno upozorenje optuženom, odnosno braniocu, ili u potpunosti izostane. U fazi istrage, meru opomene izriče tužilac. Zbog tajnosti istražnog postupka, nije poznato u kojoj meri tužioc izriču opomene zbog neprimerenog ponašanja branilaca prema svedocima.

U predmetu *Suva Reka* predsedavajuća veća je dozvolila tuženom - srpskom policajcu iz Suve Reke (Kosovo) - da se romskim svedocima obraća sa „ti“ umesto sa „Vi“, što je prema mišljenju posmatrača koji su pratili ovaj predmet bio izraz nepoštovanja prema svedocima. Na primedbu tužioca da je takav odnos prema svedocima neprihvatljiv, sudija je odgovorila da je to “apsolutno nevažno.”⁴⁵⁶

U predmetu *Tenja II*, optuženi Božo Vidaković je tokom unakrsnog ispitivanja grubo vređao svedoke oštećene. Jednom svedoku je rekao da „nije normalan“ a drugom se obraćao neprimerenim naredbodavnim tonom i zahtevao od svedoka da ga „gleda u oči“. Predsedavajući sudija ga je upozorio da se tako svedoku ne može obraćati, ali bez izričanja formalne opomene ili kazne.⁴⁵⁷

U predmetu *Ćuška*, optuženi su se smeјali i dobacivali tokom svedočenja svedokinje Fazile Hiseni. Predsednica veća ih je neformalno opomenula, uz zahtev da iskažu pijetet prema svedokinji kojoj je ubijeno dete, i koja još uvek ne zna gde se nalaze njegovi posmrtni ostaci.⁴⁵⁸ U istom

predmetu, Dejan Bulatović, nekadašnji načelnik za bezbednost u Vojskom odseku Peć, izjavio je da ne poznaje jednog optuženog i da nema saznanja o zločinima u opštini Peć koji su predmet optužnice, nakon čega je jedan branilac rekao da zbog ovakvog svedočenja Bulatović treba da izgubi posao u Ministarstvu odbrane. Predsednica veća je izrekla formalnu opomenu braniocu.⁴⁵⁹

Osim opomene i novčane kazne, kao merā koje sud izriče nakon što se napad na integritet svedoka već dogodio, sud na raspolađanju ima i dve tzv. preventivne mere zaštite integriteta svedoka - saslušanje bez prisustva javnosti i udaljenje optuženog.⁴⁶⁰ Mera udaljenja optuženog primenjena je tokom saslušanja jedne svedokinje - žrtve seksualnog nasilja u predmetu *Bijeljina*.⁴⁶¹ Mera isključenja javnosti nije do sada nijednom izrečena kao samostalna mera zaštite, već je primenjivana u sklopu mera zaštite svedoka sa posebnim statusom (zaštićeni svedok).

1.2. Zaštita posebno osetljivog svedoka

Mere koje se odnose na zaštitu posebno osetljivih svedoka uvedene su u ZKP koji se primenjuje od januara 2012.⁴⁶² Srđa tih mera je sprečavanje ponovne viktimizacije svedoka oštećenih.⁴⁶³

Prema ZKP-u, posebno osetljiv svedok je svedok koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenja krivičnog dela ili druge okolnosti posebno osetljiv.⁴⁶⁴ Mere koje se primenjuju u odnosu na ovu vrstu svedoka su ispitivanje preko

455 Ispitivanja zaštićenih svedoka su zatvorena za javnost. Međutim, predstavnici Fonda za humanitarno pravo su pratili, u svojstvu stručnih posmatrača, svedočenja svih zaštićenih svedoka u predmetima pred Višim sudom u Beogradu i uočili da se optuženi i njihovi branioci često uvredljivo ophode prema ovim svedocima i da adekvatna reakcija predsednika veća najčešće izostane.

456 Transkript sa glavnog pretresa od 5. aprila 2007. god, str. 84, dostupan na sajtu FHP-a: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Mitrovic_Radoslav_i_dr/29-05.04.2007..pdf, pristupljeno: 13. maja 2014. godine. Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Medunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 24.

457 Predmet *Tenja II*, ispitivanje svedoka Jozе Kneževića na glavnom pretresu od 10. oktobra 2013. godine; ispitivanje svedoka Josipa Valentića na glavnom pretresu od 3. jula 2013. godine. Dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/tenja2.html>, pristupljeno: 21. maj 2014. godine.

458 Predmet *Ćuška* (K-Po2 48/2010), ispitivanje svedoka Fazlie Hiseni na glavnom pretresu od 6. juna 2013. godine, str. 53, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/04/71-06.06.2013.pdf>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

459 Transkript sa suđenja od 22. maja 2012. godine, str. 17, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/06/46-22.05.2012.pdf>. Pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

460 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 363, tačka 4 i član 390, stav 5.

461 Videti odeljak Zaštita žrtava seksualnog nasilja, str. 65.

462 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, članovi 103 i 104.

463 Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 310.

464 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 103.

veća, sudije pojedinca ili tužioca (zavisno od faze postupka), ispitivanje uz pomoć socijalnog radnika, psihologa ili drugog stručnog lica, ili ispitivanje putem tehničkih sredstava prenosa slike i zvuka. Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okriviljenim, osim ako to okriviljeni ne zahteva, a organ postupka to ne dozvoli vodeći pri tom računa o stepenu osetljivosti svedoka i pravima odbrane.⁴⁶⁵

Od uvođenja ovih mera do kraja 2013. godine, samo jedna svedokinja - u predmetu Čuška - dobila je status posebno osetljive. U odnosu na nju je primenjena mera ispitivanja preko veća.⁴⁶⁶ Međutim, čini se da u ovom slučaju ni tužilac, ni sud, ni punomoćnici oštećene nisu pravovremeno reagovali i zahtevali status posebno osetljivog svedoka ili neku drugu mera zaštite (isključenje javnosti, udaljenje optuženih). Svedokinja (G.N.) je kao 13-godišnja devojčica preživela seksualno nasilje i bila očeviđac zločina. Pre njenog saslušanja, veštak psihiyatror je ukazao da je reč o psihički labilnoj osobi, sklonoj suicidu, i da bi eventualni „emocionalni slom“ tokom svedočenja imao teške posledice po njeno zdravlje. Takođe, iskaz ove svedokinje u istrazi je nagoveštavao da je svedokinja preživela seksualno zlostavljanje, mada to nije eksplicitno spomenula. Sve navedeno je ukazivalo da je reč o veoma osetljivoj svedokinji, i da bi svedočenje moglo imati negativne posledice po njeno psihičko zdravlje.

Pa ipak, svedokinja G.N. je status posebno osetljivog svedoka dobila tek u fazi unakrsnog ispitivanja od strane branioca optuženih. Čini se da je u ovom slučaju status posebno osetljivog svedoka sud trebao dodeliti već na početku ispitivanja i primeniti i druge vidove zaštite koji su mu stajali na raspolaganju. Mera ispitivanja preko veća je primenjena dosledno. Predsednica veća je izrekla formalnu opomenu

braniocu optuženog, jer je pitanja postavljao svedokinji neposredno, umesto da ih postavlja preko veća.⁴⁶⁷

1.3. Zaštita ugroženih svedoka

Ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi svedok davanjem iskaza ili odgovorom na pojedina pitanja sebe ili sebi bliska lica izložio opasnosti po život, zdravlje, slobodu ili imovinu većeg obima, sud može da dodeli svedoku status zaštićenog svedoka.⁴⁶⁸ Najčešće je reč o pripadnicima vojnih, paravojnih i policijskih jedinica koje su učestvovali u izvršenju zločina, pri čemu je često reč o licima koja su i sama učestvovala u izvršenju. Osnovna svrha mera zaštite zaštićenih svedoka je sprečavanje objavljinjanja njihovog identiteta u javnosti.⁴⁶⁹ Do kraja 2013. godine ove mere je dobilo 54 svedoka.⁴⁷⁰

Mere zaštite zaštićenih svedoka u ZKP-u su: isključenje javnosti sa glavnog pretresa, zabrana objavljinjanja podataka o identitetu zaštićenog svedoka i uskraćivanje podataka o identitetu zaštićenog svedoka okriviljenom i njegovom braniocu. Poslednja navedena mera je izuzetnog karaktera i može trajati samo do 15 dana pre početka glavnog pretresa. Ove mere se sprovode kroz izmenu ili brisanje podataka o istovetnosti zaštićenog svedoka iz spisa predmeta, prikrivanje izgleda zaštićenog svedoka ili njegovo ispitivanje iz posebne prostorije uz izmenu glasa, odnosno ispitivanje zaštićenog svedoka putem tehničkih sredstava za prenos i promenu zvuka i slike.⁴⁷¹

Zaštićeni svedok rešenjem o određivanju njegovog statusa dobija pseudonim koji će se tokom postupka ali i u javnosti koristiti umesto njegovih autentičnih identifikacionih podataka.⁴⁷² Kršenje ove obaveze predstavlja krivično delo povrede tajnosti postupka.⁴⁷³

465 Ibid, čl. 103-104.

466 Transkript svedočenja od 27. novembra 2013. godine, str. 29, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/05/82-27.11.2013.pdf>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

467 Predmet Čuška/Qyshk, ispitivanje posebno osetljivog svedoka na glavnom pretresu održanom 27. novembra 2013. godine, dostupno na <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/05/82-27.11.2013.pdf>, pristupljeno: 13. maja 2014. godine.

468 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 105.

469 Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 314.

470 Dopis Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, na upit Fonda za humanitarno pravo, 19. maj 2014. godine.

471 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 108.

472 Ibid, stav 2.

473 Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009. i 111/2009, član 337.

Do kraja 2013. godine, u nekoliko predmeta je otkriven identitet zaštićenih svedoka, pri čemu sud nije reagovao u skladu sa zakonom. Najekstremniji primer je zabeležen u predmetu *Zvornik*, pošto je predsednica Veća sama otkrila identitet svedoka i potom nije preduzela odgovarajuće korake da ublaži posledice te greške (uklanjanje imena zaštićenog svedoka iz transkripta).⁴⁷⁴

1.4. Zaštita žrtava seksualnog zlostavljanja

Specifična priroda i ranjivost žrtava seksualnog nasilja iziskuje i posebne mere zaštite tokom krivičnog postupka. Upravo zbog toga su u međunarodnim okvirima izgrađeni posebni standardi i obaveze institucija u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja tokom sudskega postupka. Međutim, mera zaštite žrtava seksualnog zlostavljanja stajala je samo na isključenju javnosti. Međutim, tokom svedočenja S.T. u predmetu *Lekaj*, koja je kao 14-godišnja devojčica bila silovana, ni ta mera nije primenjena. O stanju u kojem je svedočila govorila i činjenica da je sud u transkriptu konstatovao da svedokinja tokom svedočenja plače.⁴⁷⁵

Kada je reč o zemljama naslednicama bivše Jugoslavije, Hrvatska i BiH su osim uobičajenih procesnih mera zaštite usvojile i pravilo o neprihvatanju ranijeg seksualnog života žrtve kao dokaza odbrane.⁴⁷⁶ U Srbiji, takva norma je bila predviđena ZKP-om koji je bio na snazi u periodu od 2006. do 2009. godine.⁴⁷⁷

Za razliku od procesnih zakona u BiH i Hrvatskoj, ZKP ne sadrži specifične mere zaštite žrtava seksualnog nasilja, tako da se u odnosu na njih jedino mogu primeniti uobičajene procesne mere zaštite.⁴⁷⁸

Na samom početku suđenja za ratne zločine, sudu je od mera zaštite žrtava seksualnog zlostavljanja stajala samo mera isključenja javnosti. Međutim, tokom svedočenja S.T. u predmetu *Lekaj*, koja je kao 14-godišnja devojčica bila silovana, ni ta mera nije primenjena. O stanju u kojem je svedočila govorila i činjenica da je sud u transkriptu konstatovao da svedokinja tokom svedočenja plače.⁴⁷⁹

Status zaštićenih svedoka žrtvama seksualnog nasilja dodeljen je u dva predmeta – *Skočići* i *Gnjilanska grupa*. U predmetu *Skočići* ovaj status su dobitile tri žrtve, koje su svedočile iz posebne prostorije, uz isključenje javnosti.⁴⁸⁰ Dve oštećene u predmetu *Gnjilanska grupa* su takođe svedočile pod pseudonimom i uz isključenje javnosti.⁴⁸¹ Prilikom ispitivanja, jedan od branilaca je uvredljivo aludirao na prethodni seksualni život zaštićenih svedokinja, što je predsednica veća ocenila kao nedopustiv način ispitivanja i neformalno ga opomenula. U istom predmetu, branioci su vredali zaštićenu svedokinju govoreći joj da je „pripremljen svedok“, da čita svoju izjavu i da joj neko u tome pomaže, pa ih je predsednica nakon više opomena kaznila novčanim kaznama u iznosu od po 200.000 dinara, ali ne zbog uvrede svedoka već zbog narušavanja dostojanstva suda.⁴⁸²

Primer pozitivne prakse u zaštiti žrtava seksualnog nasilja

474 Transkript glavnog pretresa od 31. maja 2006. godine, str. 2, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zloocene/srbija/Zvornik%20I%20za%20sajt/transkripti/27-31.05.2006..pdf, pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

475 Vidi na primer član 75 i član 96 Pravilnika o postupku i dokazima MKSJ, član 24. Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, *Službeni list SRJ* - Međunarodni ugovori, br. 6/2001 i Rezoluciju Saveta Evrope 1212 (2000.) o silovanju u oružanim sukobima, para. 6.

476 Vidi Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (Urednički pročišćeni tekst), *Narodne novine* broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13 i 145/13, čl.422, st. 1, i Zakon o krivičnom postupku BiH, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine* br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13, član 264, st. 1.

477 „Zabranjeno je oštećenom ili svedoku postavljati pitanja koja se odnose na njegov polni život i seksualne sklonosti, političko i ideoško opredeljenje, rasno, nacionalno i etničko poreklo, moralne kriterijume, druge isključivo lične i porodične okolnosti, osim izuzetno, ako su odgovori na takva pitanja neposredno i očigledno povezani sa potrebotom razjašnjenja bitnih obeležja krivičnog dela koje je predmet postupka.“ Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije*, broj 46/06, član 107.

478 Vidi na primer odeljak Procesna zaštita, str. 62.

479 Predmet *Lekaj*, Okružni sud u Beogradu, broj predmeta K.V. br. 4/05; svedokinja S.T. je svedočila 20. decembra 2005. godine.

480 Predmet *Skočići*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K-Po2 42/2010.

481 Predmet *Gnjilanska grupa*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K-Po2 33/2010.

482 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o sudenjima za ratne zločine u Srbiji za 2010. godinu*, str. 29.

zabeležen je u predmetu *Bijeljina*. Sud je primenio maksimalne mere zaštite udaljenjem optuženih iz sudnice, odnosno saslušanjem jedne od svedokinja u mestu njenog prebivališta.⁴⁸³ Druga žrtva silovanja u istom predmetu, H.A., zbog trauma koje je doživela prilikom izvršenja dela nije želela da se sretne sa optuženima niti da joj se pokazuju njihove fotografije, pa ju je predsednica veća ispitala u prostorijama ambasade Republike Srbije u Beču, gde oštećena i živi.

2. Vanprocesna zaštita

Vanprocesna zaštita svedoka ostvaruje se primenom redovnih institucionalnih mehanizama zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda (vanprocesna zaštita u užem smislu) i kroz posebni program zaštite.⁴⁸⁴ Posebni program zaštite je uveden u pravni sistem Srbije 2005. godine Zakonom o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku.⁴⁸⁵

2.1. Redovni mehanizmi zaštite svedoka

Prema ZKP-u, svedoci koji tokom postupka obavestе sud i tužioca da su izloženi pretnjama nemaju adekvatnu zaštitu jer sud i tužilac u takvim situacijama nisu obavezni da od policije zahtevaju zaštitu tih svedoka, već im se samo ostavlja mogućnost da tako nešto učine.⁴⁸⁶ Ukoliko zahtev policiji bude upućen, mere koje se u konkretnom slučaju mogu primeniti od strane policije su uobičajeni postupci zaštite svih građana.⁴⁸⁷ Tužilac ima zakonsku obavezu da, u slučaju da sazna za nasilje ili ozbiljnu pretnju prema svedoku, pokrene

postupak ili o tome obavesti nadležnog tužioca.⁴⁸⁸

Tokom glavnih pretresa, svedoci – bivši ili aktivni pripadnici snaga bezbednosti su se u nekoliko slučajeva žalili na pretnje koje dobijaju van sudnice zbog svedočenja. Samo u jednom slučaju veće je obavestilo javnost da je o pretnjama obavestilo policiju, dok u drugim slučajevima nije moguće utvrditi da li je sud postupio u skladu sa obavezama iz ZKP-a. Sa druge strane, u TRZ-u načelno ističu da Tužilac u takvim situacijama postupa u skladu sa zakonom i obaveštava policiju. Međutim, FHP-u u odgovoru na upit nisu dostavljeni podaci o tome u kojim konkretnim predmetima je Tužilac postupio na ovaj način.⁴⁸⁹ Iako u zakonu nema reči o tome da tužilac i sud imaju obavezu da o obaveštavanju policije i preduzetim merama obaveste učesnike postupka i javnost, čini se da bi ovakva praksa mogla predstavljati ohrabrenje i podršku svedocima koji primaju pretnje ili se zbog svojih saznanja osećaju ugroženim.

U predmetu *Bytyqi*, policajci Aleksandar Nikolić i Vukašin Sperlić su tokom svedočenja na glavnom pretresu izjavili da im je prečeno od strane kolega da ne svedoče. Veće tokom ni nakon svedočenja ovih svedoka nije saopštilo učesnicima u postupku da li je o ovome obavestilo policiju.⁴⁹⁰ Takva reakcija veća je izostala i u predmetu *Suva Reka*, u kojem je svedok, aktivni policajac Velibor Veljković govorio da je izložen pretnjama i zastrašivanju.⁴⁹¹

Primer pozitivne prakse nalazimo u predmetu *Podujevo II*, u kojem je bivši pripadnik jedinice „Škorpioni“ Nikola

483 Predmet *Bijeljina*, Viši sud u Beogradu, broj predmeta K.Po2 7/2011, transkript sa suđenja od 17. oktobra 2011. godine, str. 26, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2011/10/04-Bijeljina-transkrpt-sudjenja-17.10.2011.pdf>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine. Videti: Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/2004, 85/2004, 115/2005, 46/2006. i 79/2009, član 324.

484 Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 307.

485 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/2005; ovim zakonom je predviđena zaštita i drugih učesnika u krivičnom postupku (član 1 i 3).

486 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 102, stav 4..

487 Zakon o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 101/2005, 63/2009. i 92/2011, član 75: „Ako i dok za to postoje opravdani razlozi, policija će preduzimanjem odgovarajućih mera zaštiti žrtvu i drugo lice koje je dalo ili može dati podatke važne za krivični postupak ili lice koje je sa navedenim licima u vezi, ako im preti opasnost od učinjocu krivičnog dela ili drugih lica.“ Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 307.

488 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 102, stav 5.

489 Odgovor emailom TRZ-a na upit Fonda za humanitarno pravo, 16. april 2014. godine, FHP IndexIN - 79-F93510.

490 Videti transkripte sa suđenja od 9. februara 2007. godine, str. 13 i 14 i od 8. februara 2007. godine, str. 12 i 13 Transkripti dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bitici.html>

491 Videti transkript glavnog pretresa od 8. novembra 2006. godine, str. 25 i dalje; transkript dostupan na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje za ratne zlocine/srbija/Mitrovic_Radoslav_i_dr/08-08.11.2006..pdf. Pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

Kovačević izneo pred sudom da mu je prečeno telefonom pred davanje iskaza kod istražnog sudije.⁴⁹² Veće se obratilo nadležnom organu MUP-a i o tome obavestilo učesnike u postupku.⁴⁹³

Takođe, u predmetu Ćuška, svedok Zoran Rašković je tokom davanja iskaza na glavnem pretresu 25. januara 2012. godine izjavio da su on i članovi njegove porodice izloženi pretnjama i zapitao sudske veće da li može da ga zaštiti, jer ne želi da „završi“ kao neki zaštićeni svedoci.⁴⁹⁴ Predsednica veća je zapisnički konstatovala pretnje, te obavestila javnost da je od tužioca dobila pismenu informaciju da je i on upoznat sa pretnjama. Na sledećem pretresu, predsednica veća je obavestila javnost i stranke u postupku da je o pretnjama izvestila nadležne organe.⁴⁹⁵

2.2. Program zaštite svedoka ratnih zločina

Program zaštite svedoka ratnih zločina (Program zaštite) deo je šireg mehanizma zaštite koji se, osim na predmete ratnih zločina, primenjuje i na predmete organizovanog kriminala i dela protiv ustavnog uredenja i bezbednosti.⁴⁹⁶ Osim na svedoke i svedoke saradnike, program se primenjuje i na osumnjičenog, okrivljenog, oštećenog, veštakе i stručna lica.⁴⁹⁷

Program zaštite uređen je solidnim zakonskim okvirom. Međutim, navodi o nezakonitom i neprofesionalnom postupanju jednog od dva najvažnija organa za sprovođenje programa – Jedinice za zaštitu (Jedinica) – ukazuju na ozbiljne

probleme u sprovođenju programa. Ovi problemi ukazuju na zapanjujući nemar političkih vlasti prema svojoj obavezi da stvore institucionalne uslove za procesuiranje ratnih zločina. Uprkos oštrim kritikama međunarodne zajednice i stručne javnosti, vlasti već godinama u potpunosti ignorisu ovaj problem.

2.2.1. Pravni okvir

Program zaštite usmeren je prema svedocima i njima bliskim licima, koji su zbog davanja informacija od značaja za dokazivanje u krivičnom postupku izloženi opasnosti. Cilj programa je obezbeđivanje zaštite života, zdravlja, fizičkog integriteta i drugih ličnih dobara tih osoba.⁴⁹⁸ Program zaštite se može sprovesti pre, u toku i nakon pravosnažnog okončanja postupka.⁴⁹⁹

O uključenju, produženju, obustavi i prestanku Programa odlučuje Komisija za sprovođenje Programa zaštite (Komisija).⁵⁰⁰ Komisiju čine tri člana: sudija Vrhovnog suda (sada Vrhovnog kasacionog suda) koga imenuje predsednik tog suda, zamenik Republičkog javnog tužioca koga imenuje Republički javni tužilac, i rukovodilac Jedinice.⁵⁰¹

Komisija odlučuje na sednici većinom glasova, s tim da član koji je podneo zahtev u pogledu uključenja lica u Program zaštite, njegovo produženje ili obustavu, ne može učestvovati u odlučivanju.⁵⁰² U dosadašnjem radu odluke su donošene jednoglasno.⁵⁰³

492 Videti transkript glavnog pretresa od 10. novembra 2008. godine, str. 79. i 80. Dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje za ratne zlocine/srbija/Podujevo2/06-10_11_2008.pdf. Pриступљено: 13. maj 2014. године.

493 Predsednica Veća u ovom predmetu je bila sudija Snežana Nikolić-Garotić; videti transkripte sa suđenja od 12. novembra 2008. godine, str. 54 i od 11. decembra 2008. godine, str. 2; transkripti dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/podujevo_2.html. Pриступљено: 13. maj 2014. године.

494 Transkript glavnog pretresa, 25. januar 2012. godine, str. 14-18, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/35-25.01.2012.pdf>, приступљено: 12. maj 2014. године. Nema pouzdanog načina da se utvrdi na šta je Rašković aludirao kada je ovo izjavio, ali se osnovano može prepostaviti da je mislio na ubistvo Zorana Vukojevića, jednog od zaštićenih svedoka u predmetu za atentat na premijera Srbije Zorana Đindića.

495 Transkript glavnog pretresa, 26. januar 2012. godine, str. 79, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/36-26.01.2012.pdf>. Pриступљено: 12. maj 2014. године.

496 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, član 5.

497 *Ibid*, član 3, stav 1, tačka 1. Prema ZKP (član 133, stav 3 i član 298, stav 4), stručna lica daju potrebna stručna objašnjenja nadležnim organima tokom uvidaja ili u toku istrage. Tu su na primer forenzičari, stručnjaci za saobraćaj, medicinu itd.

498 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, članovi 1 i 2.

499 *Ibid*, član 4.

500 *Ibid*, član 7, stav 1.

501 *Ibid*, član 7.

502 *Ibid*, br. 85/05, član 10.

503 Intervju sa predstavnicima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

U okviru Programa zaštite predviđene su četiri vrste mera: 1) fizička zaštita ličnosti i imovine; 2) promena prebivališta ili premeštanje u drugu zavodsku ustanovu; 3) prikrivanje identiteta i podataka o vlasništvu; 4) promena identiteta. O primeni prve tri mere odlučuje Jedinica. O trajnoj promeni identiteta odlučuje Komisija na predlog Jedinice, i toj meri se može pribeti samo ako se svrha Programa zaštite ne može postići drugim merama.⁵⁰⁴ U Jedinici ističu da se ova vrsta mera do sada nije primenjivala, zbog nedorečenog zakonskog okvira koji nije praćen podzakonskim aktima neophodnim za sprovođenje ove vrste mera.⁵⁰⁵

Takođe, u dosadašnjoj praksi ni jedno lice koje se nalazi u Programu zaštite povodom procesuiranja ratnih zločina nije relocirano u inostranstvo, za razliku od predmeta organizovanog kriminala. U Jedinici navode da je jedna porodica kojoj je ponuđena relokacija u inostranstvo tu ponudu odbila jer je bila zadovoljna postojećim aranžmanom relokacije. Po rečima predstavnika Jedinice, u drugim slučajevima nije bilo potrebe za ovom merom.⁵⁰⁶

Međutim, u TRZ navode primer svedoka Dejana Demirovića, bivšeg pripadnika jedinice „Škorpioni“, koji je svedočio u predmetima *Podujevo I i II*. Nakon okončanja krivičnog postupka, Demirović je napustio Program zaštite pošto je Jedinica ignorisala više zahteva da mu se obezbedi odlazak u treći zemlju. Zahteve za relokacijom Demirovića je upućivalo i TRZ.⁵⁰⁷

Uključenje u Program zaštite mogu predložiti Tužilac, sudija za prethodni postupak, predsednik veća ili učesnik u postupku, a nakon okončanja krivičnog postupka i Jedinica.⁵⁰⁸ Formalni početak sprovođenja Programa zaštite označava zaključenje Sporazuma između Jedinice i zaštićenog lica o uključenju u Program.⁵⁰⁹

Zavisno od vrsta mera koje se primenjuju, zaštićeno lice u Programu zaštite ima pravo na ekonomsku, socijalnu, pravnu i psihološku podršku.⁵¹⁰ Obaveze Jedinice u pogledu obezbeđivanja ovih mera podrške navedene su u Sporazumu za uključenje u Program zaštite, ali sadržaj tih obaveza nije propisan zakonom. Prema rečima predstavnika Jedinice, reč je o mesečnoj nadoknadi u visini republičkog proseka primanja u javnom sektoru za zaštićeno lice i supružnika, zdravstvenoj zaštiti, mogućnosti edukacije i obezbeđenom stambenom prostoru sa svim pratećim troškovima.⁵¹¹

2.2.2. Jedinica za zaštitu

Jedinica je specijalizovana organizaciona jedinica MUP-a.⁵¹² Jedinicom rukovodi načelnik, kojeg imenuje Ministar unutrašnjih poslova.⁵¹³ Načelniku je direktno nadređen Direktor policije.⁵¹⁴ Uprkos solidnim kadrovskim i tehničkim uslovima za rad, rad Jedinice vezan za zaštitu bivših pripadnika srpske vojske i policije je godinama predmet oštrelj kritika stručne javnosti i relevantnih međunarodnih institucija.

Jedinica ima značajna ovlašćenja i obaveze u odnosu na lica koja štiti, uključujući ograničenja prava i slobode i obezbeđivanje osnovnih životnih potreba. Sa druge strane, zakonski okvir uspostavlja nedelotvorne mehanizme kontrole rada Jedinice. Neodgovarajuće zakonske odredbe i indiferentnost političkih vlasti prema primedbama na rad Jedinice imaju destruktivan efekat na procesuiranje ratnih zločina. Problemi u zaštiti ove kategorije svedoka su u nekoliko slučajeva doveli do ugrožavanja života osoba pod zaštitom i onemogućili su sprovođenje pravde u suđenju za ratne zločine.

504 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, član 15.

505 Intervju sa zamenikom Tužioca za ratne zločine, 20. maj 2013. godine; intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

506 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine; dopis Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, 03/8 br 2-57/14, 7. maj 2014. godine.

507 Intervju sa zamenikom Tužioca za ratne zločine, 20. maj 2013. godine.

508 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, član 25.

509 *Ibid*, član 29, stav 2.

510 *Ibid*, članovi 12, 15 i 30, stav 1 tačka 5.

511 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine; dopis Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, 03/8, br. 2-57/14, 7. maj 2014. godine.

512 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, član 12, stav 1.

513 *Ibid*, član 13 stav 2.

514 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

2.2.2.1. Ljudski i tehnički resursi

Jedinica je prilikom formiranja brojala 200 pripadnika, a sadašnji broj pripadnika je službena tajna. Po mišljenju zvaničnika Jedinice, broj zaposlenih je optimalan u odnosu na obim posla u predmetima ratnih zločina i organizovanog kriminala, za koji je Jedinica zadužena, s tim što napominju da su često delegiranjem poslova unutar MUP-a obavljali poslove koji nisu formalno u njihovoj nadležnosti. Tako su do 2010. godine obezbeđivali državne funkcionere i optuženike pred MKSJ, koji su se odlukama tog suda nalazili na privremenoj slobodi. Do novembra 2012. godine obezbeđivali su i Tužioca.⁵¹⁵

Prosek godina pripadnika Jedinice je između 35 i 40 godina. Za obavljanje poslova iz njene nadležnosti Jedinici nedostaju psiholozi, sociolozi i osoblje medicinske struke.⁵¹⁶

Iako u stručnim krugovima postoji mišljenje da specifičnost poslova Jedinice iziskuje drugačiji pristup u selekciji i angažovanju njenih pripadnika, kriterijumi i uslovi za rad u Jedinici su identični onima koji generalno važe za zasnovanje radnog odnosa u MUP-u.⁵¹⁷ Posledica toga je da se među pripadnicima Jedinice nalaze i lica koja su kao pripadnici oružanih snaga Srbije učestvovala u sukobima tokom 1990-ih, uključujući i pripadnost jedinicama koje su činile

zločine.⁵¹⁸ Predstavnici Jedinice su potvrdili da su u Jedinici na početku bili angažovani pripadnici Jedinice za specijalne operacije, ali su oni vremenom udaljeni iz Jedinice.⁵¹⁹ Danas su u Jedinici angažovani pripadnici koji su u vreme sukoba bili deo formacija koje su učestvovali u sukobima, ali oni nisu na rukovodećim mestima u Jedinici.⁵²⁰

Oko 85 odsto pripadnika Jedinice prošlo je kroz neki vid stručne obuke poput bliske zaštite lica, upravljanja blindiranim vozilima, antistres treninga i dr. Obuke su organizovale strane vlade ili međunarodne organizacije. U Jedinici smatraju da su im neophodne dodatne obuke.⁵²¹

2.2.2.2. Budžet i tehnička opremljenost

Jedinica nema svoj budžet, već sredstva dobija od MUP-a. Potrebe za svaku narednu godinu Jedinica predlaže MUP-u, na osnovu analize rashoda tekuće godine. Jedinica je zadovoljna sredstvima kojima raspolaže, ali nadležni u Jedinici ističu da bi bilo celishodno da u slučaju ostvarivanja ušteda tokom godine, taj novac mogu koristiti za kupovinu dodatne opreme kao što je slučaj, prema njihovom objašnjenju, u Hrvatskoj i nekim drugim zapadnoevropskim državama. Sadašnja praksa je takva da je Jedinica dužna da vrati neiskorišćena sredstva u budžet.⁵²²

515 Ibid.

516 Ibid.

517 Goran Ilić i dr, *Komentar Zakona o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku* (Beograd: OEBS, 2006), str. 62.

518 Ibid; Savet Evrope, *Zaštita svedoka kao temelj pravde i pomirenja na Balkanu*, izveštaj specijalnog izvestioca Tomasa Gardetta, 29. novembar 2010, para. 119; Savet Evrope, *Izveštaj Thomasa Hammarberga, komesara Saveta Evrope za ljudska prava, nakon posete Srbiji 12-15. juna 2011. godine*, para. 18-23.

519 Intervju sa predstavnicima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine. Jedinica za specijalne operacije je osnovana u maju 1991. godine, prvo pod nazivom „Knindže“, potom „Jedinica za posebne namene“ ili „Jedinica za specijalne operacije Republike Srbije, SAO Krajine i RSK MUP-a“, a od avgusta 1991. godine deluje pod nazivom „Crvene beretke“. U avgustu 1993, pod nazivom „Jedinica za antiteroristička dejstva“, Jedinica je i zvanično postala deo Državne bezbednosti Srbije, a 1996. godine je promenila naziv u „Jedinica za specijalne operacije“. Jedinica je učestvovala u činjenju zločina u Hrvatskoj, BIH i na Kosovu. Tri aktivna pripadnika JSO učestvovali su u atentatu na premijera Srbije Zorana Đindića. Rasformirana je odlukom MUP-a od 25. marta 2003. godine. Videti: MKSJ, *Tužilac protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića*, presuda Pretresnog veća, IT-03-69, para. 1423 i 1443; MKSJ, presuda Pretresnog veća, *Tužilac protiv Šainovića i dr*, IT-05-87, para. 733, i 735; MKSJ, presuda Pretresnog veća, *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića [IT-05-87]*, para. 271; MKSJ, *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, IT-05-87, dokazni predmet D.00933; MKSJ, *Tužilac protiv Šainovića i dr*, IT-05-87, dokazni predmet 6D01330; presuda Odeljenja za organizovani kriminal Okružnog suda u Beogradu, K.P.5/03; *Odluka o jedinici za specijalne operacije Ministarstva unutrašnjih poslova, Službeni glasnik RS* br. 31, 25. mart 2003.

520 Intervju sa predstavnicima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

521 Ibid.

522 Ibid.

Plate pripadnika Jedinice se ne razlikuju od primanja pripadnika MUP-a koji rade u drugim organizacionim jedinicama.⁵²³

Tehnička oprema kojom Jedinica raspolaže zahteva modernizaciju. Jedinica ima oko 35 vozila, koja su već dugo u upotrebi. Tri vozila su blindirana, ali kod predstavnika Jedinice postoji osnovana bojazan da su prepoznatljiva u zainteresovanom delu javnosti zbog dugog vremenskog perioda u kojem se koriste. Pored novijih vozila, Jedinici su potrebni savremeni kriptovani (zaštićeni) telefoni, prenosivi računari novije generacije i centralni server sa podacima potrebnim za rad Jedinice.

Modernizacija dela opreme trebala je da bude urađena kroz donacije na osnovu programa podrške Evropske komisije namenjenog jedinicama za zaštitu na području zapadnog Balkana.⁵²⁴ Međutim, oprema na osnovu ovog programa u momentu pisanja Analize još uvek nije donirana Jedinici.⁵²⁵

2.2.2.3. Obezbeđivanje žrtava (svedoka oštećenih)

Jedinica je angažovana na obezbeđivanju svedoka oštećenih koji iz drugih država dolaze da svedoče pred Odeljenjem Višeg suda. U odnosu na ovaj aspekt angažovanja Jedinice do sada nisu dokumentovani nikakvi problemi. Prema rečima jedne od žrtava u predmetu *Podujevo II*, ophodenje pripadnika Jedinice prema njoj za vreme boravka u Beogradu bilo je profesionalno. Jedina zamerka odnosi se na manjak informacija koje su dobijali od Jedinice o tome koliko ih pripadnika Jedinice štiti, da li su naoružani, sa kim sarađuju (na primer lokalna policija) i ko je odgovorno lice kome mogu da se obrate za vreme boravka u Beogradu.⁵²⁶

2.2.2.4. Zaštita bivših pripadnika srpskih snaga

Bivši pripadnici vojske i policije koji su učestvovali u sukobima najdragoceniji su izvor podataka o počinjenim zločinima, jer se radi o očevicima zločina koji mogu precizno identifikovati počinioce. Istovremeno, oni su i najugroženija kategorija svedoka u Srbiji. Ulazak tih svedoka u Program zaštite do sada se pokazao nedelotvornim mehanizmom zaštite, jer pojedini pripadnici Jedinice pokazuju prema njima otvoreno neprijateljstvo koje povremeno prelazi i u nezakonito postupanje. Iskustva tri bivša pripadnika srpskih snaga anagažovanih tokom oružanog sukoba na Kosovu, koji su bili u Programu zaštite, jasno ilustruju razmere ovog problema.

Svedok u predmetu *Leskovačka grupa*⁵²⁷, B.Z., govorio je o pretnjama, uvredama, ponižavanju i psihičkom maltretiranju pripadnika Jedinice upućenim njemu i njegovoj porodici. Brojni postupci Jedinice stvorili su im nepodnošljive uslove za život. Prema navodima B.Z., pripadnici Jedinice - uključujući načelnika, njegovog pomoćnika i zamenika - otvoreno su ga pozivali da odustane od svedočenja. Nakon provedene dve godine u Programu zaštite, svedok B.Z. ga je napustio i sa porodicom se vratio u rodni grad. Tamo je izložen stalnim pretnjama i šikaniranju, pa je zatražio i dobio azil u jednoj stranoj državi. Predmet u kojem je trebalo da svedoči još uvek nije dobio pravni epilog.⁵²⁸

Gotovo identično postupanje Jedinice opisao je Zoran Rašković, svedok u predmetu *Ćuška*. On je javno, tokom davanja iskaza na glavnom pretresu 25. januara 2012. godine, govorio o tome da mu je visoki funkcioner policije zadužen za njegovu bezbednost uputio direktnu pretnju zbog odlike da svedoči protiv pripadnika srpskih snaga.⁵²⁹ Dok je

523 *Ibid.*

524 Dostupno na internet stranici Evropske komisije: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/financial_assistance/ipa/2012/multi-beneficiary/pf5_ipa-2012_winpro-ii_final.pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

525 Intervju sa predstavnicima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

526 Odgovor e-mailom Sarande Bogujevcu na upit Fonda za humanitarno pravo, 25. i 26. april 2014. godine.

527 Na zahtev TRZ, MUP Srbije je 12. marta 2009. godine uhapsio četvoricu pripadnika policije, protiv kojih je Fond za humanitarno pravo podneo krivičnu prijavu. Sutradan, 13. marta 2009. godine, TRZ je podnelo istražnom sudiji zahtev za sprovodenje istrage protiv pet pripadnika 37. odreda PJP, zbog osnovane sumnje da su izvršili krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Već 14. marta 2009. godine istražni sudija je doneo rešenje za sprovodenje istrage protiv spomenute petorice pripadnika MUP-a Srbije, i nakon saslušanja, četvorici je određen jednomesečni pritvor. Ključni dokazi protiv prijavljenih bile su izjave četvorice policajaca, bivših pripadnika 37. odreda PJP.

528 Fond za humanitarno pravo, „Obraćanje zaštićenog svedoka FHP“, u: *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2010. godini*, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/04/Izvestaj_o-domacim-sudjenjima-za-r-zl_srpski.pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

529 Transkript suđenja u predmetu *Ćuška/Qushk*, 25. januar 2012. godine, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/35-25.01.2012.pdf>, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

bio uključen u Program, Rašković je bio smešten u krajnje neuslovnom stanu, u kom nije bilo grejanja mada je svedok tu boravio i tokom jeseni i zime.⁵³⁰

Drugi svedok u predmetu *Leskovačka grupa* koji je bio u Programu je Slobodan Stojanović. Program zaštite prema njemu je obustavljen nakon četiri meseca, nakon što je u više navrata nadležnim organima pokušao da skrene pažnju na loše uslove života i neprofesionalno postupanje Jedinice.⁵³¹

Predstavnici Jedinice negiraju sve iznete navode, napominjući da je bilo "manjih pritužbi" pojedinih lica u programu zaštite na rad Jedinice, te da su pripadnici Jedinice koji su napravili pomenute propuste u radu sankcionisani od strane rukovodstva Jedinice, bez detalja o vrsti izrečene sankcije.⁵³²

2.2.2.5. Bez efikasnog i nezavisnog mehanizma kontrole sprovodenja Programa

Ozbiljni navodi o neprofesionalnom postupanju Jedinice ostaju bez adekvatne istrage jer mehanizmi nadzora i kontrole sprovodenja Programa rada ne postoje ili su neadekvatni.

Zakonom o Programu zaštite učesnika krivičnog postupka nije uspostavljen mehanizam za proveru pojedinačnih pritužbi lica koja se nalaze u Programu ili za proveru okolnosti njihovog samoinicijativnog napuštanja Programa. Jedini vid provere ovih navoda jeste interna istraga navoda o nepravilnosti rada pojedinih pripadnika. Međutim, radi se o netransparentnoj i necelishodnoj proceduri, jer pritužbe o neprofesionalnom postupanju sprovodi sama Jedinica, i to u potpuno nejavnom postupku. Štaviše, nejasno je da li je ova procedura uopšte propisana nekim aktom, jer u odgo-

voru Jedinice na zahtev FHP-a da ukaže na akt kojim je ova procedura predviđena, takav nije naveden. Umesto toga, navedeno je da je "prilikom obavljanja prvog razgovora sa njima [licima pod zaštitom, prim. FHP] ukazano na tu proceduru i njihovu mogućnost na pritužbe na sve što se odnosi na postupanje Jedinice za zaštitu".⁵³³ U Jedinici ističu da lica u Programu mogu uputiti pritužbe i Komisiji i TRZ-u, ali ne navode druge detalje o ovoj proceduri, kao ni pravni akt kojim je ona predviđena.⁵³⁴

Komisija za sprovođenje Programa zaštite podnosi godišnje izveštaje o radu Narodnoj skupštini Republike Srbije, i to je jedina forma nadzora rada ovog organa.⁵³⁵ Međutim, norma kojom se ovaj postupak propisuje je štura i nejasna. Njome se ne propisuje o kom nadležnom odboru je reč, niti se propisuju dalje postupanje i obaveze nadležnog odbora u odnosu na izveštaj. Ovakvo zakonsko rešenje je u praksi dovelo do potpunog odsustva nadzora nad radom Komisije.

Počev od 2006. godine, Komisija je podnosiла godišnji izveštaj Odboru za pravosude, državnu upravu i lokalnu samoupravu i Odboru za bezbednost i unutrašnje poslove Narodne skupštine Republike Srbije (u ranijem sazivu Odbor za pravosude i upravu i Odbor za odbranu i bezbednost). Prema tumačenju Zakona o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku od strane Narodne skupštine, nadležni odbori nemaju obavezu razmatranja izveštaja Komisije.⁵³⁶ Pa ipak, Odbor za bezbednost i odbranu je razmotrio i formalno usvojio jedan izveštaj Komisije (izveštaj za 2009. godinu).⁵³⁷

Jedinica podnosi godišnji izveštaj o radu Direktoru policije.⁵³⁸ FHP nije bio u mogućnosti da sazna ocenu Direktora policije o radu Jedinice, jer se kabinet Direktora više puta

530 "Pretnje iz policije, poniženja iz Tužilaštva", *E novine*, 4. februar 2012. godine: <http://www.e-novine.com/mobile/srbija/srbija-tema/58452-Pretnje-policije-ponjenja-Tuilitva.html>, pristupljeno: 9. april 2014. godine.

531 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o nezakonitostima u procesuiranju ratnih zločina u Republici Srbiji*, Beograd, septembar 2011, str. 57.

532 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

533 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine; dopis Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, 03/8, br 2-57/14, 7. maj 2014. godine.

534 *Ibid.*

535 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05, čl. 11.

536 Odgovor Narodne skupštine Republike Srbije na zahtev Fonda za humanitarno pravo za pristup informacijama od javnog značaja od 17. novembra 2013. godine, broj 9-4147/13.

537 *Ibid.*

538 Intervju sa predstvincima Jedinice za zaštitu MUP-a Srbije, 10. maj 2013. godine.

oglušio o zahtev FHP-a za odgovore na pitanja koja se tiču Jedinice.

U slučaju svedoka Slobodana Stojanovića, nakon što je obustavljen Program zaštite, Zaštitnik građana (ombudsman) je, po Stojanovićevu pritužbi, pokrenuo postupak za ocenu zakonitosti postupanja Jedinice, ali postupak se pokazao necelishodnim.⁵³⁹ Zaštitnik je, nakon izjašnjavanja obe strane, doneo odluku da je nemoguće utvrditi da li je došlo do nezakonitosti u radu Jedinice i uputio je Stojanovića da "sporne činjenice utvrdi u kontradiktornom postupku kakav je sudski".⁵⁴⁰

2.2.2.6. Nezainteresovanost državnih organa za program zaštite svedoka

Zabrinutost zbog ozbiljnih navoda o neprofesionalnim postupcima Jedinice izrazile su i međunarodne vladine i nevladine organizacije. Među njima su Evropska komisija⁵⁴¹, Evropski parlament⁵⁴², Savet Evrope⁵⁴³, Misija OEBS-a u Srbiji⁵⁴⁴ i Amnesty International⁵⁴⁵. I TRZ je javno iznosilo pritužbe na rad Jedinice.⁵⁴⁶ U okviru izveštaja i nalaza pomenutih organizacija i institucija, neretko su iznošene sugestije

da bi, u cilju otklanjanja nepravilnosti u radu Jedinice, nju trebalo izmestiti iz MUP-a u okvire Ministarstva pravde.

Uprkos kritikama na rad Jedinice, koje datiraju još od samog početka njenog rada, institucije Republike Srbije do danas nisu preduzele ništa u cilju otklanjanja problema o kojima je bilo reči.⁵⁴⁷

Institucije su ostale neme i nakon direktnog obraćanja pojedinih lica pod zaštitom, koja su imala mogućnost da se obrate nekoj drugoj instituciji tokom trajanja Programa zaštite. Svedoci B.Z. i Slobodan Stojanović su se bezuspešno obraćali, između ostalih, Predsedniku Republike, Ministru pravde i Ministru unutrašnjih poslova, i ukazivali im na probleme sa kojima se suočavaju kao osobe uključene u Program.⁵⁴⁸

Defektnost sistema zaštite svedoka možda najbolje ilustruje odgovor Direktora policije, nakon protesta TRZ-a zbog nepravilnosti u radu Jedinice. Direktor policije je predstavnici TRZ-a rekao da je nemoćan da primeni bilo kakvu meru jer je Načelnik Jedinice rođak visokog funkcionera vladajuće Socijalističke partije Srbije.⁵⁴⁹

539 Zaštitnik građana je nezavistan državni organ koji u okviru svoje nadležnosti između ostalog štiti prava građana i kontroliše rad organa državne uprave i stara se o zaštiti i unapređenju ljudskih prava; Zakon o Zaštitniku građana, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 79/2005. i 54/2007, član 1, stav 1 i 2. Postupak po pritužbi građana, ili po inicijativi samog Zaštitnika građana, regulisan je članovima 24-31 Zakona.

540 Dopis Zaštitnika građana Slobodanu Stojanoviću, del. broj 160004, od 5. juna 2013. godine.

541 Počev od prvog izveštaja o napretku Srbije u pristupanju EU 2005. godine, Evropska komisija je iskazivala zabrinutost u pogledu sistema zaštite svedoka. U Izveštaju za 2009. godine izneta je primedba koja se konkretno odnosi na zastrašivanje svedoka koji su svedočili o zločinima na Kosovu. I u izveštaju iz 2012. godine eksplicitno se navodi da problemi u zaštiti svedoka sprečavaju rešavanje osetljivih slučajeva. Svi izveštaji na srpskom dostupni na: <http://www.seio.gov.rs/документа/еу-документа.187.html>, pristupljeno 11. juna 2014. godine.

542 Evropski parlament, *Rezolucija o procesu evropskih integracija Srbije*, 29. mart 2012. godine, para. 20, dostupno na <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2fEP%2f%2fTEXT%2bTA%2bP7-TA-2012-0114%2b0%2bDOC%2bXML%2bV0%2f%2fEN&language=EN>. Pristupljeno: 11. jun 2014. godine.

543 Savet Evrope, *Zaštita svedoka kao temelj pravde i pomirenja na Balkanu*, izveštaj specijalnog izvestioca Tomasa Gardetta, 29. novembar 2010, para. 113-124; Savet Evrope, *Izveštaj Thomasa Hammarberga, komesara Saveta Evrope za ljudska prava, nakon posete Srbiji od 12. do 15. juna 2011. godine*, para. 18-23.

544 „Misija OEBS zabrinuta zbog pretnji svedocima” (saopštenje za štampu), 2. februar 2012. godine, dostupno na <http://www.naslov.net/2012-02-02/beta/misija-oebs-zabrinuta-zbog-pretnji-svedocima/3149268>. Pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

545 Amnesty International, *Annual Report 2013, Serbia*, dostupno na <http://www.amnesty.org/en/region-serbia/report-2013>. Pristupljeno: 10. aprila 2014. godine.

546 Branka Trivić, „Svedoke zastrašuje jedinica za njihovu zaštitu”, *Radio Slobodna Evropa*, 27. decembar 2011. godine, dostupno na: http://www.slobodnaevropa.mobi/a/svedoke_zastrasuje_jedinica_za_njihovu_zastitu/24435346.html. Pristupljeno: 12. maj 2014. godine.

547 Videti: Evropska komisija, *Izveštaj o napretku Srbije u pristupanju EU za 2006. godinu*, str. 10, dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2006/nov/sr_sec_1389_en.pdf. Pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

548 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o nezakonitostima u procesuiranju ratnih zločina u Republici Srbiji*, Beograd, septembar 2011, str. 69.

549 Intervju sa zamenikom Tužioca za ratne zločine, 20. maj 2013. godine.

I) Odbрана

Odbрана optuženih za ratne zločine u Srbiji je na margini interesovanja relevantnih domaćih i međunarodnih aktera, iako je pravo optuženih na delotovornu i kompetentnu obranu jedan od osnovnih preduslova za pravično suđenje i kredibilitet sudskega postupaka.

Okolnosti koje značajno umanjuju delotovornost odbrane, a time i pravo na pravično suđenje, u predmetima ratnih zločina u Srbiji su nepostojanje kriterijuma stručnosti u oblasti međunarodnog humanitarnog prava izabranih branilaca, problemi u finansiranju odbrane i otežan pristup dokazima u drugim državama. Odbранa optuženih u predmetima ratnih zločina često je potisнутa u drugi plan i zbog neprofesionalnog ponašanja pojedinih branilaca, koji do sada nisu sankcionisani od strane advokatskih komora.

1. Kompetentnost branilaca

Kontinuirano profesionalno usavršavanje branilaca u pitanjima međunarodnog humanitarnog prava neophodan je preduslov za pružanje delotvorne odbrane optuženima za ratne zločine.⁵⁵⁰ Ovaj imperativ proizilazi iz kompleksne prirode suđenja za ratne zločine, sužene mogućnosti za sticanje prakse i znanja u oblasti međunarodnog humanitarnog prava pred domaćim sudovima, kao i iz stalne evolucije ove grane prava. Međutim, u praksi stručnost i iskustvo u ovoj oblasti prava nisu uslovi za ulazak u uži krug iz kojeg može biti izabran branilac u konkretnom suđenju u predmetu ratnog zločina. Optuženi u predmetima ratnih zločina mogu izabrati bilo kog advokata.⁵⁵¹ Advokati koji postupaju u predmetima ratnih zločina u Srbiji stiču znanja u ovoj oblasti isključivo na osnovu lične inicijative i entuzijazma.⁵⁵² Kada je reč o braniocima koje sud i Tužilac postavljaju po

službenoj dužnosti, zakon propisuje strožije kriterijume i u pogledu stručnosti i u pogledu iskustva. U praksi, međutim, utvrđivanje kriterijuma stručnosti sprovodi se na način da se na listu branilaca po službenoj dužnosti mogu imenovati i advokati bez ikakve edukacije iz međunarodnog humanitarnog prava.

Prema Zakonu o procesuiranju ratnih zločina, branilac po službenoj dužnosti mora imati "najmanje 10 godina profesionalnog iskustva iz oblasti krivičnog prava i [mora da] poseduje potrebna znanja i iskustvo iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava".⁵⁵³ Ispunjeno ovih uslova utvrđuje advokatska komora koja listu advokata koji ispunjavaju ove uslove dostavlja sudu. Međutim, prema podacima dobijenim od Advokatske komore Srbije, za imenovanje na listu branilaca po službenoj dužnosti u predmetima ratnih zločina bilo je dovoljno da podnesu "sertifikat o edukaciji u oblasti ljudskih prava", ali ne i međunarodnog humanitarnog prava.⁵⁵⁴

Primer uspešnog i transparentnog mehanizma podsticanja stručnog usavršavanja koji utiče na viši kvalitet odbrane optuženih uspostavljen je u BiH, kroz Odsjek krivične odbrane (OKO).⁵⁵⁵ Kriterijumi stručnosti kao i obavezna kontinuirana edukacija obavezan su preduslov zastupanja u predmetima ratnih zločina u BiH, bez obzira da li je reč o izabranim ili postavljenim braniocima.⁵⁵⁶

Do početka rada specijalizovanih institucija za suđenje počiniocima ratnih zločina, zanemarljiv broj advokata u Srbiji je imao priliku da zastupa optužene u postupcima za ratne zločine pred sudovima opšte nadležnosti i pred MKSJ.⁵⁵⁷ OEBS je u periodu od 2007. do 2010. godine organizovao više obuka za branioce. Obuke su se odnosile na materijalno-pravna i procesna pitanja, kao i na veštine

550 Intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine.

551 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 73.

552 Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine.

553 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009), član 14v, stav 1.

554 Intervju sa predstnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; Odgovor Advokatske komore Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, br 441/14, 22. maj 2014. godine.

555 Odsjek krivične odbrane (OKO) u okviru Ministarstva pravde BiH je institucija koja se stara o poštovanju najviših standarda odbrane u suđenjima za ratne zločine u BiH. Više o OKO videti na: <http://www.okobih.ba/>.

556 Poslovnik o izmjenama i dopunama Poslovnika o radu Suda BiH, od 26. jula 2011. godine, član 2.

557 Videti odeljak Procesuiranje ratnih zločina pred sudovima opšte nadležnosti, str. 77.

neophodne za uspešnu odbranu (stvaranje tima odbrane, osmišljavanje strategije odbrane i sl). Kao jedan od problema u OEBS-u je prepoznata selekcija advokata, s obzirom da mnogo advokata postupa i može postupati u ovim predmetima.⁵⁵⁸

Advokatska komora Srbije je u cilju unapređenja stručnosti advokata 2013. godine osnovala Advokatsku akademiju, u okviru koje postoje Katedra za krivično pravo i Katedra za međunarodno pravo. Do kraja 2013. godine, na akademiji su organizovane obuke u vezi sa primenom Zakonika o krivičnom postupku.⁵⁵⁹

2. Neprofesionalno ponašanje pojedinih branilaca

Postupanja branilaca u predmetima ratnih zločina neretko su usmerena na opstrukciju odnosno odgovlačenje postupka, što ide na štetu odbrane okrivljenog.⁵⁶⁰ Takođe, pojedini branioci često se prema svedocima, žrtvama i punomoćnicima oštećenih ponašaju neprofesionalno, omalovažavajući njihovu ličnost.⁵⁶¹

U predmetu *Gnjilanska grupa*, branioci optuženih su tokom suđenja dobacivali svedokinjama oštećenima C1 i C2 i vredali ih, zbog čega je zaštićena svedokinja C2 za vreme svedočenja bila vidno uz nemirena. Pojedini branioci su joj govorili da je pripremljen svedok, da čita svoju izjavu i da joj neko u tome pomaže.⁵⁶²

Eklatantan primer neprofesionalnog ponašanja branilaca usmerenog na opstrukciju postupka zabeležen je u predmetu *Lovas*. Branilac jednog od optuženih je učestvovao u suđenju iako je znao da to ne može činiti pošto je izbrisana iz imenika advokata. Zbog toga su određene dokazne radnje morale biti ponovljene. Isti pojedinac je često ometao rad suda i upadao u reč svom branjeniku, odgovarajući umesto njega na pitanja. Zbog stalnog narušavanja reda u sudnici, sa čim je nastavio i nakon više opomena i novčanog kažnjavanja, veće ga je udaljilo iz postupka.⁵⁶³

U nekim predmetima, advokati odbrane su vredali i omalovažavali punomoćnike oštećenih i pokušavali da ospore njihovo pravo da učestvuju u postupku.⁵⁶⁴ Pored toga, branioci su ponekad koristili sudnicu za iznošenje svojih političkih stavova, te političkih stavova branjenika.⁵⁶⁵

Advokati, prema Zakonu o advokaturi, disciplinski odgovaraju za lakše i teže povrede dužnosti i ugleda advokature koje se uređuju Statutom Advokatske komore.⁵⁶⁶ Statutom Advokatske komore Srbije, kao teža povreda dužnosti i ugleda advokature smatra se i nedolično ponašanje prema суду, svedoku ili veštaku za koju se može izreći novčana kazna ili mera brisanja iz imenika advokata.⁵⁶⁷ Disciplinski postupak pokreće disciplinski tužilac advokatske komore, na osnovu prijave koju podnosi zainteresovano lice, ili državni organ.⁵⁶⁸ Osim toga, ZKP predviđa i obavezu predsednika sudskog veća da obavesti advokatsku komoru u slučaju kada izrekne kaznu advokatu zbog narušavanja reda ili ga isključi

558 Intervju sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 31. maj 2013. godine; email korespondencija sa predstavnikom Misije OEBS-a u Srbiji, 13. jun 2014. godine.

559 Odgovor Advokatske komore Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, br 441/14, 22. maj 2014. godine.

560 *Ibid*; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

561 Videti izveštaje Fonda za humanitarno pravo o suđenjima za ratne zločine za 2011. i 2012. godinu.

562 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2010. godini* (Beograd, septembar 2011. godine), str. 29, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/04/Izvestaj_o-domacim-sudjenjima-za-r-zl_srpski.pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

563 Transkript sa suđenja u predmetu *Lovas* od 24. juna 2009. godine, str. 3-4, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/58-24.06.2009..pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

564 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd, april 2013. godine), str. 10; predmet Ćuska, transkript sa glavnog pretresa od 20. decembra 2012. godine, str. 26, dostupno na http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Cuska/1%20Cuska%20Transkript%20sudjenja-20.12.2010..pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

565 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd, april 2013. godine), str. 10.

566 Zakon o advokaturi, *Službeni glasnik Republike Srbije* 31/11 i 24/12, član 75.

567 Statut Advokatske komore Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/11, 78/12 i 86/13, član 241, stav 2, tačka 15 i član 242.

568 *Ibid*, član 201.

iz postupka. U tom slučaju postoji obaveza advokatske komore da obavesti sud o preduzetim merama.⁵⁶⁹ Međutim, do sada nije vođen ni jedan disciplinski postupak protiv advokata koji su postupali u predmetima ratnih zločina.⁵⁷⁰

3. Problemi u finansiranju troškova odbrane

Prema Advokatskoj tarifi, odbrana u predmetima ratnih zločina spada u red najskupljih, zbog složenosti krivično-pravne materije koja se odnosi na ratne zločine i zbog zaprećene visoke kazne za ova dela. Troškovi odbrane podrazumevaju troškove odbrane okrivljenog u predistražnom i istražnom postupku, odnosno prisustvo advokata za svaku održanu ili neodržanu procesnu radnju⁵⁷¹, razgovor sa okrivljenim koji je lišen slobode, odbranu na glavnom pretresu ili sednici veća, sastavljanje podnesaka, podnošenje pravnih lekova, kao i troškove za obavljanje poslova izvan sedišta advokatske kancelarije. Prema Advokatskoj tarifi, naknada za odbranu na glavnom pretresu iznosi 61.500 dinara, za sastav žalbe 120.000 dinara, a za sastav podneska 60.000 dinara.⁵⁷²

Dugo trajanje ovih predmeta (u proseku četiri godine od pokretanja istrage do pravosnažnosti presude) upućuje na to da su optuženima neophodna značajna sredstva za odbranu. Često se dešava da tokom trajanja postupka optuženi otkazuju punomoćja svojim izabranim braniocima jer više nisu u stanju da plaćaju troškove odbrane. U tim situaci-

jama, sud pribegava rešenju po kojem izabranog branioca imenuje za branioca po službenoj dužnosti.⁵⁷³

Branioci po službenoj dužnosti se suočavaju sa ozbiljnim problemima u naplati troškova zastupanja. Pretežna praksa u Odeljenju Višeg suda je da se braniocima po službenoj dužnosti odobravaju troškovi sukcesivno tokom celog trajanja postupka.⁵⁷⁴ Međutim, u praksi se često dešava da, zbog nedostatka finansijskih sredstava kojima sud raspolaze, troškovi advokata budu isplaćeni i nakon godinu dana od momenta njihovog nastanka.⁵⁷⁵ Ovome treba dodati i činjenicu da je, prema Pravilniku o visini nagrade za rad advokata za odbranu po službenoj dužnosti, iznos troškova odbrane koji se isplaćuju braniocima po službenoj dužnosti tek 50% od iznosa predviđenog Advokatskom tarifom.⁵⁷⁶ Navedene okolnosti utiču da advokati, posebno oni sa višim nivom stručnosti i sa više iskustva, nemaju jak motiv da zastupaju u predmetima ratnih zločina u svojstvu branilaca po službenoj dužnosti.⁵⁷⁷

Novina ZKP koji je u primeni od januara 2012. godine je u tome što okrivljeni i branilac tokom istrage mogu prikupljati dokaze u korist odbrane u formi procesnih radnji.⁵⁷⁸ Međutim, troškovi nastali prilikom preduzimanja ovih radnji nisu uvršteni u troškove postupka.⁵⁷⁹ To između ostalog dovodi do toga da okrivljeni slabijeg imovnog stanja ne mogu finansirati prikupljanje dokaza u svoju odbranu.

569 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013. i 55/2014, član 370, stav 3 i član 372, stav 1.

570 Odgovor Advokatske komore Srbije na upit Fonda za humanitarno pravo, br 441/14, 22. maj 2014. godine; Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine.

571 Pod procesnom radnjom, u smislu odredbi tarifnog broja 2 Advokatske tarife, podrazumeva se svaka radnja policije, tužioca ili suda o čijem preduzimanju se sačinjava poseban zapisnik.

572 Tarifa o nagradama i naknadama troškova za rad advokata, koju je doneo Upravni odbor Advokatske komore Srbije, objavljena u *Službenom glasniku Republike srbije* br. 12/2012, dostupno na: http://www.advokatska-komora.co.rs/propisi_lat/TARIFA_10032012.pdf, pristupljeno: 13. maj 2014. godine.

573 Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine.

574 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 23. i 28. maj 2013. godine; intervju sa bivšom sudijom Višeg suda u Beogradu, 28. april 2013. godine.

575 Intervju sa sudijom Apelacionog suda u Beogradu, 28. april 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine.

576 Pravilnik o visini nagrade za rad advokata za odbranu po službenoj dužnosti, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 23/2014.

577 Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 34.

578 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 301; Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (3. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 2013), str. 646.

579 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, glava XIII; intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine; intervju sa braniocem, 22. maj 2013. godine.

Time se narušava i temeljni princip adversarnog krivičnog postupka – princip “jednakosti oružja”.⁵⁸⁰

4. Pristup odbrane dokazima u inostranstvu

Neravnopravan položaj odbrane u odnosu na Tužioca ogleda se i u domenu prikupljanja dokaza tokom istrage koji se nalaze na teritoriji drugih država.⁵⁸¹ U odsustvu odgovarajućih međudržavnih sporazuma, advokati dokaze prikupljaju zahvaljujući sopstvenoj inicijativi i izvorima.⁵⁸²

J) Oštećeni u postupcima za ratne zločine

Oštećeni je lice čije je lično ili imovinsko pravo povređeno ili ugroženo krivičnim delom.⁵⁸³ Među pravima koja oštećenom omogućuju aktivnu ulogu u postupku su prava da: prisustvuje ispitivanju svedoka i veštaka u istrazi; predloži tužiocu da postavi određena pitanja osumnjičenom, svedoku ili veštaku⁵⁸⁴; na glavnem pretresu posle uvodnih izlaganja ukratko obrazloži svoj imovinsko-pravni zahtev⁵⁸⁵; predlaže izvođenje novih dokaza, kao i da ponovi predloge koji su ranije odbijeni⁵⁸⁶; postavlja pitanja optuženom, svedoku, veštaku i stručnom savetniku⁵⁸⁷; predloži dopunu dokaznog postupka⁵⁸⁸; održi završnu reč i odgovori na završnu reč branioca i optuženog.⁵⁸⁹ Značajno ograničenje uloge je nemogućnost podnošenja žalbe na presudu, osim u pogledu troškova krivičnog postupka i dosuđenog imovinsko-pravnog zahteva.⁵⁹⁰

1. Angažovanje punomoćnika

Oštećeni (žrtve) u predmetima ratnih zločina u Srbiji mogu angažovati punomoćnike koji ih predstavljaju i aktivno učestvuju u sudsakom postupku. Mogućnost da žrtve imaju svog predstavnika u sudsakom postupku u skladu je sa savremenim tendencijama osnaživanja uloge žrtava u svim inicijativama usmerenim na utvrđivanje odgovornosti i istine o kršenjima ljudskih prava.⁵⁹¹ U velikom broju predmeta za ratne zločine koji su vođeni pred Okružnim sudom u Beogradu a potom i pred Odeljenjem Višeg suda, punomoćnici oštećenih su imali aktivnu ulogu u rasvetljavanju zločina i utvrđivanju odgovornosti počinilaca.

Oštećenog u postupku može predstavljati njegov zakonski zastupnik ili punomoćnik. Do 15. januara 2012. godine, zastupnik oštećenog mogla je biti bilo koja osoba koju oštećeni ovlasti da ga zastupa u postupku. Međutim, primenom novog ZKP-a oštećeni tužilac može angažovati punomoćnika samo iz reda advokata.⁵⁹²

Ovakvo zakonsko rešenje ne uvažava specifičnost predmeta ratnih zločina u kojima oštećeni, u najvećem broju slučajeva, dolaze iz drugih država i etničkih grupa. Razumno je prepostaviti da, zbog zločina koje su počinile srpske snage, oštećeni imaju nisko poverenje u institucije Republike Srbije, uključujući i TRZ. Istovremeno je zajednica advokata u Srbiji u najmanju ruku nepoznata. Ujedno, ovakvo rešenje ZKP-a predstavlja i dodatni teret oštećenom jer ga izlaže trošku angažovanja advokata.

580 „Jednakost oružja nalaže da se svakoj strani pruži razumna mogućnost da predoči svoj slučaj pod uslovima koji je ne dovode u suštinski nepovoljniji položaj u odnosu na drugu stranu.“ Evropski sud za ljudska prava, *Brandstetter v. Austria* (predstavka br. 11170/84; 12876/87; 13468/87), presuda, 1991, str. 41–69.

581 Bogdan Ivanišević, *Uprkos okolnostima: Krivični postupci za ratne zločine u Srbiji* (Beograd: Međunarodni centar za tranzicionu pravdu, 2007), str. 35.

582 Intervju sa braniocem, 14. maj 2013. godine.

583 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 2, stav 1 tačka 11.

584 *Ibid*, član 300, st. 1, 3 i 8.

585 *Ibid*, član 393, st. 4.

586 *Ibid*, član 395, st. 1.

587 *Ibid*, član 398, st. 1 i čl. 402, st. 5.

588 *Ibid*, član 408, st. 1.

589 *Ibid*, član 412, st. 1 i 2, čl. 413, st. 2 i čl. 414, st. 3.

590 *Ibid*, član 50.

591 Primera radi, član 68, tačka 4 Statuta i član 91 Pravilnika o proceduri MKS, predviđaju da žrtve imaju svoje pravne zastupnike, da mogu učestvovati na glavnem pretresu, postavljati pitanja, iznositi pitanja koja se tiču nekog interesa žrtava itd.

592 *Ibid*, član 50, stav 1, tačka 3 i član 56.

Ustavni sud Srbije je istu odredbu iz Zakona o parničnom postupku proglašio neustavnom.⁵⁹³ Zbog toga se čini nelogičnim da zastupnik oštećenog u krivičnom postupku mora biti advokat, uprkos činjenici da, za razliku od stranka u parničnom postupku, oštećeni u krivičnom postupku nije strana već učesnik u postupku (oštećeni u krivičnom postupku ima manje procesnih prava).

Pre pomenute zakonske izmene, u velikom broju predmeta žrtve su birale da ih predstavljaju branitelji ljudskih prava. U većini predmeta za ratne zločine u Srbiji, oštećene je zastupao FHP preko tadašnje izvršne direktorke i ekspertkinje za ljudska prava Nataše Kandić, kao i advokata sa dugogodišnjim iskustvom zastupanja žrtava kršenja ljudskih prava.⁵⁹⁴ Uloga FHP-a u predmetima ratnih zločina bila je višestruka. Zahvaljujući pitanjima punomoćnika tokom glavnog pretresa, rasvetljavani su aspekti zločina koji nisu bili obuhvaćeni optužnicom. Za neke zločine je nakon toga inicirana istraga. Tako su punomoćnici oštećenih u predmetu *Zvornik I* pitanjima upućenim svedocima tokom glavnog pretresa ukazali na zločine koji nisu obuhvaćeni optužnicom, a koji su zatim postali predmet istrage i optužnice TRZ u predmetu *Zvornik II*.⁵⁹⁵

2. Ostvarivanje prava na naknadu štete

Prema ZKP-u, sudsko veće u krivičnom postupku može dosuditi oštećenom imovinsko-pravni zahtev.⁵⁹⁶ Uslovi koji treba da budu ispunjeni da bi se o ovom zahtevu raspravljalo su sledeći: (1) da se imovinsko-pravni zahtev odnosi na naknadu štete nastale krivičnim delom⁵⁹⁷, (2) da postoji

predlog ovlašćenog lica za raspravljanje imovinsko-pravnog zahteva⁵⁹⁸, (3) da se zahtevom znatno ne odugovlači krivični postupak i (4) da se zahtev odnosi na naknadu štete, povraćaj stvari ili poništaj određenog pravnog posla.⁵⁹⁹ Međutim, uprkos postojanju zakonskih mogućnosti, praksa sudova u svim krivično-pravnim predmetima, pa i u predmetima ratnih zločina, je da sud bez izuzetka oštećene upućuje da svoje imovinsko-pravne zahteve ostvare u parničnom postupku.⁶⁰⁰

Oštećeni stoga, nakon završetka krivičnih postupaka, pokušavaju da ostvare svoje pravo na odštetu u parničnim postupcima u kojima tuže državu Srbiju. Po pravilu, organizacije za ljudska prava pokreću postupke u ime žrtava, jer se same žrtve na to retko odlučuju zbog straha, nepoverenja u sudove i visoke cene advokatskih usluga. Njihove tužbe najčešće budu odbijene zbog navodne zastarelosti prava na potraživanje štete.⁶⁰¹

K) Procesuiranje ratnih zločina pred sudovima opšte nadležnosti

Zakonom o procesuiranju ratnih zločina iz 2003. godine, predviđeno je da će se postupci za krivična dela ratnih zločina u kojima je optužnica stupila na pravnu snagu pre stupanja na snagu tog zakona okončati pred sudovima koji su pre toga bili nadležni za ove predmete.⁶⁰² Nadležnost su imali sudovi opšte nadležnosti (okružni sudovi) i vojni suds

593 Odluka po Ustavnoj žalbi, IUz-51/2012, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 49/2013, 5. jun 2013. godine.

594 Advokat Dragoljub Todorović, advokat Mustafa Radoniqi, advokat Teki Bokshi i dr.

595 Intervju sa punomoćnikom oštećenih u predmetima *Ovčara I*, *Podujevo I i II*, *Sjeverin*, *Zvornik I*, *Bytyqi* i *Suva Reka*, 17. septembar 2013. godine.

596 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 258, st. 4.

597 Kž. br. 848/91, Vrhovni sud Srbije od 15. oktobra 1991. godine.

598 Kž1. br. 760/08, Vrhovni sud Srbije od 5. maja 2008. godine.

599 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 252. Videti: Goran P. Ilić i dr, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku* (Beograd: Službeni glasnik, 2012), str. 551.

600 Videti: K-Po2-44/2010 od 22. septembra 2010. godine; K. 1419/04 od 15. jula 2005. godine i dr.

601 Slučaj Sarande, Jehone i Lirie Bogujevci (ratni zločin u Podujevu, mart 1999), u: Fond za humanitarno pravo, *Ustpostavljanje pravde ili relativizacija zločina* (Beograd: FHP, 2013), str. 68.

602 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007. i 104/2009, član 21.

vi. Nakon ukidanja vojnih sudova i tužilaštava 2004. godine, predmeti koji su vođeni pred vojnim sudovima preneti su na okružne sudove.⁶⁰³

Prema podacima kojima raspolaže FHP, pred okružnim a potom i višim sudovima, od početka oružanih sukoba 1990-ih godina do sada je u Srbiji vođeno 20 sudskih postupaka za ratne zločine i za etnički motivisana krivična dela, počinjena za vreme oružanih sukoba u bivšoj SFRJ, a koja su prema okolnostima slučaja morala biti kvalifikovana kao ratni zločini. Većina tih predmeta (12) su predmeti u kojima dela nisu kvalifikovana kao ratni zločini. Procesuirano je ukupno 35 osoba. Najveći broj ovih predmeta odnosi se na zločine počinjene tokom sukoba na Kosovu (17).

Do sada je pravnosnažno okončano 16 predmeta. U njima je osuđeno 17 lica.⁶⁰⁴ Pravnosnažno je oslobođeno devet lica.⁶⁰⁵ Dva predmeta, protiv ukupno šest lica, nalaze se u fazi žalbenog postupka⁶⁰⁶, a dva predmeta sa po jednim optuženim su u fazi glavnog pretresa.⁶⁰⁷ U jednom pred-

metu postupak je obustavljen zbog odustanka tužioca.⁶⁰⁸ Ovi predmeti, sa izuzetkom predmeta vođenih pred Okružnim sudom u Beogradu, obeleženi su ozbiljnim nedostacima usled propusta tužilaca i sudija. U više predmeta, Republičko javno tužilaštvo (RJT), postupajuća tužilaštva i TRZ su svojim pasivnim odnosom propustili da iskoriste zakonske mogućnosti i prenesu ove predmete u nadleženost TRZ.

1. Stručni i tehnički kapaciteti

Postupci za ratne zločine i ubistva koja su se desila tokom trajanja oružanog sukoba vođeni su pred okružnim (kasnije višim) sudovima u Prokuplju (3), Kraljevu (4), Novom Sadu (1), Nišu (5), Požarevcu (1), Beogradu (2), Leskovcu (1), Vranju (1), Šapcu (1) i Valjevu (1). Ovi predmeti su dodeljivani u rad sudijama metodom slučajnog odabira, u skladu sa Poslovnikom suda.⁶⁰⁹ Sudije koje su postupale ili još uvek postupaju u ovim predmetima nisu prošle nikakvu vrstu specifične edukacije ili treninga o međunarodnom humani-

-
- 603 Zakonom o vojnim sudovima bilo je predviđeno da oni kao redovni sudovi sude za krivična dela koja učine vojna lica i određena krivična dela koja učine druga lica, a odnose se na odbranu i bezbednost zemlje, kao i u sporovima u vezi sa službom u Vojsci Jugoslavije (Zakon o vojnim sudovima, *Službeni list SRJ* br. 11/95, 1/96, 74/99, 3/02, 37/02, čl. 1). U slučaju da je do dana stupanja optužnice na pravnu snagu okriviljenom prestao status vojnog lica ili civilnog lica zaposlenog u vojski, predmet je prelazio u nadležnost redovnog suda (član 13). Vojni sudovi i tužilaštva su ukinuti Zakonom o prenošenju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva na organe država članica koji je stupio na snagu 1. januara 2005. godine (*Sl. list SCG* br. 55/2004). Zakonom o preuzimanju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva, propisano je da će se nadležnost vojnih sudova u Srbiji preneti na okružne sudove u Novom Sadu, Nišu i Beogradu, a nadležnost vojnih tužilaštava na tužilaštva prema njihovoj stvarnoj nadležnosti (Zakon o preuzimanju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 137/2004, član 3 i 5). Što se tiče sudova opšte nadležnosti, njihova nadležnost za ove predmete je bila predviđena Zakonom o sudovima (*Službeni glasnik Republike Srbije* br. 46/91, 60/91, 18/92 i 71/92, 63/01, 42/02, 27/02, 27/03, 20/04) i Zakonom o uređenju sudova (*Službeni glasnik Republike Srbije* br. 63/01, 42/02, 27/03, 20/04, 101/05, 46/06), kao i novim Zakonom o uređenju sudova (*Službeni glasnik Republike Srbije* br. 117/2008, 104/09, 101/10, 31/11, 101/11 i 101/13).
- 604 Predmet *Žute ose*, Kž. I 1913/96, od 8. oktobra 1998. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Ivan Nikolić*, Kž. I 1594/02, od 16. januara 2013. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Dragiša Petrović i dr.*, PK broj 112/03, od 30. septembra 2003. godine, Vrhovni vojni sud; predmet *Slobodan Jovanović*, Kž. I 94/03 od 11. marta 2003. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Sjeverin*, Kž I 1807/05, od 13. aprila 2006. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Podujevo I*, Kž I 1874/05, od 22. decembra 2005. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Pakšec*, Kž I 198/08, od 2. decembra 2008. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Dušan Mladenovski*, Kž. 1721/00, od 21. decembra 2000. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Nenad Bulatović*, Kž. I 1841/06 od 20. novembra 2006. godine, Vrhovni sud Srbije; predmet *Drago Stojiljković*, 1Kž.1.br.552/11, od 2. februara 2012. godine.
- 605 Predmet *Oto Palinkaš i dr.*, Kž 1-3791/11, od 6. oktobra 2011. godine, Apelacioni sud u Kragujevcu; predmet *Emini*, Kž.1. br. 3520/10, od 17. novembra 2011. godine, Apelacioni sud u Nišu; predmet *Radoje Ivanjac*, od 17. novembra 2011. godine, Apelacioni sud u Nišu; predmet *Igor Radočaj*, K. br. 27/2002, od 30. aprila 2004. godine, Okružni sud u Nišu.
- 606 Predmet *Kušnin*, K br. 46/10, Viši sud u Nišu; Predmet *Orahovac*, 2K 25/11, Viši sud u Požarevcu.
- 607 Predmet *Miloš Lukić*, K br. I/10, pred Višim sudom u Prokuplju.
- 608 Predmet *Stevan Jekić*, Ki. br. 26/00, od 14. juna 2000. godine, Okružni sud u Valjevu.
- 609 Pravilnik o unutrašnjem poslovanju sudova (Sudski poslovnik), *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 91/93, 27/95 i 29/2000, član 120.

tarnom pravu. Izuvez Višeg suda u Leskovcu, ni jedan drugi sud pred kojim se vode ili su vođeni ovi predmeti nema opremu za audio-vizuelno beleženje suđenja.⁶¹⁰

2. Ispod standarda pravičnih suđenja

Sa izuzetkom presudâ koje je doneo Okružni sud u Beogradu u predmetima *Sjeverin*⁶¹¹ i *Podujevo*⁶¹², ni jedna presuda doneta u predmetima vođenim pred sudovima opšte nadležnosti nije predstavljala rezultat postupka koji zadovoljava standarde pravičnih i profesionalnih suđenja. Brojni nedostaci ovih suđenja i donetih presuda tiču se kvalifikacije dela, kaznene politike i trajanja postupka.

Propusti tužilaca i suda

U velikom broju predmeta, propusti tužilaca i/ili suda su rezultirali oslobođanjem lica za koje je postojala ozbiljna dokazna građa da su odgovorni za zločine nad civilima. Sledi nekoliko primera.

i. Predmet protiv Igora Radočaja, bivšeg pripadnika (VJ), vođen je pred Okružnim sudom u Nišu, zbog krivičnog dela ubistva jednog kosovskog Albanca u junu 1999. godine, u Orahovcu.⁶¹³ Na osnovu iskaza neposrednih očevidaca događaja (pripadnici VJ), sud je utvrdio da je optuženi zaista lišio života dva Albanca, ali ne i onog koji je naveden u optužnici. Međutim, kako je postupajući tužilac tokom glavnog pretresa propustio da uskladi činjenični opis u dispozitivu optužnice sa činjenicama koje su utvrđene tokom pretresa, sud nije imao drugu mogućnost osim da doneše oslobođajuću presudu. U suprotnom bi prekoračio optužnicu, što predstavlja bitnu povredu odredaba postupka i razlog za ukidanje presude.⁶¹⁴

ii. Predmet protiv Radoja Ivanjca, bivšeg pripadnika VJ, vođen je pred Okružnim sudom u Prokuplju zbog krivičnog dela ubistva. Ivanjac je optužen za ubistvo jednog NN civila albanske nacionalnosti u aprilu 1999. godine u selu Livadice (opština Podujevo). Doneta je oslobođajuća presuda, protiv koje tužilaštvo uopšte nije izjavilo žalbu. U obrazloženju odluke, veće je događaj opisalo kroz odbranu optuženog, a njegovo ponašanje opisalo kao herojsko, koristeći formulacije koje prilične scenarije akcionalih filmova, ali ne i sudskoj presudi.⁶¹⁵ Na primer, opisujući postupke optuženog kritičnom prilikom sud u presudi navodi:

Skrivenog ga opažaju teroristi, smešteni u nizu desnih šiptarskih kuća. I oni ga zasipaju kuršumima ispaljenim iz snajperskog i automatskog oružja. Na njegovu sreću, prisebnost, hrabrost, obučenost u duhu vojnika, prosti se prilepljuje uza zid zgrade i tako ih onemogućava da ga pogode. Kuršumi zasipaju prostor ispred njega, ali njega ne pogađaju. Samo ga prskaju blatom i vodom, pogađajući baru koja se našla iza zgrade, koju je koristio kao zaklon.

iii. Predmet protiv Miloša Lukića, bivšeg pripadnika MUP-a, vodi se pred Višim sudom u Prokuplju. Lukiću se stavlja na teret ubistvo jednog civila albanske nacionalnosti u aprilu 1999. godine u Podujevu. Sud je 1999. godine oglasio Lukića krivim zbog krivičnog dela ubistva, i izrekao mu uslovnu osudu.⁶¹⁶ Vrhovni sud Srbije je uvažio žalbu Opštinskog javnog tužioca iz Prokuplja i ukinuo presudu.⁶¹⁷ Vrhovni sud Srbije se u svojoj odluci osvrnuo i na odluku o krivičnoj sankciji, te ukazao da se za krivično delo ubistva ne može izreći uslovna osuda. Nakon ponovljenog postupka, prvostepeni sud, sa istim predsednikom veća, ponovo je oglasio Lukića krivim i izrekao mu kaznu zatvora od 18 meseci.⁶¹⁸ Vrhovni sud je 2002. godine ponovo ukinuo prvostepenu presudu u ovom

610 Dopisi: Viši sud u Kraljevu, Su. VIII 42/13-10 od 18. aprila 2013. godine; Viši sud u Leskovcu, VIII Su. br. 109/13 od 29. aprila 2013. godine; Viši sud u Nišu, Su VIII 42-13/13 od 29. aprila 2013. godine; Viši sud u Novom Sadu, Su-VIII-42-22/13 od 18. aprila 2013. godine; Viši sud u Požarevcu, Su VIII-42 8/13 od 18. aprila 2013. godine i Viši sud u Prokuplju I, Su 1/13-27 od 19. aprila 2013. godine.

611 K. 1419/04, Okružni sud u Beogradu od 15. jula 2005. godine.

612 K. 1823/04, Okružni sud u Beogradu od 17. juna 2005. godine.

613 Okružni sud u Nišu-K br. 27/02.

614 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013. i 45/2013, član 438, stav 1, tačka 9.

615 Okružni sud u Prokuplju, K br. 65/99. Većem je predsedavao sudija Branislav Niketić.

616 Presuda Okružnog suda u Prokuplju K br. 58/99 od 25. juna 1999. godine, predsednik veća sudija Branislav Niketić.

617 Rešenje VSS Kž I 1153/99 od 23. marta 2000. godine.

618 Presuda Okružnog suda u Prokuplju K br. 21/00 od 7. juna 2001. godine.

predmetu i vratio isti na ponovno odlučivanje.⁶¹⁹ Predmet nije okončan ni do kraja 2013. godine. Iako FHP nema podatke o toku postupka u periodu 2002-2012. godine, nesumnjivo je reč o neopravdanom odugovlačenju postupka. Tako je tokom 2012. godine održan samo jedan dan suđenja, a tokom 2013. godine nijedan.

iv. Predmet protiv Ota Palinkaša i drugih vođen je pred Višim sudom u Kraljevu. Palinkašu i još dvojici optuženih bivših pripadnika VJ stavljen je na teret ubistvo osam albanskih civila u okolini Srbice, polovinom aprila 1999. godine. Nakon ponovljenog postupka, Viši sud u Kraljevu je 2011. godine doneo oslobođajuću presudu, koju je Apelacioni sud u Kragujevcu u oktobru iste godine potvrdio. Viši sud u Kraljevu je gotovo u celini prepisao obrazloženje prve prvostepene odluke, koju je Vrhovni sud Srbije bio ukinuo i vratio na ponovno suđenje. Prvostepeni sud je samo delimično postupio po nalogu Vrhovnog suda Srbije i izveo tek nekolicinu dokaza na koje je ukazao Vrhovni sud Srbije, a zatim ponovo doneo oslobođajuću presudu, na osnovu istih zaključaka.⁶²⁰

Neopravdano dugo trajanje postupka

Dominantna karakteristika svih predmeta, izuzev predmeta vođenih pred Okružnim sudom u Beogradu, je njihovo predugo trajanje. U šest predmeta postupak je trajao, ili traje, više od 10 godina (tri postupka su još uvek u toku). Najdrastičniji primer je predmet *Orahovac* koji se vodi pred Višim sudom u Požarevcu – on je pokrenut 1999. godine i još uvek je u toku.⁶²¹ Predmet *Oto Palinkaš i dr.*, koji je vođen pred Okružnim a zatim i Višim sudom u Kraljevu, pokrenut je 1999. godine a pravnosnažno je okončan tek 2011. godine.⁶²²

Pogrešna kvalifikacija dela

U 12 predmeta, krivična dela koja po svim obeležjima pred-

stavljaju ratni zločin, kvalifikovana su kao ubistva.⁶²³ U tri predmeta došlo je do kasnije prekvalifikacije dela u toku samog postupka, te su radnje okrivljenih okvalifikovane kao ratni zločini.⁶²⁴ Za prekvalifikaciju dela bio je nadležan, osim tužioca, i prvostepeni sud.⁶²⁵ Ni Vrhovni sud Srbije, prilikom uklanjanja prvostepenih odluka, nije ukazivao prvostepenom суду na ovakav propust. Sve navedeno za pravnu kvalifikaciju važi kako za oslobođajuće presude, tako i za osuđujuće sudske odluke.

Neprimereno blaga kaznena politika

Kada je reč o izrečenim kaznama, sa izuzetkom predmeta *Podujevo i Sjeverin*, izricane su veoma blage kazne. U predmetu *Orahovac*, optuženi Boban Petković, oglašen krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva (ubistvo tri albanska civila), osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od pet godina, dok je u predmetu *Drago Stojiljković* okrivljeni osuđen za ubistvo civila, kosovskog Albanca, na kaznu zatvora u trajanju od tri godine.

3. Pasivnost RJT, tužilaštava opšte nadležnosti i TRZ

Nesprovođenje pravde u ovim predmetima rezultat je neprofesionalnosti postupajućih tužioca i sudija, ali i pasivnosti RJT i TRZ. Tužilaštva su propustila mogućnost prenošenja nadležnosti u ovim predmetima na TRZ, koje raspolaže daleko ozbiljnijim stručnim i tehničkim kapacitetima za postupanje u ovim predmetima.

Zakon o procesuiranju ratnih zločina (2003.) predviđao je da predmeti ratnih zločina pred sudovima opšte nadležnosti u kojima je optužnica stupila na pravnu snagu pre usvajanja tog zakona treba da budu okončani pred tim sudovima. Sa druge strane, predmeti koji su u trenutku početka primene zakona pogrešno bili kvalifikovani kao neka druga dela a ne kao ratni zločin, ostali su potpuno van vidokruga institucija.

619 Rešenje VSS Kž I 1122/01 od 2. aprila 2002. godine.

620 Detaljnija analiza predmeta u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011. godini* (Beograd, april 2012. godine), str. 83.

621 Okružno javno tužilaštvo Požarevac, KT 118/99-108, od 12. novembra 1999. godine.

622 Kž 1-3791/11, Apelacioni sud u Kragujevcu, od 6. oktobra 2011. godine.

623 U svim predmetima reč je o delima počinjenim za vreme trajanja oružanog sukoba; postoji uzročno-posledična veza između sukoba i dela i žrtve su bile zaštićena lica prema međunarodnom pravu.

624 Predmeti *Orahovac, Kušnin i Ivan Nikolić*.

625 Zakon o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srpske* 58/2004, 85/2005, 115/2005, 46/2006, 49/2007, 122/2008, 20/2009. i 72/2009, član 351, stav 2.

Takvih je devet predmeta protiv 16 osoba (od kojih su dva u toku protiv četiri osobe) za krivična dela ubistva, otmica i silovanja počinjenih u kontekstu oružanog sukoba.⁶²⁶

Postupajuća tužilaštva, usled nekompetentnosti ili namere, propustila su da ova dela prekvalifikuju u ratne zločine i na taj način omoguće prenošenje ovih predmeta u nadležnost TRZ-a. U pogledu ovih predmeta, postoji i propust RJT-a kao hijerarhijski najvišeg tužilaštva, koje u skladu sa obavezom nadzora nad radom nižih tužilaštava mora da reaguje kod očigledno pogrešne kvalifikacije i da ove predmete prenese u nadležnost TRZ-a.⁶²⁷ RJT nije odgovorilo na upit FHP-a o ovim predmetima.

Kada je reč o predmetima koji su bili kvalifikovani kao ratni zločini, čini se da su i oni u skladu sa Zakonom o javnom tužilaštvu mogli biti preneti u nadležnost TRZ-a. Ovaj zakon omogućava višem tužilaštvu da ovlasti nižeg javnog tužioca za postupanje u stvari iz nadležnosti drugog nižeg javnog tužioca, kada je nadležni javni tužilac sprečen iz pravnih ili stvarnih razloga da postupa u pojedinom predmetu.⁶²⁸ U ovom slučaju, RJT bi kao više tužilaštvo moralо da ovlasti TRZ kao niže tužilaštvo da postupa u predmetima ratnih zločina u kojima su postupala Viša javna tužilaštva (ranije Okružna javna tužilaštva).⁶²⁹ Kao jedan od tzv. stvarnih razloga za prenošenje nadležnosti bi se mogao navesti objektivni nedostatak specijalističkih znanja iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava i tehničkih kapaciteta.

Srođno rešenje tiče se predmeta organizovanog kriminala. RJT može "radi efikasnijeg vođenja postupka ili drugih važnih razloga" ovlastiti tužioca za organizovani kriminal da postupa u pojedinom predmetu iz nadležnosti drugog

tužioca.⁶³⁰ Po analogiji bi ovakva procedura morala biti dostupna i u predmetima ratnih zločina. Konačno, RJT je nadležan da rešava o sukobu nadležnosti Tužioca za ratne zločine i drugih javnih tužilaca, te bi se i na taj način predmeti ratnih zločina mogli dodeliti TRZ-u.⁶³¹ Naime, TRZ može osnovano da tvrdi da mu Zakon o procesuiranju ratnih zločina daje isključivu nadležnost u predmetima ratnih zločina, tako da nema osnova za nadležnost drugih, nespecijalizovanih tužilaštava.

U momentu pisanja ovog izveštaja, u toku je suđenje Milošu Lukiću u Prokuplju, za krivično delo ubistva, te za taj postupak još uvek postoji zakonska mogućnost prenošenja nadležnosti specijalizovanim insitucijama. Takođe, pažnje RJT i TRZ je vredan i predmet Višeg tužilaštva u Gnjilanu (sa sedištem u Vranju) protiv Nebojšе Stojanovićа i više NN lica za krivično delo genocida počinjeno u okolini Gnjilana u maju 1999. godine, a koji je u u fazi istrage još od 1999. godine.⁶³²

L) Oduzimanje imovine stečene ratnim zločinom

Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela primenjuje se i u predmetima ratnih zločina.⁶³³ Iako i u TRZ ističu da je pljačka nesumnjivo bila motiv velikog broja ratnih zločina, do kraja 2013. godine pokreut je samo jedan postupak za oduzimanje imovine stečene tokom izvršenja ratnih zločina, ali je i taj zahtev odbijen od strane suda.⁶³⁴ Istraga koja prethodi zahtevu za oduzimanje imovine je sprovedena protiv ukupno 65 lica u devet predmeta.⁶³⁵

626 Predmet *Oto Palinkaš i dr*, Okružni (Viši) sud Kraljevo, Predmet *Emini*, Okružni (Viši) sud Niš, Predmet *Miloš Lukić*, Okružni (Viši) sud u Prokuplju, Predmet *Igor Radočaj*, Okružni sud u Nišu, predmet *Pakšec*, Okružni sud u Novom Sadu, predmet *Drago Stojiljković*, Viši sud u Vranju; predmet *Tomislav Milenković*, Višu sud u Nišu, predmet *Nenad Bulatović*, Okružni sud u Kraljevu, predmet *Nebojša Stefanović i dr*, Viši sud u Nišu.

627 Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011, 101/2011, 38/2012. - odluka US, 121/2012 i 101/2013, član 29, stav 3, tačka 2 i član 20, stav 1.

628 *Ibid*, član 20, stav 1.

629 *Ibid*, član 16.

630 *Ibid*, član 20, stav 2.

631 *Ibid*, član 17, stav 2.

632 Dopis Višeg javnog tužilaštva u Vranju, PI.br.17/14, 15.05.2014.

633 Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 32/2013, član 2, stav 1, tačka 9.

634 Dopuna informacija i razjašnjenja (Odgovori na pitanja iz Upitnika Fonda za humanitarno pravo), Tužilaštvo za ratne zločine, A br. 162/13, 21. jul 2013. godine; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

635 Predmeti: *Zvornik I*, *Zvornik V*, *Lovas*, *Ovčara*, *Podujevo*, *Ćuška/Qushk*, *Škorpioni*, *Bijeljina* i *Beli Manastir*.

S obzirom na oskudnu praksu u ovom domenu, jedino je moguće analizirati zakonske norme i anticipirati određene probleme u njihovoj primeni.

Istraga se pokreće naredbom javnog tužioca protiv lica kada postoje osnovi sumnje da poseduje znatnu imovinu proisteklu iz ratnih zločina. Istragom rukovodi Tužilac. Ako postoji osnov sumnje da je određeno lice izvršilo ratni zločin, a ujedno postoji opasnost da bi kasnije oduzimanje te imovine stećene tim delom bilo otežano ili onemogućeno, Tužilac može podneti zahtev za privremeno oduzimanje imovine, o kojem odlučuje sud. Privremeno oduzimanje imovine traje najduže dok sud ne odluči o zahtevu za trajno oduzimanje imovine.⁶³⁶

Zahtev za trajno oduzimanje imovine Tužilac podnosi u roku od tri meseca od dana dostavljanja pravnosnažne presude. Po pravnosnažnosti rešenja o trajnom oduzimanju, imovina i novčana sredstva dobijena prodajom imovine postaju svojina Republike Srbije.⁶³⁷

Ozbiljan nedostatak ovog Zakona jeste što uspostavlja granicu vrednosti oduzete imovine. Naime, postupak može biti pokrenut samo ukoliko vrednost predmeta krivičnog dela prelazi iznos od milion i petsto hiljada dinara.⁶³⁸ Na ovaj način faktički se amnestira veliki broj lica koji su tokom ratova oduzimali od civila predmete poput automobila, pokućstva i nakita. Određivanje ovakvog imovinskog cenzusa kritikuje i TRZ, pre svega zbog teškoća dokazivanja stvarne sume u konkretnom predmetu.⁶³⁹ U regionu, samo još Zakon o oduzimanju imovine stećene krivičnim djelom Republike Srpske predviđa imovinski cenzus, i to u iznosu

od 50 hiljada konvertibilnih maraka, što je skoro duplo veći iznos od cenzusa u Srbiji.⁶⁴⁰

Prema TRZ-u, dodatna poteškoća je što Zakon stavlja teret dokazivanja porekla imovine na stranu TRZ-a, a ne na stranu optuženog.⁶⁴¹ Krivični zakon Federacije BiH i Zakon o oduzimanju imovine stećene krivičnim djelom Republike Srpske nude rešenje donekle blisko stanovištu TRZ-a. Naime, prema ovim zakonima, potrebno je da tužilac pruži dovoljno dokaza da se opravdano veruje da je imovinska korist pribavljen počinjenjem krivičnog dela, a onda teret dokazivanja prelazi na okriviljenog koji mora pružiti dokaze da je imovina pribavljena zakonito.⁶⁴²

Takođe, Zakon ne precizira za šta će biti korišćena oduzeta imovina i novčana sredstva koja nakon sprovedenog postupka postaju svojina Republike Srbije. Samo u slučaju oduzetih predmeta od istorijske, umetničke i naučne vrednosti Zakon navodi da će ih Direkcija ustupiti bez naknade ustanovama nadležnim za čuvanje takvih dobara.⁶⁴³ Umesto ovakvog rešenja, trebalo bi namenu ovog novca odrediti imajući u vidu međunarodne standarde, poput standarda iz Statuta Međunarodnog krivičnog suda, prema kojem sredstva oduzeta od učinilaca zločina idu u fond iz kog se žrtvama obezbeđuju reparacije.⁶⁴⁴ Takav standard usvojili su svi zakoni u regionu, osim u slučaju Republike Srpske. Ti zakoni predviđaju namirenje oštećenog iz imovine oduzete počiniocu krivičnog dela.⁶⁴⁵ Zakoni ujedno omogućavaju oštećenima koji u vreme oduzimanja imovine nisu podneli imovinsko-pravni zahtev da traže namirenje iz oduzete imovine u određenom periodu nakon odluke o oduzimanju.⁶⁴⁶

636 Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 32/2013, član 19, 23-37.

637 *Ibid*, član 62.

638 *Ibid*, član 2, stav 10.

639 *Ibid*, član 25. tačka 3; intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

640 Zakon o oduzimanju imovine stećene krivičnim djelom, *Službeni glasnik Republike Srpske* br. 12/10, član 2, stav 2.

641 Intervju sa zamenicima Tužioca za ratne zločine, 8. i 9. maj 2013. godine.

642 Krivični Zakon FBiH, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, član 114; Zakon o oduzimanju imovine stećene krivičnim djelom, *Službeni glasnik Republike Srpske* br. 12/10, član 24, stav 2.

643 Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 32/2013, član 62, stav 2.

644 Statut MKS, članovi 75 i 79.

645 Krivični Zakon FBiH, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine* br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, član 116; Zakon o postupku oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom i prekršajem Republike Hrvatske, *Narodne novine* br. 145/10, član 1, stav 3; Krivični zakonik Crne Gore, *Službeni list Republike Crne Gore* br. 70/03, član 114.

646 *Ibid*.

Preporuke za unapređenje procesuiranja ratnih zločina u Srbiji

Preporuke Vladi Republike Srbije

- 1) Usvojiti Strategiju procesuiranja ratnih zločina za period 2015-2025. kojom će se utvrditi ciljevi, smernice, potrebni resursi i aktioni plan za sprovođenje strategije;
- 2) Iskazati kontinuiranu javnu podršku institucijama koje procesuiraju ratne zločine u Srbiji, kao i bivšim pripadnicima srpskih snaga i drugim svedocima koji su spremni da svojim saznanjima pomognu procesuiranje ovih dela;
- 3) Obezbediti da svi državni organi bez odlaganja i selektivnosti dostavljaju TRZ-u i sudovima dokumentaciju neophodnu za procesuiranje ratnih zločina.

Preporuke Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije

- 4) Obezbediti kontinuiranu obuku o pravima, potrebama i merama podrške žrtvama za sve pripadnike policijskih službi koji dolaze u dodir sa žrtvama ratnih zločina (policajci iz SORZ-a, Jedinice za zaštitu i dr.) sa posebnim akcentom na posebne kategorije žrtava (na primer žrtve seksualnog nasilja, itd);
- 5) Obezbediti obuku o ZKP-u koji je stupio na snagu 2012. godine pripadnicima SORZ-a;
- 6) Modernizovati opremu kojom raspolažu Jedinica za zaštitu i SORZ;
- 7) Omogućiti Jedinici da, ukoliko u toku budžetske godine ostvari uštede, pomenuti višak iskoristi na modernizaciju opreme i edukaciju svojih pripadnika;
- 8) Uvesti posebne kriterijume/uslove za zaposlenje u SORZ-u i Jedinici za zaštitu, kojima će se obezbediti da u ovim jedinicama ne rade lica koja su u bilo kom svojstvu učestvovala u oružanim sukobima;

- 9) Ojačati ovlašćenja Načelnika SORZ-a u pogledu razrešenja, imenovanja i nagrađivanja pripadnika ove službe;
- 10) Odrediti stalnu policijsku službu koja će pružati pratnju žrtvama koje dolaze iz drugih država;
- 11) Angažovati psihologa i osoblje medicinske struke u Jedinici za zaštitu koji će biti angažovani za podršku licima u Programu zaštite, ali i pripadnicima Jedinice;
- 12) Ustanoviti Operativni novčani fond za finansiranje operativnih radnji SORZ-a u predistražnom postupku.

Preporuke Ministarstvu pravde Republike Srbije

- 13) Obezbediti TRZ-u značajnije povećanje finansijskih resursa, posebno imajući u vidu proširenje nadležnosti TRZ-a tokom istrage;
- 14) Obezbediti kontinuiranu obuku tužilaca i sudija iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava, pri čemu bi vodeća uloga u identifikovanju potreba, kao i u osmišljavanju i sprovođenju obuke, trebala biti dodeljena Pravosudnoj akademiji; posebna pažnja mora biti posvećena usavršavanju novoimenovanih sudija, koji nisu učestvovali u obukama u prvim godinama rada Odeljenja Višeg suda i Odeljenja Apelacionog suda;
- 15) Obezbediti kontinuiranu obuku o pravima, potrebama i merama podrške žrtvama za sve predstavnike svih institucija i službi koji dolaze u dodir sa žrtvama (sudije, tužioci, sudska straža, Služba, i dr), sa posebnim akcentom na posebne kategorije žrtava (na primer žrtve seksualnog nasilja, itd);
- 16) Inicirati izmenu zakona kojom će se uspostaviti formalna podređenost Načelnika SORZ-a i Jedinice za zaštitu Tužiocu za ratne zločine (na primer, putem obavezujućeg mišljenja Tužioca prilikom imenovanja načelnika ovih jedinica i/ili uloge Tužioca u karijernom napredovanju pripadnika ovih jedinica);
- 17) Inicirati izmene zakona sa ciljem izmeštanja Jedinice za zaštitu iz nadležnosti MUP-a u nadležnost Ministarstva pravde;

- 18) Inicirati izmenu člana 102, stav 5 ZKP-a kojom će se uvesti *obaveza* suda i tužilaštva da traže zaštitu od MUP-a za svedoke koji se žale na pretnje;
- 19) Inicirati izmenu ZKP-a kojom će se uvesti odredba o zabrani izvođenja dokaza o ranijem seksualnom životu žrtve seksualnog nasilja;
- 20) Inicirati izmene Zakona o zaštiti učesnika u krivičnom postupku kojima će se: a) uspostaviti delotvorni i nezavisni mehanizmi za sprovođenje istrage o pritužbama lica pod zaštitom, vezanim za razloge obustave Programa; b) precizirati obaveze i uspostaviti mehanizam kontrole ispunjavanja tih obaveza od strane Jedinice za zaštitu prema licima u Programu zaštite u pogledu socijalne, ekonomiske, pravne i psihološke pomoći; c) ojačati mehanizam nadzora rada Komisije od strane nadležnih odbora Narodne skupštine, uvođenjem obaveznog razmatranja i ocenjivanja sprovođenja Programa;
- 21) Inicirati donošenje podzakonskih akata koja će regulisati sva pitanja neophodna za potpunu promenu identiteta licā u Programu zaštite učesnika u krivičnom postupku;
- 22) Inicirati razgovore o jedinstvenom regionalnom protokolu za podršku žrtvama i svedocima u domenu informisanja, pomoći u organizaciji odlaska na svedočenje u drugu državu, itd;
- 23) Uspostaviti funkcionalnu regionalnu saradnju u domenu praćenja dobrobiti svedoka, a posebno žrtava u periodu nakon svedočenja i formirati jedinstveni registar nevladinih organizacija i institucija koje se bave podrškom svedocima;
- 24) Mapirati sve institucije i nevladine organizacije koje pružaju pomoć i podršku žrtvama, njihove aktivnosti i potrebe;
- 25) Uspostaviti održiv sistem finansiranja nevladinih organizacija koje se bave psihološkom podrškom žrtava;
- 26) Uvesti licenciranje advokata za odbranu u postupcima za ratne zločine, uz periodično obnavljanje licence, po uzoru na BiH;
- 27) Inicirati osnivanje institucije koja bi se bavila unapređenjem standarda odbrane u predmetima ratnih zločina, po uzoru na OKO;
- 28) Inicirati potpisivanje regionalnog sporazuma kojim bi se uspostavio formalni okvir za prikupljanje dokaza od strane odbrane;
- 29) Inicirati izmenu člana 50, stav 1, tačka 3 i člana 56 ZKP-a u skladu sa odlukom Ustavnog suda Srbije IUz-51/2012, kako bi se ponovo omogućilo punomoćnicima koji nisu iz reda advokata da zastupaju žrtve;
- 30) Inicirati izmenu Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela kako bi se imovina oduzeta po ovom zakonu koristila za isplatu pravične kompenzacije žrtvama ratnih zločina, snizila minimalna vrednost imovine koja može biti predmet postupka predviđenog ovim Zakonom i olakšalo dokazivanje;
- 31) Obezbediti redovnu isplatu troškova branilaca po službenoj dužnosti;
- 32) Inicirati izmenu ZKP-a kojom bi se troškovi prikupljanja dokaza od strane optuženog i branilaca tokom istrage tretirali kao troškovi odbrane.

Preporuke Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije

- 33) Uspostaviti jasne kriterijume prema kojima će se odrediti prioriteti u procesuiranju ratnih zločina za period od pet ili deset godina, uz konsultovanje stručne javnosti kao i iskustva tužilaštava u regionu;
- 34) Intenzivirati rad na predmetima u kojima istraga traje više godina;
- 35) Uvesti stalnu praksu angažovanja eksperata za pitanja koja se tiču sistemskih zločina;
- 36) Obezbediti da odluke o pokretanju istraga i podizanju optužnica budu lišene bilo kakvih političkih uticaja i anticipiranja reakcija političkog rukovodstva i javnosti;
- 37) Primjenjivati institut komandne odgovornosti i zločin protiv čovečnosti prilikom optuživanja lica za nedela iz 1990-ih godina;
- 38) Inicirati uspostavljanje službe za pomoć i podršku

- žrtvama i svedocima tokom istrage;
- 39) Uložiti više napora radi zaštite svedoka od pretjera kojima su izloženi van sudnice, kroz dosledno korišćenje zakonskih mehanizama, kao i kroz adekvatno informisanje javnosti o pretnjama i odgovoru institucija na njih;
- 40) Inicirati organizovanje redovnih koordinacionih sastanaka sa Ministarstvom pravde, SORZ-om i drugim organima i službama, na kojima bi se razmatrali problemi u procesuiranju ratnih zločina;
- 41) Ojačati Službu za odnose sa javnošću koja treba da osmisli i organizuje različite aktivnosti u okviru kojih će informisati javnost o radu TRZ-a, kao i o temama koje su u vezi sa procesuiranjem ratnih zločina, poput stručnih skupova, konferencija za štampu, edukativnih projekata, itd;
- 42) Osnažiti regionalnu saradnju i međusobno poverenje tužilaštava za ratne zločine kroz prepustanje postupaka protiv državljanima drugih država institucijama te države, informisanje tužilaštava u regionu o svim predmetima koje vode o državljanima tih država i ustupanje dokaza o tim predmetima;
- 43) Inicirati potpisivanje formalnog sporazuma između TRZ-a i Državnog tužilaštva Kosova o razmeni dokaza i saradnji u procesuiranju ratnih zločina;
- 44) Inicirati formiranje komisije između TRZ-a, Državnog tužilaštva Kosova i EULEX-a, koja treba da reši pitanje poternica za kosovskim Albancima osuđenim u odsustvu pred sudovima u Srbiji, pre osnivanja TRZ-a;
- 45) Ne odstupati od činjenica utvrđenih pred MKSJ-om;
- 46) Dosledno koristiti dokaze MKSJ-a, norme međunarodnog humanitarnog prava i praksu međunarodnih krivičnih sudova;
- 47) Uložiti više napora u pravcu zaključivanja većeg broja sporazuma o priznanju krivice;
- 48) Obezbediti dokaze koji će potkrepiti imovinsko – pravne zahteve oštećenih;
- 49) Intenzivirati istrage o imovini stečenoj izvršenjem ratnih zločina;
- 50) Inicirati proceduru za rešavanje sukoba nadležnosti sa tužilaštima opšte nadležnosti.

Preporuke Republičkom javnom tužiocu

- 51) Izvršiti uvid u predmete ratnih zločina i drugih dela počinjenih u vreme oružanih sukoba sa elementima ratnih zločina koja su u nadležnosti Viših tužilaštava i objaviti listu takvih predmeta;
- 52) Preneti predmete ratnih zločina i drugih dela počinjenih u vreme oružanih sukoba koja su u nadležnosti Viših tužilaštava u nadležnost TRZ-a, primenom ovlašćenja iz Zakona o javnom tužilaštву.

Preporuke Službi za otkrivanje ratnih zločina

- 53) Obezbediti da se osobe koje su učestvovali u sukobima ne angažuju u operativnom radu tokom istraza ratnih zločina;
- 54) Proširiti broj izvora podataka i dokumenata koji se unose u GIS;
- 55) Sankcionisati neprimerene komentare pripadnika SORZ-a upućene drugim akterima procesuiranja ratnih zločina.

8|5

Preporuke odeljenjima za ratne zločine Višeg suda u Beogradu i Apelacionog suda u Beogradu

- 56) Obezbediti da odlučivanje o odgovornosti pojedinaca za ratne zločine bude lišeno bilo kakvih političkih uticaja i anticipiranja reakcija političkog rukovodstva i javnosti;
- 57) Prilikom odlučivanja o visini kazne, kao i o primeni olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, veću pažnju pokloniti specifičnosti i težini ratnih zločina, uzimajući u obzir praksu MKSJ-a i drugih sudova u regionu;
- 58) Ne odstupati od činjenica utvrđenih pred MKSJ-om;

- 59) Rešavati o imovinsko-pravnim zahtevima oštećenih tokom krivičnog postupka;
- 60) Doslednije primenjivati sve mehanizme procesne zaštite svedoka;
- 61) Uložiti više napora radi zaštite svedoka od pretjki kojima su izloženi van sudnice kroz dosledno korišćenje zakonskih mehanizama, kao i kroz adekvatno informisanje javnosti o pretnjama i odgovoru institucija na njih;
- 62) Prijavljavati ispade branilaca nadležnim organima Advokatske komore, u skladu sa članom 370, stav 3 ZKP-a;
- 63) Izmeniti dosadašnji sistem imenovanja sudija u trećestepeno veće kako bi se obezbedila njihova stručnost u oblasti međunarodnog humanitarnog prava, na primer kroz uvođenje obavezne obuke sudija koji se imenuju u ova veća;
- 64) Formirati službe za odnose sa javnošću pri odeljenjima Višeg suda i Apelacionog suda, koje će adekvatno izveštavati o radu odeljenja i osmišljavati aktivnosti kojima će se podići vidljivost suđenja za ratne zločine u javnosti;
- 65) Obezbediti dodatne prostorije za žrtve i svedoke koji dolaze na svedočenje;
- 66) Angažovati stalnog psihologa u Službi za pomoć i podršku žrtvama i svedocima;
- 67) Anagažovati stalnog eksperta za oblast vojne struke i bezbednosti;
- 68) Osnažiti komponentu informisanja žrtava o fazama sudskog postupka, posebno kada je reč o peri-
- odu nakon njihovog svedočenja;
- 69) Obezbediti zaseban budžet Službi za pomoć i podršku žrtvama i svedocima;
- 70) Obezbediti psihološku podršku zaposlenima u Službi za pomoć i podršku žrtvama i svedocima.

Preporuke Advokatskoj komori Srbije

- 71) Obezbediti kontinuirane treninge iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava, kao i upoznavanje šireg kruga advokata sa dosadašnjom praksom MKSJ-a i predmeta ratnih zločina pred domaćim sudovima i sudovima u regionu;
- 72) Sankcionisati neprofesionalno ponašanje branilaca u predmetima ratnih zločina.

Preporuke međunarodnim akterima (EU, OEBS, UN i drugi)

- 73) Podržati održavanje češćih regionalnih sastanaka i konsultacija tužioца i sudija iz bivših jugoslovenskih država, uključujući kosovske tužioce i sudije;
- 74) Inicirati i podržati stručnu diskusiju o otvorenim pitanjima koja se tiču korišćenja arhive tužilaštva MKSJ-a i drugih arhiva u okviru ovog suda nakon okončanja rada MKSJ-a (načini pristupa, kontrola korišćenja arhiva i sl);
- 75) Sprovedi istraživanje o informisanosti, potrebama i problemima žrtava u vezi sa postupcima ratnih zločina u Srbiji.

Prilog – Pregled optužnica TRZ za period 2003-2014.

	Naziv predmeta	Broj predmeta	Saradnja sa drugim institucijama	Broj optuženih	godina optuženja	Faza	početak suđenja
1.	Ovčara I	KTRZ 3/03	-	18	2003	Pravnosnažno okončan	9.03.2004. godine
2.	Ovčara II	KTRZ 4/03	-	1	2005	Pravnosnažno okončan	27.01.2005. godine
3.	Zvornik I	KTRZ 17/04	MKSJ	4	2005	Pravnosnažno okončan	28.11.2005. godine
4.	Morina	KTRZ 1/07	-	1	2005	U toku glavnog pretresa pred Odeljenjem Višeg suda	17.10.2007. godine
5.	Đakovica (Lekaj)	KTRZ 7/04	-	1	2005	Pravnosnažno okončan	12.10.2005. 2005. godine
6.	Škorpioni	KTRZ 3/05	-	5	2005	Pravnosnažno okončan	20.12.2005. godine
7.	Suva Reka	KTRZ 5/05	-	8	2006	Pravnosnažno okončan	2.10.2006. godine
8.	Bytyqi	KTRZ 5/06	-	2	2006	Pravnosnažno okončan	13.11.2006. godine
9.	Dubrovnik	KTRZ 5/07	MKSJ	1	2007	Okružni sud u Beogradu (Odeljenje za ratne zločine), odbacio optužnicu na osnovu neuropsihijatriskog veštačenja okr. Kovačevića	/
10.	Slunj	KTRZ 11/07	DORH, Županijski sud u Karlovcu	1	2007	Pravnosnažno okončan	1.02.2008. godine
11.	Tuzlanska kolona	KTRZ 5/04	-	1	2007	Glavni pretres pred Odeljenjem Apelacionog suda (ponovljeni postupak)	22.02.2008. godine
12.	Lovas	KTRZ 7/07	-	14	2007	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda (ukinuta prvostepena presuda)	17.04.2008. godine
13.	Velika Peratovica (Trbojević)	KTRZ -4/07	DORH, Županijski sud u Bjelovaru	1	2008	Pravnosnažno okončan	26.09.2008. godine
14.	Ovčara III	KTRZ 4/03	-	1	2008	Pravnosnažno okončan	23.12.2008. godine
15.	Zvornik II	KTRZ 17/04	-	2	2008	Pravnosnažno okončan	29.12.2008. godine
16.	Zvornik III	KTRZ 8/07	-	2	2008	Pravnosnažno okončan	4.09.2008. godine
17.	Podujevo	KTRZ 12/07	-	4	2008	Pravnosnažno okončan	8.09.2008. godine
18.	Banski Kovačevac	KTRZ 13/07	DORH, Županijski sud u Karlovcu	2	2008	Pravnosnažno okončan	2.09.2008. godine
19.	Medak	KTRZ 10/07	DORH, Županijski sud u Gospicu	5	2009	Pravnosnažno okončan	23.11.2009. godine
20.	Stara Gradiška	KTRZ 14/07	DORH, Županijski sud u Požegi	1	2009	Pravnosnažno okončan	17.09.2009. godine
21.	Prijedor	KTRZ 2/08	Tužilaštvo Republike Srbije, Okružni sud u Banja Luci	1	2009	Pravnosnažno okončan	18.02.2009. godine
22.	Gnjilanska grupa	KTRZ 16/08	-	17	2009	Pravnosnažno okončan	23.09.2009. godine

Analiza procesuiranja ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine

	Naziv predmeta	Broj predmeta	Saradnja sa drugim institucijama	Broj optuženih	godina optuženja	Faza	početak suđenja
23.	Stari Majdan	KTRZ 3/08	Ministarstvo pravde BiH, Kantonalni sud u Bihaću	1	2009	Pravnosnažno okončan	18.09.2009. godine
24.	Tenja	KTRZ 9/08	DORH, Županijski sud u Osijeku	1	2010	Pravnosnažno okončan	6.05.2010. godine
25.	Zvornik IV	KTRZ 1/10	-	1	2010	Pravnosnažno okončan	13.05.2010. godine
26.	Skočići (Zvornik V)	KTRZ 7/08	-	7	2010	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	14.09.2010. godine
27.	Vukovar	KTRZ 3/09	-	1	2010	Pravnosnažno okončan	6.09.2010. godine
28.	Rastovac	KTRZ 5/10	-	1	2010	Pravnosnažno okončan	7.10.2010. godine
29.	Beli Manastir	KTRZ 5/09	DORH, Županijski sud u Osijeku	4	2010	Pravnosnažno okončan u odnosu na jedno lice, glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda (u odnosu na tri lica ukinuta prvostepena presuda)	1.11.2010. godine
30.	Ćuška, Pavljan (2011), Zahać (2011) i Ljubenić (2011)	KTRZ 4/10	-	13	2010	Glavni pretres pred Odeljenjem Apelacionog suda	20.12.2010. godine
31.	Lički OSik	KTRZ 06/10	-	4	2010	Pravnosnažno okončan	4.10.2010. godine
32.	Bijeljina	KTRZ 7/10	-	3	2011	Pravnosnažno okončan	4.07.2011. godine
33.	Ovčara IV	KTRZ 6/11	-	1	2012	Glavni pretres pred Odeljenjem Apelacionog suda	15.11.2012. godine
34.	Bosanski Petrovac	KTO 3/12	Kantonalni sud u Bihaću (BiH)	2	2012	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	13.11.2012. godine
35.	Kašnjeti	KTO 4/12	-	1	2012	Glavni pretres pred Odeljenjem Apelacionog suda	13.09.2012. godine
36.	Tenja I	KTO 1/12	DORH	2	2012	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	29.10.2012. godine
37.	Sotin	KTO 9/13	Županijsko državno odvjetništvo u Osijeku	5	2013	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	2014. godina
38.	Bihać	KTO 3/13	Kantonalno sud u Bihaću (BiH)	1	2012	Glavni pretres pred Odeljenjem Apelacionog suda	25.06.2013. godine
39.	Ključ	KTO 4/13	Kantonalno tužilaštvo u Bihaću (BiH)	1	2013	Pravnosnažno okončan	13.09.2013. godine
40.	Sanski Most	KTO 2/13	Kantonalni sud u Bihaću (BiH)	1	2013	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	12.06.2013. godine
41.	Čelebići	KTO 6/13	-	1	2013	Pravosnažno okončan	11.09.2013. godine
42.	Crevar	KTRZ 1/09	DORH, Županijski sud u Zagrebu	1	2013	Pripremno ročište pred Odeljenjem Višeg suda	2014. godina
43.	Trnje	KTO 7/2013	-	2	2013	Glavni pretres pred Odeljenjem Višeg suda	2014. godina
44.	Ljubenić	KTO 8/13	-	3	2013	Pripremno ročište pred Odeljenjem Višeg suda	2014. godina
Ukupno			18	150			

IZDAVAČ: FOND ZA HUMANITARNO PRAVO

ZA IZDAVAČA: SANDRA ORLOVIĆ

LEKTURA: PREDRAG IVANoviĆ

ŠTAMPA: PUBLIKUM

TIRAŽ: 150

BEOGRAD, SEPTEMBER 2014

ISBN 978-86-7932-057-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

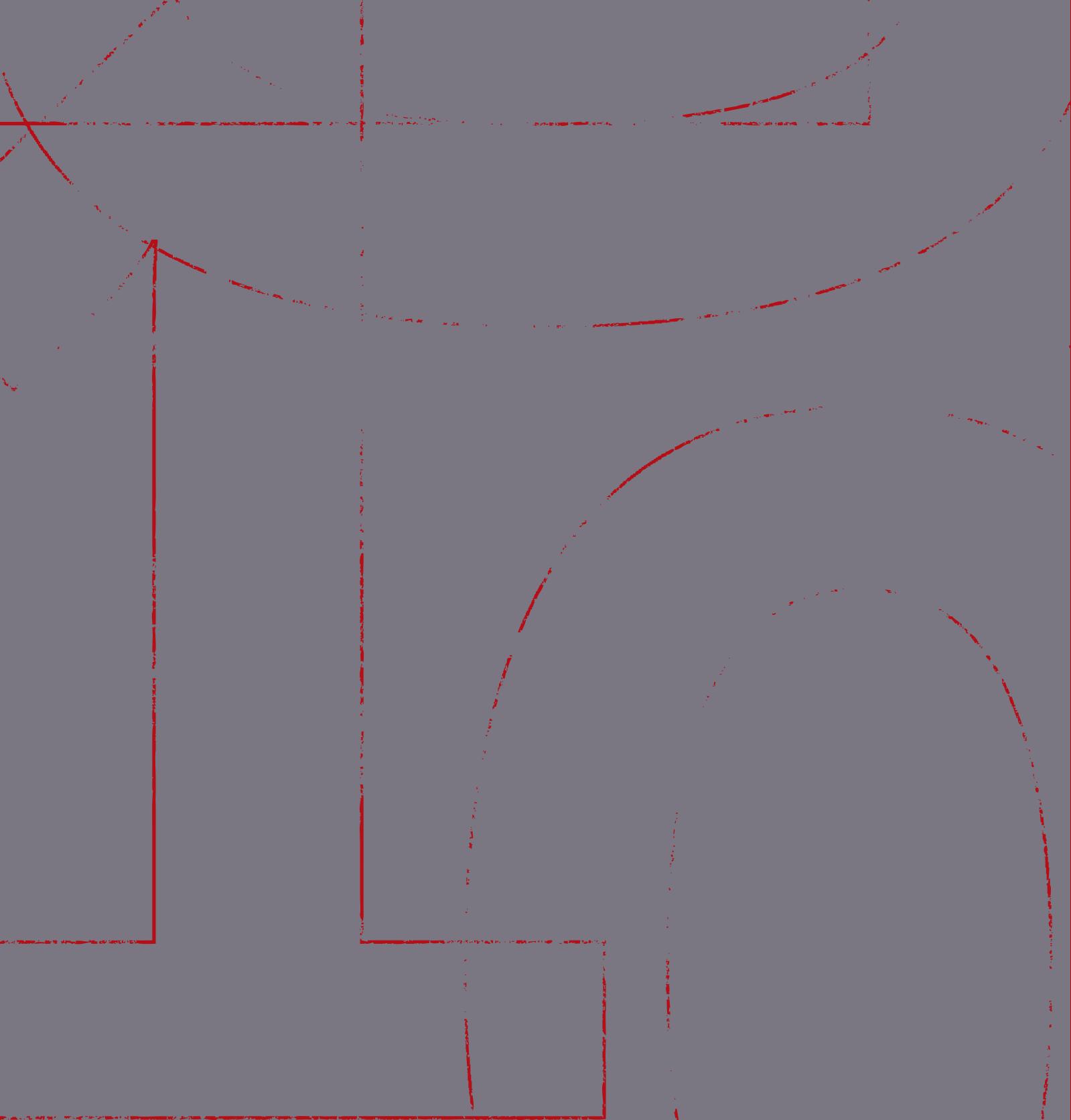
341.322.5:343.11(497.11)"2004/2013"

DESET godina procesuiranja
10 godina procesuiranja ratnih zločina u Srbiji : konture pravde : analiza procesuiranja
ratnih zločina u Srbiji u periodu od 2004. do 2013. godine. - Beograd :
Fond za humanitarno pravo, 2014 (Beograd :
Publikum). - 88 str. ; 24 cm

Tiraž 150. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

ISBN 978-86-7932-057-5

a) Ратни злочини - Судски процеси - Србија
- 2004-2013
COBISS.SR-ID 210000908

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Publikacija je izrađena u okviru projekta *Podrška saradnji civilnog društva i institucija sa ciljem unapređenja procesuiranja ratnih zločina u Srbiji*, uz podršku Evropske unije i Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID), koja je na realizaciji ovog projekta sarađivala sa Institutom za održive zajednice (ISC). Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Fonda za humanitarno pravo i ni na koji način ne odražava stavove donatora.